TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ERGENLERDE REAKTİF-PROAKTİF SALDIRGANLIK İLE EBEVEYN DUYGUSAL ERİŞİLEBİLİRLİĞİ: DUYGU DÜZENLEME GÜÇLÜĞÜNÜN ARACI ROLÜ

Ahmet Çağlar ÖZDOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ERGENLERDE REAKTİF-PROAKTİF SALDIRGANLIK İLE EBEVEYN DUYGUSAL ERİŞİLEBİLİRLİĞİ: DUYGU DÜZENLEME GÜÇLÜĞÜNÜN ARACI ROLÜ

Ahmet Çağlar ÖZDOĞAN

Danışman: Doç. Dr. Fulya CENKSEVEN ÖNDER
Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan KIRDÖK
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan ÇOLAKKADIOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2017

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Fulya CENKSEVEN ÖNDER
(Danışman)

Üye: Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan KIRDÖK

Üye: Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan ÇOLAKKADIOĞLU

ONAY
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
...../…./2017

Prof. Dr. H. Mahir FİSUNOĞLU
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin çizelge ve şekillerin kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 05/01/2017

Ahmet Çağlar ÖZDOĞAN

ÖZET

ERGENLERDE REAKTİF-PROAKTİF SALDIRGANLIK İLE EBEVEYN DUYGUSAL ERİŞİLEBİLİRLİĞİ: DUYGU DÜZENLEME GÜÇLÜĞÜNÜN ARACI ROLÜ

Ahmet Çağlar ÖZDOĞAN

Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Fulya CENKSEVEN ÖNDER
Ocak 2017, 105 sayfa

Bu araştırmada ergenlerde ebeveynin duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasında duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolü incelenmiştir. Araştırma Adana ili merkez ilçelerinde yer alan sekiz lisenin 9., 10., 11. ve 12. sınıfına devam eden 423 kız, 353 erkek olmak üzere toplam 776 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ergenlerin reaktif-proaktif saldırganlıklarına ilişkin veriler 'Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği' (Raine ve ark., 2006) , ebeveyn duygusal erişilebilirliğine ilişkin veriler 'Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği' (Lum ve Phares, 2005) ve duygu düzenleme güçlüğüne ilişkin veriler ' Duygu Düzenlemede Güçlükler Ölçeği ' (Gratz ve Roemer, 2004) ve kişisel bilgilere ilişkin veriler ise araştırmacı tarafından hazırlanan 'Kişisel Bilgi Formu' kullanarak elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler çoklu regresyon ve sobel testi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda reaktif-proaktif saldırganlık toplam puanı ile duygu düzenleme güçlüğü toplam puanı arasında pozitif yönlü anlamlı, ebeveyn duygusal erişilebilirliği ile negatif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Ergenlerin toplam saldırganlık düzeylerinin babaya duygusal erişim, duygusal tepki farkındalığındaki yetersizlikler ve olumsuz duygu deneyimlemelerinde dürtü kontrol güçlüğü saldırganlığı açıklamada anlamlı katkılar yapan değişkenler olduğu belirlenmiştir.

Ergenlerin proaktif saldırganlık düzeyleri babaya duygusal erişim, duygusal tepki farkındalığındaki yetersizlikler, duygusal tepkilerin kabul edilmemesi, etkili olarak algılanan duygu düzenleme stratejilerine erişimdeki sınırlılık, olumsuz duygu deneyimlemelerinde dürtü kontrol güçlüğü, olumsuz duygu deneyimlemelerinde

güçlükle bağdaşan hedef yönelimli davranışlar alt boyutları tarafından yordandığı tespit edilmiştir. Reaktif saldırganlık düzeyleri babaya duygusal erişim, duygusal tepki farkındalığındaki yetersizlikler, duygusal tepkilerin kabul edilmemesi, olumsuz duygu deneyimlemelerinde dürtü kontrol güçlüğü alt boyutları tarafından yordandığı belirlenmiştir. Duygu düzenleme güçlüğünün, reaktif-proaktif saldırganlık ve ebeveyn duygusal erişilebilirliği arasındaki ilişkide aracı bir etkiye sahip olup olmadığını sınamak için gerçekleştirilen sobel test sonucunda duygu düzenleme güçlüğünün reaktif-proaktif saldırganlık ve ebeveyn duygusal erişilebilirliği arasında kısmi aracı değişken olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Reaktif - proaktif saldırganlık, ebeveyn duygusal erişilebilirliği, duygu düzenleme güçlüğü.

ABSTRACT

REACTIVE - PROACTIVE AGGRESSION AND PARENTS EMOTION AVAILABILITY IN ADOLESCENTS: THE MEDIATOR ROLE OF EMOTION REGULATION DIFFICULTIES

Ahmet Çağlar ÖZDOĞAN

Master Thesis, Department of Education Science
Supervisor: Doç. Dr. Fulya CENKSEVEN ÖNDER
January 2017, 105 pages

In the present study, the mediator role of emotion regulation in the relationship between parental emotional availability and reactive-proactive aggression in adolescents was examined. The study was conducted in 8 high schools in the province of Adana and its central districts. The participants were 776 students (423 females and 353 males) who were ninth, tenth, eleventh, and twelfth graders. The researcher used the "Reactive-Proactive Aggression Questionnaire" (Raine et al., 2006) to collect the data related to adolescents' reactive-proactive aggression. The "Lum Emotional Availability of Parents (LEAP) Scale" (Lum and Phares, 2005) was used to measure parental emotional availability. The data related to the difficulties in emotion regulation was collected through using the "Difficulties in Emotion Regulation Scale" (Gratz and Roemer, 2004). The researcher developed "Personal Information Form" to elicit personal information of participants. The data was analyzed through Multiple Regression Analysis and Sobel Test. The results of the study revealed that there was a positive and significant relationship between reactive-proactive aggression total score and difficulties in emotion regulation total score. Moreover, there was a negative and significant relationship between reactive-proactive aggression total score and parental emotional availability total score. It was revealed that emotional availability of father, inadequacies in the awareness of emotional reactions, and impulse control difficulty in negative emotion experiences were the main determinants for total aggression levels of adolescents. In addition, emotional availability of father, inadequacies in the awareness of emotional reactions, non-acceptance of emotional reactions, limited access to

emotion regulation strategies, impulse control difficulty in negative emotion experiences, goal-oriented behaviors related to emotion regulation difficulty in negative emotion experiences were the main determinants of the proactive aggression levels of adolescents. Besides, emotional availability of father, inadequacies in the awareness of emotional reactions, non-acceptance of emotional reactions, and impulse control difficulty in negative emotion experiences were the main predictors of the reactive aggression levels. The results of the Sobel Test that was conducted to find out whether or not the emotion regulation difficulty had an impact on the relationship between proactive-reactive aggression and parental emotional availability revealed that the emotion regulation difficulty was a partial mediator between proactive-reactive aggression and parental emotional availability.

Key Words: Reactive - proactive aggression, parental emotional availability, emotion regulation difficulty

ÖNSÖZ

Araştırma sürecinde araştırmanın planlanması, uygulanması ve değerlendirme sürecinde, yoğun yardım ve desteklerinden dolayı danışmanım, Doç. Dr. Fulya CENKSEVEN ÖNDER'e ve tezimi okuyup geri bildirimde bulunan jüri üyelerim olan Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan KIRDÖK ile Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan ÇOLAKKADIOĞLU'na, tezimin verilerinin toplanmasında yardımcı olan bütün çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Yüksek Lisans Tezim boyunca kendisini dönem dönem yalnız bıraktığım ama yoğun duygusal desteği ile beni motive eden tezimin her evresinde yanımda olup benden yardımını esirgemeyen eşim Tuğba'ya ve her daim bana olan inanç ve güvenlerini hissettiren babam, annem, ablam ve kardeşime sonsuz teşekkür ederim.

Son olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü çalışanlarına ve bu araştırmaya destek sağlayan Çukurova Üniversitesi Araştırma Fonu Saymanlığına (SYL-2016-5791) ve Eğitim Fotokopi çalışanlarına teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **vi**
ÖNSÖZ ..... **viii**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **xii**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xiii**
EKLER LİSTESİ ..... **xiv**

BÖLÜM I
GİRİŞ

1.1. Problem 1
1.2. Araştırmanın Amacı 10
1.3. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi 11
1.4. Sınırlılıklar 13
1.5. Sayıltılar 14
1.6. Tanımlar 14

BÖLÜM II
KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Kuramsal Açıklamalar 16
2.1.1. Reaktif-Proaktif Saldırganlık 16
2.1.1.1. Reaktif ve Proaktif Saldırganlık İle İlişkili Kuramsal Yaklaşımlar . 18
2.1.1.2. İçgüdüsel Bir Davranış Olarak Saldırganlık 18
2.1.1.2.1. Psikanaliz 18
2.1.1.2.2. Etolojik Yaklaşım 20
2.1.1.3. Engellenme – Saldırganlık Teorisi 21
2.1.1.4. Sosyal Öğrenme Kuramı 25
2.1.1.5. Sosyal Bilişsel Süreç Modeli 28
2.1.2. Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği ile ilgili Kuramsal Yaklaşımlar 31
2.1.2.1. Bağlanma Kuramı 31

2.1.3. Duygu Düzenleme Güçlüğü 36
2.1.3.1. Duygu Düzenleme Güçlüğü ve Bağlanma Kuramı 39
2.1.3.2 Duygu Düzenleme ve Psikanaliz 40
2.2. İlgili Araştırmalar 41
2.2.1. Reaktif ve Proaktif Saldırganlık ile İlgili Araştırmalar 41
2.2.2. Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği ile İlgili Araştırmalar 46
2.2.3. Duygu Düzenleme Güçlüğü ile İlgili Yapılan Araştırmalar 48

BÖLÜM III
YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli 50
3.3. Veri Toplama Araçları 51
3.3.1. Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği 51
3.3.2. Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği 53
3.3.3. Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği 53
3.3.4. Kişisel Bilgi Formu 55
3.4.Verilerin Toplanması 55
3.5.Verilerin Analizi 55

BÖLÜM IV
BULGULAR

4.1. Öğrencilerin Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçlarından Aldıkları Puanlara İlişkin Bulgular 56
4.2. Reaktif-Proaktif Saldırganlık, Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular 58
4.3. Ergenlerde Reaktif-Proaktif Saldırganlığın Yordayıcısı Olarak Anne-Babaya Duygusal Erişilebilirlik ve Duygun Düzenleme Becerilerine İlişkin Bulgular 60
4.3.1. Ergenlerde Reaktif Saldırganlık Yordayıcısı Olarak Anne-Babaya Duygusal Erişilebilirliği ve Duygu Düzenleme Güçlüğüne İlişkin Bulgular 62
4.3.2. Ergenlerde Proaktif Saldırganlık Yordayıcısı Olarak Anne-Babaya Duygusal Erişilebilirliği ve Duygu Düzenleme Güçlüğüne İlişkin Bulgular 63

4.4. Ergenlerde Reaktif-Proaktif Saldırganlık ve Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Arasında Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü 64
4.4.1. Reaktif Saldırganlık ve Anneye Duygusal Erişilebilirlik Arasında Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Etkisi 65
4.4.2. Proaktif Saldırganlık ve Anneye Duygusal Erişilebilirlik Arasında Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Etkisi 66
4.4.3. Proaktif Saldırganlık ve Babaya Duygusal Erişilebilirlik Arasında Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Etkisi 67
4.4.4. Reaktif Saldırganlık ve Babaya Duygusal Erişilebilirlik Arasında Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Etkisi 68

BÖLÜM V
TARTIŞMA VE YORUM

5.1. Reaktif-Proaktif Saldrıganlık, Ebeveyn Duygual Erişilebilirliği ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Arasındaki İlişkilere İlişkin Tartışma ve Yorum 70
5.2. Ergenlerde Saldırganlığın Yordayıcısı Olarak Anne-Babaya Duygusal Erişilebilirlik ve Duygu Düzenleme Becerilerine İlişkin Tartışma ve Yorum 72
5.2.1. Ergenlerde Reaktif Saldırganlığın Yordayıcısı Olarak Anne-Babaya Duygusal Erişilebilirlik ve Duygu Düzenleme Becerilerine İlişkin Tartışma ve Yorum 74

BÖLÜM VI
SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç 79
6.2. Öneriler 81
6.2.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler 81
6.2.2. Yapılacak Araştırmalara Yönelik Öneriler 82

KAYNAKÇA 83
EKLER 99
ÖZGEÇMİŞ 105

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Öğrencilerin Cinsiyetlerine ve Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımları 50
Tablo 2. Öğrencilerin Anne ve Babalarının Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı ve Yüzdeleri.....51
Tablo 3. Öğrencilerin Araştırmada Kullanılan Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği, Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeğinden Aldıkları Toplam Puanların Ortalaması, Standart Sapması ve Alınan En Yüksek En Düşük Değerler.....56
Tablo 4. Öğrencilerin Araştırmada Kullanılan Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeğinin Aldıkları Puanların, Aritmetik Ortalaması, Standart Sapması ve En Yüksek En Düşük Değerleri 57
Tablo 5. Öğrencilerin Araştırmada Kullanılan Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeğinin Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların, Aritmetik Ortalaması, Standart Sapması ve En Yüksek ve En Düşük Değerleri 57
Tablo 6. Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Reaktif proaktif Saldırganlık Ölçeği, Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeklerinden Aldıkları Toplam Puanların t Testi Sonuçları 58
Tablo 7. Reaktif-Proaktif Saldırganlık, Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği ve Alt Ölçekleri Arasındaki Korelasyon Matriksi.....59
Tablo 8. Reaktif-Proaktif Saldırganlığın (Toplam Puan) Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi 61
Tablo 9. Reaktif Saldırganlığın Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi.....62
Tablo 10. Proaktif Saldırganlığın Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi 63

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Çocukların Aile İçerisinde Duygu Düzenleme ve Uyum Becerilerine Etki Eden Üç Faktörlü Model....8
Şekil 2. Aracı Değişken Model....10
Şekil 3. Freud'un Psikanaliz Kuramı İçerisinde Kişinin Kendini Koruması ve Yıkıcı Davranış Arasındaki İlişkide Saldırganlığın Diğerlerine Yansıması....19
Şekil 4. Reaktif Proaktif Saldırganlık ve Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Arasındaki İlişkide Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü....65
Şekil 5. Reaktif Saldırganlık ve Anneye Duygusal Erişilebilirlik Arasındaki İlişkide Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü....66
Şekil 6. Proaktif Saldırganlık ve Anneye Duygusal Erişilebilirlik Arasındaki İlişkide Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü....67
Şekil 7. Proaktif Saldırganlık ve Babaya Duygusal Erişilebilirlik Arasındaki İlişkide Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü....68
Şekil 8. Reaktif Saldırganlık ve Babaya Duygusal Erişilebilirlik Arasındaki İlişkide Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü....69

EKLER LİSTESİ

Sayfa

Ek 1. Kişisel Bilgi Formu 99
Ek 2. Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği 100
Ek 3. Duygu Düzenlemede Güçlükler Ölçeği 102
Ek 4. Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği 103
Ek 5. İzin Belgesi 104

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem

Saldırganlık yeni bir olgu değildir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok toplumda yaygınlık göstermektedir. Fakat teknolojik gelişmelerle birlikte günümüz insanlarında saldırganlık daha kolay sergilenmekte ve yine günümüzde insanlar saldırgan davranışlara kolay bir şekilde eğilim göstermektedirler. Toplumların belirli bir kısmı böyle bir eğilim içinde olmamasına rağmen saldırgan davranışların günümüzdeki boyutu birçok toplumda sosyal bir problem olarak algılanması için oldukça yeterli bir boyuttadır (Anderson ve Huesman, 2003).

Dünya sağlık örgütü verilerine göre (2002, Akt: Miles ve ark., 2015) şiddet içerikli olaylar, 15-44 yaş arası ölüm olaylarının en önemli ve ilk sıradaki nedenini oluşturmaktadır ve saldırgan ve antisosyal davranışlar ruh sağlığı servislerinde değinilen en geniş kategorideki davranış bozukluğunu oluşturmaktadır (Dumas, 1989). Ayrıca saldırganlık konum olarak okul psikolojik danışmanlarının okul ortamlarında karşılaştıkları en önemli davranışsal sorunlardan biri durumundadır ve okullarda giderek yaygınlaşmakta olan şiddet olayları üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir konuma ulaşmaktadır (Uz-Baş, Öz ve Topçu-Kabasakal, 2012; Yurtal ve Cenkseven, 2007).

Ülkemizde lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimi ve saldırgan davranışların boyutunun ciddi düzeylere ulaştığı görülmektedir (Durmuş ve Gürgan, 2005; Ögel, Tarı ve Eke, 2006; Özgür, Yörükoğlu ve Baysan - Arabacı, 2011). Ülkemiz İstanbul ilinde lise öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada (Ögel, Tarı ve Eke, 2006) araştırmaya katılan öğrencilerin yarısının fiziksel olarak kavgada bulunduğunu, fiziksel kavga sonucunda yaralandığını belirtenlerin oranının % 15,4 olduğunu, %26,3' ünün bir başkasını yaraladığını, hayatı boyunca kesici alet taşıyanların oranının %22,6, silah taşıyanların oranının %9,8 ve çeteye katılanların oranının ise %10 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ülkemiz ön ergen ve çocuk çalışma grubu üzerinde yapılan bir araştırmada Uz-Baş ve Kabasakal (2010) öğrencilerin yaklaşık olarak %40'ının son öğretim yılında en az bir kez fiziksel olarak kavga ettiğini, %20'sinin bir grup kavgasına karıştığını, %7'sinin okulda kesici alet taşıdığını ve %6'sının kesici bir alet ile bir arkadaşını yaraladığını bulgulamıştır.

Dönemsel olarak bakıldığında saldırganlık çocukluk ve ergenlik döneminde görülebilmekte, ancak saldırganlığın dışa yansıma biçimi gelişimsel olarak farklılaşmaktadır (Anderson ve Huesman, 2003). Erken çocukluk döneminde saldırganlık gelişim sürecinin normal bir parçası olarak düşünülmektedir (Greydanus, Pratt, Sloane ve Rappley, 2003). Fakat bazı çocukların neden zamanla daha az saldırgan davranış gösterirken bazı çocukların ise zamanla daha fazla saldırganlık gösterme eğilimi içerisinde oldukları tartışma konusu olmaktadır (Tremblay ve ark., 1999). Yaşamın hemen hemen her döneminde görülebilen saldırgan davranışların en tehlikeli olduğu dönem ise ergenlik ve yetişkinliğin başlangıç dönemidir. Bu dönemdeki kişiler daha erken yaştaki kişilere nazaran göreceli olarak daha fazla saldırgan davranışlar sergilemektedirler ve ayrıca yine bu dönemdeki kişiler saldırganca davranışlar esnasında tehlikeli olabilecek araçları daha sıklıkla kullanma eğilimi göstermektedirler (Verlinden, Hersen ve Thomas, 2000).

Ergenlik dönemi cinsiyet, bireysel farklılık v.b gibi farklı etmenlerden dolayı 9-11 yaş dolaylarında başlayan ve 17-18 yaş civarına kadar devam eden bir süreçtir ve bu süreç içerisinde yapılan araştırmalar (Ögel, Tarı ve Eke, 2006; Verlinden, Hersen ve Thomas, 2000) saldırgan davranışların özellikle 15-17 yaş dönemi arasında daha yoğun ve ciddi düzeyde yaşandığını ve bundan sonraki yıllarda bu tür problem davranışlarda azalma olduğunu ortaya koymaktadır. Lise öğrencileri üzerinde yapılacak olan araştırmalar ilgili yaş grubu itibariyle ergenlik dönemi içerisinde saldırgan ve anti-sosyal davranışlar açısından en dikkate alınması gereken dönem olmasından dolayı saldırgan davranış yordayıcılarının ve uygun önleme stratejilerinin sunulması için bu dönem üzerinde yapılacak çalışmalar önemlidir.

Sosyal bilimcilerin insan sorunlarına dair harcadıkları enerjinin çok büyük bir kısmını saldırganlığa ait çalışmalar oluşturmaktadır (Bandura, Ross ve Ross, 1961; McNeil, 1959). Saldırganlığın sebeplerine dair yapılan birçok araştırma saldırgan davranış yordayıcılarının ebeveyn tutumu, bağlanma stilleri, cinsiyet, madde kullanımı, empati, sosyal yeterlilik, kişilik özellikleri, sosyal bilişsel yeterlik, akran reddi (dışlanma), okuldan ayrılma, suç işleme ve antisosyal davranışlar gibi çeşitli sosyal uyum problemleri olduğunu göstermektedir (Brendgen, Vitaro, Tremblay ve Lavoie, 2001; Connor, Steingard, Anderson ve Melloni, 2003; Fite, Stoppelbein, Greening ve Gaertner, 2009; Marcus ve Kramer, 2001; Mayberry ve Espelage, 2007; Xu ve Zhang, 2008). Fakat tek başına hiçbir faktör veya tek başına hiçbir psikolojik süreç insanlardaki saldırgan davranışı açıklamak için yeterli değildir. Birçok diğer patolojiler gibi çok

sayıda hazırlayıcı ve tetikleyici faktörler, çevresel faktörlerle birlikte meydana geldiğinde büyük olasılıkla saldırgan davranışı daha elverişli koşullarda görünmesini sağlayacaktır. Sinirsel, hormonal veya genetik olarak, gebelik esnasında veya travmatik diğer psikolojik bozukluklar gibi bazı durumlar şüphesiz olarak nedensellik üzerinde rol oynamaktadır. Fakat; çevresel, ailesel, bilişsel özelliklerin varlığı hem bireyler arası ve hem de bazı durumlar karşısında saldırgan davranışların önemli bir kısmını oluşturan varyasyonların açıklanmasında ve öğrenilmesinde muhtemelen belirleyici olmaktadır (Huesmann, Eron ve Yarmel, 1987).

Çocuklarda ve ergenlerde saldırgan davranışları önleme ve müdahale etmeye yönelik etkili yaklaşımlar sergilemek için saldırgan davranışların alt tiplerini bilmek ve farklı saldırganlık tiplerine özgü yaklaşımları sunmak gerekmektedir. Saldırganlık, araştırmacılarca yıllardır farklı şekillerde sınıflandırılmakla birlikte, yaygın sınıflandırmalardan birisi de reaktif (tepkisel) saldırganlığa karşılık proaktif (amaçlı) saldırganlıktır (Uz Baş, Öz ve Topçu Kabasakal, 2012). Reaktif ve proaktif saldırganlığın arasındaki farklılık alanyazında büyük oranda dikkat çekmektedir ve bu saldırganlık türleri arasında anlamlı farklılığı destekleyen araştırma sonuçları bulunmaktadır (Fite, Stoppelbein ve Greening, 2009). Fite, Schwartz ve Hendrickson (2012) saldırganlık konusunda çalışma yapan araştırmacıların saldırgan davranış alt boyutlarının reaktif ve proaktif saldırganlık olduğu konusunda hemfikir olunduğunu belirtmektedir. Marsee ve Frick (2007), reaktif ve proaktif saldırganlık türünün bilişsel ve duyuşsal olarak farklı bir yapıya sahip olduklarını ve bu durumunda bu yapıların birbirlerinden farklı bir yapı oluşturduğunu vurgulamaktadır. Alanyazındaki en büyük boşluk ise bu iki saldırganlık türünde kalıtsal ve çevresel bileşenleri hakkında çok az bir bilginin bulunmasıdır (Baker, Raine, Liu ve Jacobson 2008) .

Reaktif saldırganlık tehdide veya provokatif bir eyleme karşı kendini koruma amacıyla yapılan saldırganlık türünü betimlerken; proaktif saldırganlık ise kasıtlı, planlı, istemli olarak zarar verme amacıyla yapılan saldırganlık türünü betimlemektedir (Pulkkinen, 1996). Dodge (1991) reaktif ve proaktif saldırganlığa ilişkin olarak; (Akt: Vitaro, Brenden ve Tremblay, 2002) ebeveynlerin çocukları üzerindeki aşırı baskısının veya kontrolünün çocukları üzerinde bıkkınlık oluşturduğunu ve onların sosyal ortam içerisinde bu durumun yakın arkadaş ilişkileri kurma becerisi üzerinde olumsuz etki yaptığını belirtmektedir. Böylece reaktif saldırgan çocuklar tehlikeye veya tehdide karşı karşıt olarak tepki vermeyi öğrenmektedirler. Diğer yandan proaktif saldırgan çocuklar ise ebeveynlerinin davranışlarını gözlemleyerek ve saldırgan eylemlerin sonucunda

saldırganlığın göreceli olarak işe vuruk çözümü sonucunda bu davranışı pekiştirmektedir ve problem çözme durumunda bu davranışları tekrar kullanmaktadırlar. Örneğin; çocuklar ebeveynlerinin düşmanca veya cezalandırıcı davranışlarını gözlemleyebilir. Fakat modelleme sonucunda çocukların saldırgan eylemleri ebeveynlerindeki gözlemlediği davranışlarla aynı olmayabilir. Yani çocuklar ebeveynlerinin davranışları yoluyla öğrenirken saldırgan ve cezalandırıcı davranışın etkisini kendi yaşantıları ile edinmektedir ve bu şekilde bu çocuklar akranlarıyla etkileşimlerinde fiziksel ve ilişkisel saldırgan davranışlar sergileyerek cezalandırıcı davranışlara uyum sağlayabilir (Kawabata, Alink, Tseng, Van Ijzendoorn ve Crick, 2011).

Proaktif saldırganlık sosyal öğrenme kuramına dayanmaktadır. Saldırgan eylemlerin sonunda olumlu sonuç beklentileri ve saldırgan eylemler neticesinde istediği şeyi elde etme durumu olarak tanımlanmaktadır. Reaktif saldırganlık ise bu saldırganlığa sebebiyet veren ilk adım olan engellenme modeline ve bunun devamında ise yani ikinci adım olarak sosyal ipuçlarını yorumlamaya dayalı olarak konulacak olan tepki türünü betimleyen sosyal öğrenme süreci modeliyle açıklanmaktadır (Card ve Little, 2006).

Crick ve Dodge (1996) reaktif saldırgan kişilerin sosyal ortamda başkalarının davranışlarına düşmanca bir niyet atfetme eğiliminde olduklarını belirtmektedir. Saldırgan davranışlarla çocuklar olumsuz sosyal sonuçları deneyimleyebilmesine rağmen araçsal hedefleri takip ettiklerinde saldırganlığın etkililiğini yine deneyimleri yoluyla öğrenebilirler. Bu yolla, öncelikle reaktif saldırganlık gösteren kişi zamanla daha fazla proaktif saldırganlık göstermesiyle birbirinin yerine geçebilir. Böylece bazı çocuklar için reaktif saldırganlık muhtemelen proaktif saldırganlığın üstündedir ve gelişimine bir hızlandırıcı olarak hizmet eder. Bu ortaya çıkan davranış örnekleri için çocuklar proaktif davranış etkinliğini kötü ebeveyn tutumları ve anormal arkadaşlar yoluyla pekiştirir. Sonunda bu model, çocukların suçluluğu veya yetişkin suçluluğu şeklinde devamlı ve kasıtlı olarak yani proaktif saldırganlık şeklinde sonuçlanabilir (Mcauliffe, Hubbard, Rubin ve Morrow, 2007). Dolayısıyla saldırganlık üzerinde hem aile yaşantıları hem de bu yaşantıların neticesinde öğrenilmiş olan saldırganlığın sonucu bu saldırgan eylemlerin ortaya çıkmasında ve devamında önemli görülmektedir. Reaktif saldırganlığın duygusal olarak bir tepkiden yola çıkarak zamanla proaktif saldırgan eylemlere dönüşmesi sürecinde aile yaşantılarından duygusal süreçlere kadar uzanmakta olan bir yapı karşımıza çıkmaktadır.

Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği

Çocuğun içinde bulunduğu sosyal ortam çocuğun gelişimini çeşitli derecede etkilemektedir. Çocuğun yetiştiği ailenin yapısı, içinde bulunduğu ortam okul, yakın çevresi, arkadaş ortamı ve toplumun kültürel yapısı duygusal gelişimde önemli bir role sahiptir (Morris, Tudor ve Dubois, 2007). Fakat alandaki birçok araştırmacı çocukların ve ergenlerin sosyal ve duygusal gelişimlerindeki en önemli etkenin aile yaşantıları olduğunu belirtmektedir (Darling ve Steinberg, 1993). Alanda yapılan birçok araştırma ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzlarının çocukların ev dışında özellikle de okulda saldırgan davranışlara ve özellikle ergenlik dönemi ve yetişkinlik döneminde de birtakım antisosyal davranışlara yol açtığını bulgulamaktadır (Eron, Huesmann ve Zelli, 1991).

Aile duygularımızın oluştuğu ilk sosyal ortamdır. Kendimiz ve diğerleri hakkında ne gibi duygusal tepkiler vereceğimizi, bu duygularla ilgili düşüncelerimizi ve nasıl ortaya koyacağımızı aile içerisinde öğreniriz. Duyguların öğrenildiği bu ilk sosyal ortam olan ailede, çocuklara duygularını nasıl ifade edecekleri, nasıl düşünecekleri ve nasıl davranacakları doğrudan öğretilmez. Daha çok eşler arasındaki duygusal alışveriş bunun için bir model oluşturur. Yetişkinlerin çocuklarına gösterdikleri duygular, davranışlar, çocukların duygusal yaşamlarının bir çerçevesini oluşturur (Goleman, 2011).

Ebeveyn ve çocuk etkileşiminin duygusal olarak gelişime etki eden yeni boyutu 1991 yılındaki yapılan çalışmalara dayalı olarak geliştirilen Ebeveyn duygusal erişilebilirlik kavramıdır. Bu kavram ebeveyn ve çocuk arasındaki karşılıklı etkileşiminin kalitesini tanımlamanın bir diğer ve yeni boyutunu oluşturmaktadır (Biringen, 2000). Emde ve Easterbrooks (1985; Akt: Biringen, 2000) duyguyu ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkide hassas bir barometreye benzetmektedir. Böylece duygusal erişilebilirlik kavramını ebeveynlerin duygusal ifadesini içeren ve aile içindeki üyelerin birbirlerine karşı duygusal tepki vermesini oluşturan bir yapı olarak tanımlamışlardır.

Bilimsel açıdan bakıldığında ergenlik döneminde yaşanan davranışsal ve uyum problemlerinin aile çevresiyle ilişkili olduğuna dair birçok araştırma sonuçlarına ulaşmaktayız (Conger, Ge, Elder, Lorenz ve Simons, 1994; Conger ve ark., 2012). Ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkinin kalitesi çocukların ilerleyen dönemlerde girdikleri sosyal ortamlarda kendilerine ve sosyal ilişkilerine ilişkin algı, tutum ve davranışların belirleyicisi olma konumundadır (Jessor, 1991; Werner, 2004). Henry, Sager ve Plunkett (1996), bu durumla tutarlı olarak ailesiyle aralarında sağlıklı bir ilişki

bulunan ergenlik dönemindeki bireylerin sosyal ortamlarda etkileşim halinde bulundukları kişilere karşı kişilerin yaşadığı hissiyat ve duygusal durumlarına karşı anlama ve diğerlerine karşı anlayışla yaklaşma çabaları içinde olduğunu belirtmektedir. Marici (2015) aile içerisinde ebeveyn ve çocuk arasındaki aile bağlarının gelişiminde duyguların merkezi rol oynadığını bulgulamıştır. Aile içerisinde duygusal yaklaşımlardan uzak ilgisiz ve katı kurallarla eğitilen çocuğun duygusal ve davranışsal olarak bozulduğunu ve bu şekilde yetiştirilen çocuğun büyüdüğünde düşmanca önyargılı tutum ve davranışları ve saldırgan davranışlarla problem çözme becerisi sergilediğini belirtmektedir. Bu çocuklar özellikle sosyal ortamda diğer insanlarla etkileşime başladıklarında, özellikle tahrik olma durumunda duygusal düzensizlik ve sosyal bilişsel önyargılar kombinasyonu ile reaktif saldırgan davranışlar sergilemesine neden olmaktadır (Mcauliffe, Hubbard, Rubin ve Morrow, 2007). Er (2014) yapmış olduğu araştırmada ebeveynlerden şiddet gören çocukların reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin akranlarına kıyasla daha yüksek olduğunu ayrıca annesinin sıkı denetim ve kontrol düzeyini yüksek olarak algılayan ergenlerin ise proaktif saldırganlık eğilimlerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Cezalandırıcı bir tutuma sahip olan destekleyici olmayan ebeveynler çocukta düşük sosyal beceriye ve duyguların olumsuz yansımasına ve yapıcı olmayan başa çıkma mekanizmalarının kullanılmasına yol açmaktadır. İyi bir duygu yöneticisi olmak ve çocukların duygularına duyarlı olmak isteyen ebeveynler empatik bir şekilde dinleme becerileri göstermeleri, çocukların duygularını ifade etmelerine izin vermeleri ve problemin çözümü için yapıcı olan ve olmayan davranışları belirlemelidirler (DeBaryshe ve Fryxell, 2004).

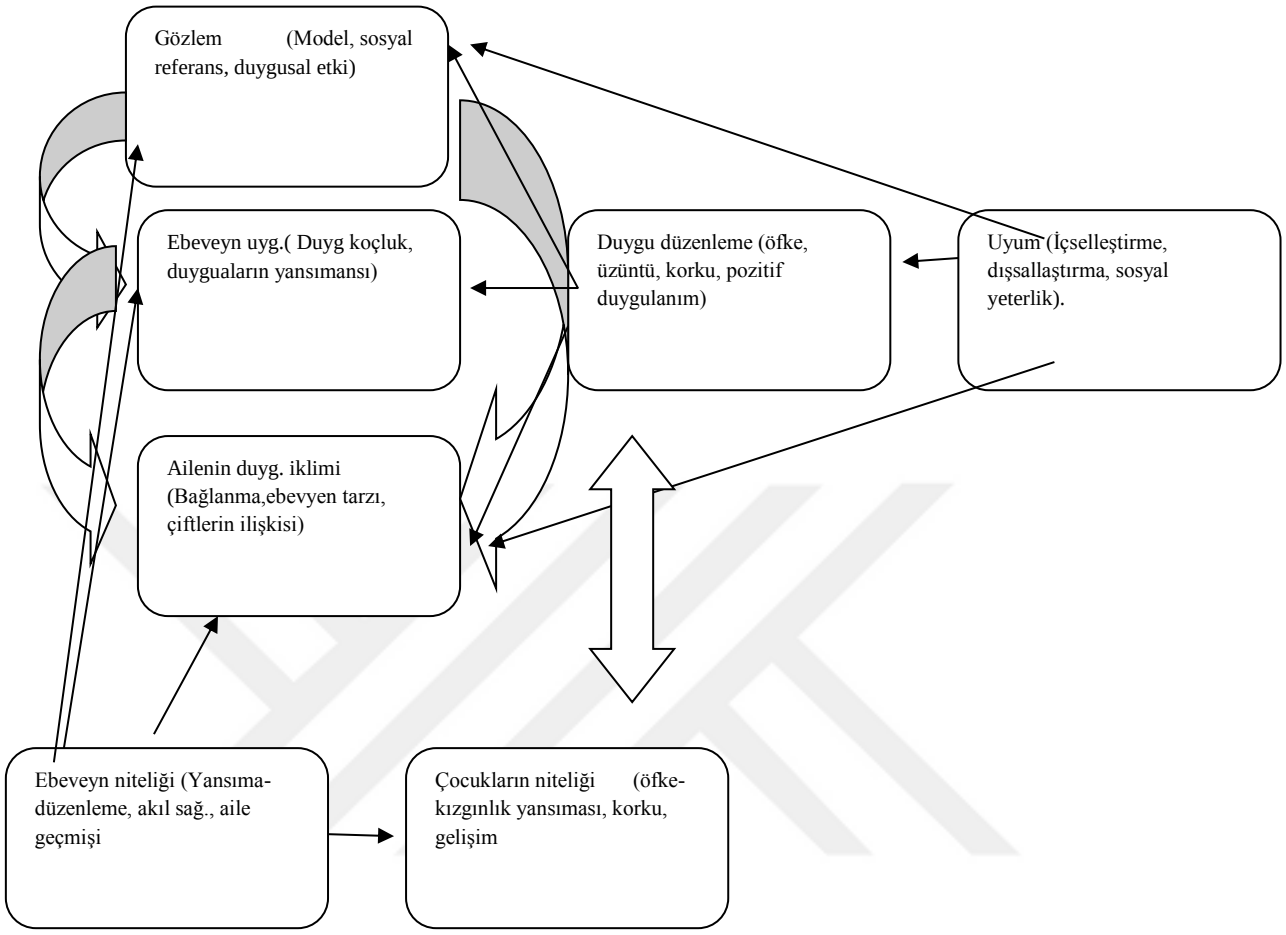
Duygu Düzenleme Güçlüğü

Duygular araştırma ve kuramlarda insandaki şiddet ve saldırgan eğilimlerin temelini oluşturan merkezi bir yere sahiptir. Belirli olaylar karşısında olumsuz duygulanım olayların neticesinde doğacak olan olumsuz sonuçlara zemin hazırlamaktadır (Spector, Fox ve Domagalski, 2005). Olumsuz olaylara karşı içsel olarak olumsuz duygulanım sosyal ortamda diğer insanlara karşı dışsal olarak saldırganca bir tutuma dönüşmektedir (Martinko, Gundlach ve Douglas, 2002).

Yaşanılan olaylara karşı hangi duyguların nasıl bir yoğunlukta yaşandığı kadar yaşanılan duygulanımın ifade ediliş şekli ve duygulanımın düzenleme becerileri sonuçlar üzerinde en az bu durum kadar etkili olmaktadır. Çünkü yaşanılan olay

üzerinde sonucu direk olarak belirleyen ve etki eden en önemli faktörlerden biri duyguların düzenleme becerileridir. Ebeveyn ve çocuk etkileşimleri çocuğun duygu düzenleme becerileri üzerinde önemli bir boyut oluşturmaktadır (Stifter ve Spinrad, 2002). Duygu düzenleme kavramı çocukların sosyal gelişimlerinin önemli bir boyutunu oluştururlar (Halberstadt, Denham ve Dunsmore, 2001; Thompson, 1994) ve duygu düzenleme becerilerindeki yetersizlik ilerleyen dönemlerde bilişsel ve sosyal gelişimde yetersizliğe ve saldırgan davranışlara neden olabilmektedir (Eisenberg, Cumberland ve Spinrad, 1998; Morris, Silk, Steinberg, Myers ve Robinson, 2007). Cohn, Jakupcak, Seibert, Zeichner ve Hildebrandt (2010) tarafından yapılan bir araştırmada duygusal düzensizlikle (özellikle düşük düzeyde duygusal anlaşılırlılık, duygusal açıklık ve duygusal farkındalık) saldırganlık arasında anlamsal olarak ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Etkili duygu düzenleme duyguların anlamını ve tanınmasını içeren, duyguların kabulüne dayanan ve olumsuz bir duygunun deneyimlenmesi durumunda kontrol etme ve hedef yönelimli davranışları sürdürme yeteneğini içinde barındıran bir yapı olarak betimlenmektedir (Gratz ve Roemer, 2004).

Aile bağlamı içerisinde çocuğun duygu düzenleme becerileri üzerinde üç önemli etken rol oynamaktadır. İlk olarak; çocuk aile içerisinde duygu düzenleme becerilerini gözlem yoluyla öğrenmektedir. İkinci olarak; ebeveyn uygulamaları ve davranışları çocuğun sosyalleşme süreci içerisinde duygu düzenleme becerileri üzerinde etkili olmaktadır. Son olarak ise; duygu düzenleme becerileri: bağlanma biçimi, ebeveyn çocuk yetiştirme tarzı ve aile içerisinde ebeveynlerin birbirlerine ve çocuklarına karşı duygusal ilişkilerini yansıtma becerileri ve bu ilişkinin kalitesi gibi ailenin duygusal ikliminden etkilenmektedir (Morris ve ark., 2007).

Şekil 1. Çocukların aile içerisinde duygu düzenleme ve uyum becerilerine etki eden üç faktörlü model.

Kaynak : Morris, Silk, Steinberg, Myers ve Robinson, 2007 s. 362

Ergenlik döneminde bulunan kişiler gelişimsel süreç içerisinde başa çıkma mekanizmalarını ve duygu düzenleme stratejilerini akademik hedefler, duygusal ilişkileri gibi gelişimsel görevlerinden dolayı daha yoğunlukla kullanmaktadır. Eğer gerekli etkileşim sağlanamazsa ergenlik dönemi içerisinde bulunan kişinin bu gelişimsel stresörleri ailesiyle artan bir çatışmaya neden olabilmektedir. Bu durum ise yani ebeveyn çocuk arasında yaşanan duygusal çatışma ergenin içinde bulunduğu topluma karşı çeşitli uyum problemleri şeklinde yansıyabilmektedir. Bu dönem duygusal gelişim içerisinde ergen ve ebeveyn ilişkileri için önemli bir süreçtir fakat bu konuyla alakalı olarak yeterli sayıda araştırma bulunmaması ise dikkat çekicidir (Morris ve ark., 2007).

Ergenlik dönemi bir dizi fiziksel, duygusal ve bilişsel gelişimlerin yaşandığı ve ergen ve ebeveyn arasındaki ilişkilerin karakterize edildiği önemli bir dönemi temsil etmektedir (Babore, Picconi, Candelori ve Trumello, 2014). Bu dönem bilişsel-duyuşsal gelişim içerisinde somut bir şekilde duygu düzenleme stratejilerinin kullanıldığı ve bu bağlantıların değerlendirilmesi için en uygun bir dönemdir (Pena ve Pacheco, 2012). Bu konuyla alakalı yapılan araştırmaların bazılarında ergenlik dönemindeki bireylerin ergenlikten önceki ve sonraki dönemlere göre duygularını sıklıkla ve daha yoğun yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır (Larson ve Lampman-Petraitis, 1989). Doğası gereği ergenlik dönemindeki kişiler kendi problemleri ile başa çıkabilmeleri için daha önceki çocukluk döneminden edindiği içsel ve bilişsel stratejileri davranışsal sorunlar yaşadığı olaylarda bu stratejileri kullanma eğilimi göstermektedirler (Garnefski, Legerstee, Kraaij, Vanden Kommer ve Teerds, 2002).

Genel olarak kişilerin sosyal ortamda problem çözme becerilerinde takip ettiği 4 temel süreç bulunmaktadır.

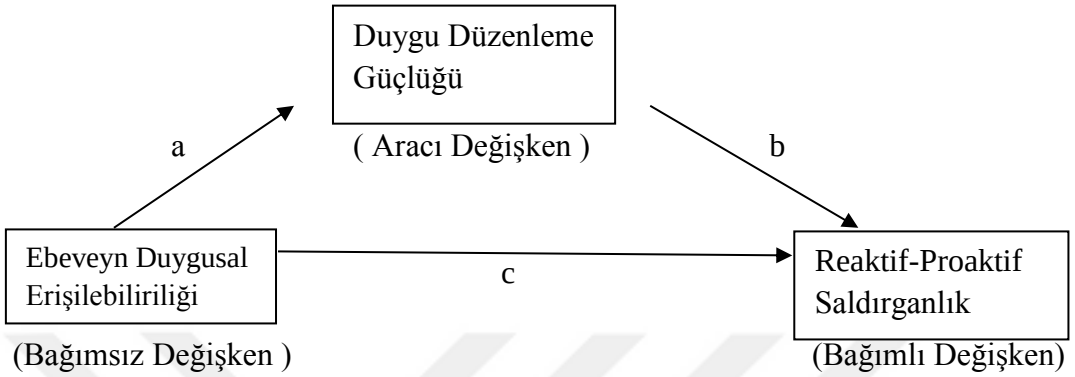
1) Çevresel ipuçlarını/işaretleri yorumlamak ve kodlamak,
2) Yol gösterici davranış komutlarını veya davranış ve hedefleri seçmek ve üretmek,
3) Seçilmiş olan davranış kodlarını farklı uygun durumlarda değerlendirmek,
4) Davranışsal yasaları başkalarının tepkilerine göre sürdürmek.

Duygusal durumlar bu süreçlerin tamamını etkilemektedir ve bu süreçlerde gerekli değişim meydana getirebilmektedir (Anderson ve Huesman, 2003). Duygu insanların bireysel ve sosyal davranışlarını yönlendiren en önemli unsurdur (LeDoux, 2012). Dahası, duygular bilgi ağımızın bir parçası olduğu için, sosyal ortamda yaşanılan o anki olaylar esnasında duygu durumu belirli bilgi yapımızı direk olarak yönlendirebilir ve böylece mevcut durumdaki var olan bilişsel şemaları bastıracak etkiyi oluşturabilmektedir (Anderson ve Huesman, 2003).

Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü

Duygu Düzenleme Güçlüğünün aracı rolüne geçmeden önce aracı değişkenin yapısı açıklanmalıdır. Aracı (Mediator) değişkeni en iyi şekilde Woodworth'ün (Akt: Baron ver Kenny, 1986) S-O-R (Stimuli-Organism-Response) modeli betimlemektedir ve aracı değişken uyarıcı ve tepki arasındaki aktif bir yapı olarak yorumlanmaktadır. Bu

modelin merkezinde uyarıcının davranış üzerindeki etkisi organizmanın içsel süreçlerinde çeşitli şekillerde aracılık etmektedir ve genel olarak değerlendirildiğinde ise bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi açıklayan değişken olarak tanımlanmaktadır. Aracı modeli gösteren yapı Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Aracı değişken modeli

Kaynak: Baron ve Kenny, 1986 s.1174-1176.

Alanyazın taramaları sonucunda genel olarak aile yaşantıları, duygusal süreçler ve saldırganlık arasında ilişki olduğuna dair çalışmalar bulunmaktadır. Saldırganlığa dair yapılan çalışmalar incelendiğinde saldırganlığın boyutu ve ciddiyeti bu konuyu daha bilinçli incelemek için saldırganlığı alt boyutlarına ayırıp incelemek gerekliliğini ortaya koymuştur. Reaktif ve proaktif saldırganlık ayrımı bu konuyla alakalı olarak yapılacak çalışmaları daha net bir şekilde görmemizi, incelememizi ve daha bilinçli olarak yaklaşıp uygun önleme stratejilerinin geliştirilmesini sağlayacaktır. Burada tartışmaya açık olan konu reaktif ve proaktif saldırganlık ile ebeveyn duygusal erişilebilirliği arasında nasıl bir ilişki olduğu ve bu ilişkide ise duygu düzenlemenin rolünün etkisidir. Bu amaçla bu araştırmada reaktif-proaktif saldırganlıkla ebeveyn duygusal erişilebilirliği arasındaki ilişki ve bu ilişkide duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolü ortaya konmaya çalışılacaktır. Buradan yola çıkarak bu araştırmada "**Ergenlerde reaktif-proaktif saldırganlık ile ebeveyn duygusal erişilebilirliği arasında duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolü nedir?"** sorusuna yanıt aranmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, lise öğrencilerinin reaktif ve proaktif saldırganlık düzeylerini anne-baba duygusal erişilebilirliği ve duygu düzenleme güçlüğü açısından

incelemektir. Bu amaçla çalışmada, anne-babanın duygusal erişilebilirliği ile reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolü araştırılmaktadır.

Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır;

1. Reaktif-proaktif saldırganlık, anne ve babaya duygusal erişilebillirlik, duygu düzenleme güçlüğü arasında anlamlı ilişki var mıdır?
2. Anne ve babaya duygusal erişilebillirlik ve duygu düzenleme güçlüğü, reaktif-proaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?
    2.1. Anne ve babaya duygusal erişilebillirlik ve duygu düzenleme güçlüğü, reaktif saldırganlığı ne düzeyde yordamaktadır?
    2.2. Anne ve babaya duygusal erişilebillirlik ve duygu düzenleme güçlüğü, proaktif saldırganlığı ne düzeyde yordamaktadır?
3. Reaktif-proaktif saldırganlık ve anne ve babaya duygusal erişilebilirlik arasında duygu düzenleme güçlüğünün aracı etkisi var mıdır?
    3.1. Reaktif saldırganlık ve anneye duygusal erişilebilirlik arasında duygu düzenleme güçlüğünün aracı etkisi var mıdır?
    3.2. Proaktif saldırganlık ve anneye duygusal erişilebilirlik arasında duygu düzenleme güçlüğünün aracı etkisi var mıdır?
    3.3. Reaktif saldırganlık ve babaya duygusal erişilebilirlik arasında duygu düzenleme güçlüğünün aracı etkisi var mıdır?
    3.4. Proaktif saldırganlık ve babaya duygusal erişilebilirlik arasında duygu düzenleme güçlüğünün aracı etkisi var mıdır?

1.3. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Saldırganlığın günümüz toplumlarında ciddi bir boyuta ulaştığını belirten Baardewijk, Stegge, Bushman ve Vermeiren (2009) bu meselenin gelecekte de günümüzdeki boyutuna benzer şekilde devam etme eğilimi içinde olacağını belirtmektedirler. Aynı zamanda farklı toplumlarda ciddi düzeylerde görülen saldırgan davranışların boyutu bu konunun üzerinde önemle durulması gereken bireysel ve sosyal bir mesele haline gelmesine neden oluşturmaktadır. Ayrıca toplumlarda saldırgan davranışların boyutu geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüzde de benzer oranlarda ciddiyetini koruması bu konuya daha hassasiyetle yaklaşılmasını ise gerekli kılmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında ise saldırganlığın ve saldırganlığa dair yapılacak çalışmaların dönemsel olarak lise grubu içerisindeki ergenler üzerine yoğunlaşması risk grubunu oluşturmaları, saldırganlığın ilişkili olduğu niteliklerin belirlenmesi ve önleme stratejilerinin geliştirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Bireyler arasındaki saldırganlığın farklı nedenlerini araştırmak şiddeti önleme ve uygun stratejilerin geliştirilmesi açısından önem teşkil etmektedir (Miles ve ark., 2015). Reaktif ve proaktif saldırganlığın ayrımlaşmasındaki en önemli boyut saldırganlığın kökeni hakkındaki bilgimizi derinleştirecek olmasıdır (Dodge, 1991; akt: Polman ve ark. 2007). Araştırma ve kuramlarda duygusal mekanizmaların dahil edilmesi ise yüksek derecede saldırgan davranış gösteren çocukların saldırgan davranışların nedenleri altındaki reaktif-proaktif saldırganlık türünü destekleyen karmaşık bilişsel süreçlerdeki yapıyı anlamamızı ve muhtemelen bu konu hakkındaki bilgilerimizin derinleştirilmesine katkı sağlayacaktır (Hubbard, McAuliffe, Morrow ve Romano, 2010).

Saldırganlığın nedenlerinin anlaşılması artan şekilde önemli bir araştırma konusu haline gelmektedir. Fakat böyle bir bu yapının farklılığına daha az dikkat edilmesi bu konudaki en büyük eleştirilerden birini oluşturmaktadır. Reaktif ve proaktif saldırganlık arasındaki farklılık saldırganlığın yollarının saptanması açısından potansiyel olarak önemli bir bakış açısı sunacak olması bakımından önemlidir (Crick ve Dodge, 1996; Dodge, 1991; Akt: Raine ve ark., 2006 sy.159). Son 10-15 yıllık sürece kadar araştırmacılar saldırganlık araştırmaları konusunda duygusal çalışmalara çok fazla dikkat çekmeyip araştırma kapsamlarına dahil etmek için herhangi bir çaba göstermemişlerdir. Bunun yerine daha fazla sosyal-bilişsel süreçleri ele alarak incelemeyi tercih etmişlerdir. Fakat çocuklarda görülen saldırgan davranışların boyutu bu konunun daha kapsamlı ele alınması için sosyal-bilişsel süreçlerden duygusal süreçlere doğru çarpıcı bir değişim meydana getirmiştir. Bu değişim daha genel anlamda saldırganlığın gelişiminde duygusal düzenlemelerin önemine odaklanmanın gerekliliğiyle ortaya çıkmaktadır (Cole, Martin ve Dennis, 2004).

Reaktif ve proaktif saldırganlık arasındaki ayrım ve bu ayrıma paralel olarak saldırgan davranış öncüllerinin belirlenmesi oldukça önemlidir. Ancak ülkemizde reaktif ve proaktif saldırganlık ve davranış yordayıcılarının yapıldığı çalışmalar oldukça sınırlıdır (Er, 2014; Uz Baş, Selda Öz ve Topçu Kabasakal, 2012). Ülkemizde bu konuyla alakalı yapılacak olan çalışma veya çalışmalar alanyazında bulunan bu ihtiyacın karşılanması ve bu konunun daha farklı boyutları açısından ele alınıp

incelenmesi ve derinleştirilmesi bakımından önemli görülmektedir. Ayrıca okul ortamında saldırgan davranışların yaygınlığı ve boyutu okul psikolojik danışmanları açısından uygun önleme stratejlerinin geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Reaktif ve proaktif saldırgan davranışlar ve bu saldırganlık türlerinin hangi yordayıcıların etkisinde meydana geldiği okul psikolojik danışmanlarına önleme stratejilerini geliştirmesi bakımında yol gösterici bir etki oluşturacaktır.

Alandaki birçok araştırmacı aile ortamının çocuğun gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Fakat aile ortamının çocuğun gelişimi üzerine olan etkisine dair yapılan araştırmalarda yeterlik görülmemektedir (Darling ve Steinberg, 1993). Çocuklarda normatif bir gelişim parçası olarak görülen çeşitli yaşamsal stresler (örneğin; artan akran baskısı gibi) ve duygusal zorluklar psikopatolojik semptomlar açısından kendi gelişimleri için bir risk oluşturabilir (Mathews, Kerns ve Ciesla, 2014). Klinik önemine rağmen yetişkinlerde duygu düzenleme rollerinin klinik gelişimi ve güçlüğü üzerinde yeterince araştırma bulunmamaktadır (Gratz ve Roemer, 2004). Duygu düzenlemedeki bozukluklar ciddi ruhsal rahatsızlıklarla birlikte bireylerde yaygın bir şekilde görülmektedir (Fowler ve ark. 2014). Duygu düzenleme güçlüğü konusu artan önemine rağmen bu alanla ilgili ergenlerde ve yetişkinlerde yapılan çalışmalar ise yeterli değildir (Neumann, Lier, Gratz ve Koot, 2010).

1.4. Sınırlılıklar

1. Reaktif ve proaktif saldırganlıkla alakalı olarak saldırgan davranışlarla ilişkili olan tek faktör ailenin duygusal yaklaşımı ve duygu düzenleme güçlüğü değildir. Saldırganlık genel olarak daha karmaşık ve birçok faktörün bileşeniyle meydana gelen bir durumdur. Bu araştırma kapsamına ele alınamayan farklı değişkenler de saldırgan davranışlar üzerinde belirleyici role sahip olabilir.
2. Reaktif ve proaktif saldırganlık ile ebeveyn duygusal erişilebilirliği arasında rol oynayan tek etmen duygu düzenleme becerileri değildir. Burada ele alınmayan farklı bir aracı etmen de reaktif ve proaktif saldırganlık ile ebeveyn duygusal erişilebilirliği arasında belirleyici bir rol oynayabilir.
3. Lise öğrencilerinin reaktif ve proaktif saldırganlık ile ebeveyn duygusal erişilebilirliği arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğünün aracı

rolünün araştırıldığı bu çalışma Adana ilinde öğrenim görmekte olan lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirildiği için, genelleme de yine buna benzer gruplar için yapılabilir.

4. Araştırma kapsamında incelenecek olan reaktif ve proaktif saldırganlık, ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve duygu düzenleme becerileri, söz konusu kavramları ölçtüğü düşünülen "Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği", "Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği" ve "Duygu Düzenleme Becerileri Ölçeği" ölçeklerinin ölçtüğü bu özelliklerle sınırlıdır.

1.5. Sayıltılar

1. Araştırmada çalışma grubunu oluşturan öğrenciler Adana ilinde öğrenim görmekte olan çeşitli lise öğrencilerini temsil etmektedir.

2. Araştırmaya katılan öğrenciler, uygulananan veri toplama araçlarına içtenlikle ve objektif olarak cevap vermişlerdir.

1.6. Tanımlar

Reaktif-Proaktif Saldırganlık: Reaktif saldırganlık tehdide veya provokatif bir eyleme karşı kendini koruma amacıyla yapılan saldırganlık türünü betimlemektedir (Pulkkinen, 1996). Proaktif saldırganlık, bir başkasına hedef yönelimli olarak amaçsal, kasıtlı, planlı anlamda güdümlenmiş saldırganlık türüdür (Roberton, Daffern ve Bucks, 2012). Bu çalışmada Reaktif-Proaktif Saldırganlık Envanterinden elde edilen puan olarak ele alınmıştır.

Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği: Duygusal erişilebilirlik ebeveynle çocuk arasında yakınlık, sıcaklık ve duyarlılık gibi bir dizi özellikleri içeren bir yapıdır (Biringen, 2000). Emde ve Easterbrooks (1985; Akt: Biringen, 2000) ebeveyn duygusal erişilebilirliği kavramını etkileşim içerisinde olan kişilerin birbirlerine duygularını ifade etmesi ve kişinin de diğerlerinin duygularına yanıt vermesi şeklinde tanımlamışlardır. Emde (2000) duygusal erişilebilirlik kavramında daha çok ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin kalitesine vurgu yapmaktadır. Bu çalışmada Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği'nden elde edilen puan olarak ele alınmıştır.

Duygu Düzenleme Güçlüğü: Duygu düzenleme bireylerin duygusal deneyimleri ve tanımlamalarını artırmak, devam ettirmek ve engellemek olarak tanımlanmaktadır (Bridges, Denham ve Ganiban, 2004; Calkins ve ark., 2011; Gross,

2002; Rottenberg ve Gross, 2007). Gratz ve Roemer (2004) etkili duygusal düzenlemeyi duyguların anlamını ve tanımasını içeren, duyguların kabulüne dayanan ve olumsuz bir duygu deneyimlenmesi durumunda hedef yönelimli davranışları sürdürme yeteneğini içinde barındıran bir yapı olarak tanımlamışlardır. Bu çalışmada Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği'nden elde edilen puan olarak ele alınmıştır.

BÖLÜM II

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Kuramsal Açıklamalar

Bu bölümde reaktif-proaktif saldırganlık, ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve duygu düzenleme becerileri konularına ilişkin olarak kuramsal açıklamalar yer almaktadır.

2.1.1. Reaktif-Proaktif Saldırganlık

Bu bölümde önce reaktif-proaktif saldırganlık ile ilgili genel bilgi ve reaktif-proaktif saldırganlık ile ilişkili kuramsal yaklaşımlar ele alınmaktadır.

Reaktif-Proaktif Saldırganlık

Saldırganlık tarihsel bağlamda içerisinde, reaktif olarak; dürtüsel, kızgınlık gibi duygular tarafından güdümlenmiş saldırganlık türü ve proaktif olarak; bir başkasına hedef yönelimli olarak amaçsal anlamda güdümlenmiş saldırganlık türü olmak üzere iki farklı gruba ayrılmaktadır (Roberton, Daffern ve Bucks, 2012). Saldırganlığın alt türlerinin belirlenmesi her ne kadar yeni bir kavram olarak görülse de uzun bir zaman önce Lorenz (1966) bu yapının kavramsal olarak ayrımına vurgu yapmıştır (Watson, Fischer, Andreas ve Smith, 2004). Lorenz hayvanlar üzerinde ve insan saldırganlığına uyumlu olarak saldırgan davranışı iki kısma ayırmıştır. İlk olarak bireylerin ihtiyaçlarının karşılamak için yağmacı (predatory) saldırganlık terimini kullanmış ve ikinci olarak ise karşı saldırı olarak saldırganlığı (counter-offensive aggression) terimini kullanmıştır. Günümüzde ise bu yapılar reaktif ve proaktif saldrıganlık olarak adlandırılmaktadır (Crick ve Dodge, 1996).

Reaktif saldırganlık düşmanca veya kasıtlı olarak algılanan davranışa cevap olarak verilen saldırganlık türünü betimlemektedir. Reaktif saldırganlık engellenmeye kızgınlıkla veya düşmanca tepki gösteren davranıştan kaynaklanan engellenme hipotezi ile en tutarlı model gibi görülmektedir (Fite, Rathert, Stoppelbein ve Greening, 2012). Diğer bir deyişle reaktif saldırganlık algılanan tehdite veya provokasyona savunma ve misilleme niteliğinde verilen tepkidir (Dodge, 1991; Akt: Xu ve Zhang, 2008 sy: 539). Reaktif saldırganlık modeline göre engellenmeler hoşa gitmeyen durumlardır ve bu

durum olumsuz duyguların ve saldırgan eylemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Arzu edilen bir amaca ulaşmak için yaşanan beklenmedik bir başarısızlık, beklenen bir başarısızlıktan daha rahatsızlık vericidir ve bu nedenle saldırganlığı daha güçlü olarak harekete geçirecek etki yapmaktadır (Crick ve Dodge, 1996). Artan bu olumsuz duygular engellemeyi oluşturan kaynağa karşı zarar verme veya kendini savunma amacıyla saldırgan davranışların artmasına neden olabilir (Polman, Orobio De Castro, Koops, Boxtel Van ve Merk, 2007). Sosyal bilgiyi işleme yaklaşımına göre, reaktif saldırganlar sosyal uyarıcıları ve akranlarının belirgin olmayan davranışlarını yanlış anlamak ve bu davranışlara düşmanca niyetler yüklemek eğilimindedirler (Crick ve Dodge, 1996).

Proaktif saldırganlık genellikle provoke edilmemiş, kasıtlı olarak sergilenen, amaç yönelimli ve ödül beklentisiyle güdülenmiş saldırganlıktır (Dodge, 1991 Akt: Xu ve Zhang, 2008 sy.539). Proaktif saldırganlık para veya statü elde etmek, iyi bir etki oluşturmak, mağdur kişileri kontrol etme veya özsaygı durumunu yükseltme gibi arzu edilmiş bir sonuca ulaşma güdüsü tarafından karakterize edilmiştir (Berkowitz, 1993). Reaktif saldırganlıktan farklı olarak, proaktif saldırganlık duygu yüklü değildir ve tehdide yönelik savunucu bir tepkiyle karakterize değildir. Onun yerine, oldukça organize, soğukkanlı ve kasıtlı bir davranış olarak tanımlanır (Hubbard, Dodge, Cillesen, Coie ve Schwartz, 2001). Proaktif saldırganlık saldırganlığı bir nesneyi veya arzulanan bir hedefi elde etmek için kullanmayı öğrenen sosyal öğrenme teorisiyle en tutarlı model gibi görünmektedir (Bandura, 1973; Card ve Little, 2007). Proaktif saldırganlık dışsal pekiştireçler tarafından kontrol edilmektedir ve proaktif saldırganlık, yıkıcı, merhametsiz ve içselleştirilmiş doğasından dolayı genellikle iki saldırganlık alt tipinin daha ciddi olanı şeklinde değerlendirilir (Uz Baş, Öz ve Topçu Kabasakal, 2012).

Reaktif saldırganlık sosyal-bilişsel ilişkiler açısından orta çocukluk döneminde, düşmanca belirlenen önyargılarla ve saldırgan olarak sosyal problem çözme becerisiyle pozitif olarak ilişkilidir (Orobio de Castro, Merk, Koops, Veerman ve Bosch, 2005). Kızgın ve misillemeci doğası gereği reaktif saldırganlık sosyal ortamda kişilerin açıkça belli olmayan davranışlarına düşmanca bir niyet atfetme eğilimi ile ilişkilendirilmektedir (Crick ve Dodge, 1996; Dodge ve Coie, 1987; Orobio de Castro, Slot, Boch, Koops ve Veerman, 2003). Düşmanca niyet atfetme önyargısı kızgınlık, gerilim ve duygusal bozulmaya neden olabilir ve kişide güçlü olumsuz tepkiler ortaya çıkabilir (Crick ve Dodge, 1996; Hubbard ve ark, 2001; Schwartz ve ark, 1998;

Smithmyer, Hubbard ve Simons, 2000). Diğer taraftan proaktif saldırganlık olumlu sonuç beklentileriyle pozitif olarak ilişkilidir ve aynı yaş grubu içerisinde sosyal hedeflerden ziyade kişisel yararlı olan hedeflere öncelik tanıma eğilimindedir. Ayrıca Dodge ve Coie (1987) farklı sosyal bilişsel süreçlerin de reaktif ve proaktif saldırganlık üzerinde betimleyici olduğunu vurgulamaktadır.

2.1.1.1. Reaktif ve Proaktif Saldırganlık İle İlişkili Kuramsal Yaklaşımlar

Saldırganlık geniş bir bağlam içerisinde günümüz dünyasında ve toplumlarda tartışmasız karşılaşılan en büyük problemlerdendir. Dolayısıyla psikoloji tarihinde en çok araştırılan konulardan biri olmaktadır. Yıllar boyunca bu konudaki araştırmaları ön planına alan davranışçı bilim adamları özellikle bu konularda insanların etkileşimlerine odaklanmışlardır. Birçok araştırmacı saldırganlığın tanımlanmasından ziyade insandaki saldırganlığın kaynaklarının ne olduğunu belirlemenin daha önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Birçok araştırmacı şu soru etrafında birleşmişlerdir: Niçin insanlar saldırgan eylemler sergilemektedirler? Psikoloji tarihi boyunca bazı kuramsal yaklaşımlar saldırganlığın nedenlerini açıklamak için kendi görüşlerini ortaya koymaktadırlar. Bu kuramlardan bazıları saldırganlığı biyolojik, içgüdüsel temelli bir yaklaşımla, bir başka kuram saldırganlığı engellemenin sonucunda oluştuğuna, diğer bir yaklaşım ise saldırganlığın öğrenilmiş bir davranış olduğuna vurgu yapmaktadır (Bandura, Ross ve Ross, 1961).

2.1.1.2. İçgüdüsel Bir Davranış Olarak Saldırganlık

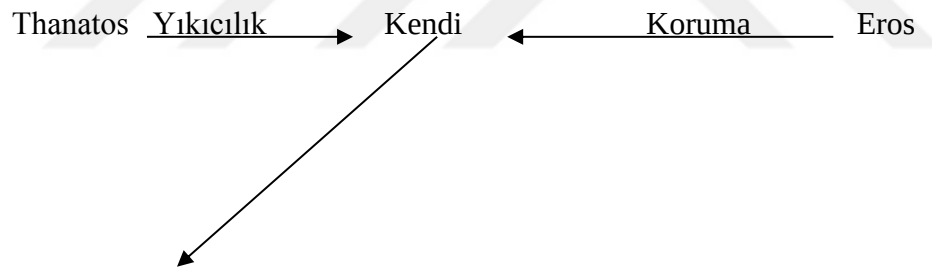
Saldırganlığı içgüdüsel olarak inceleyen Freud ve Lorenz'in kuramlarına bu bölümde yer verilmiştir.

2.1.1.2.1. Psikanaliz

Freud ilk dönem yazılarında bütün insan davranışlarının doğrudan veya dolaylı olarak erostan kaynaklandığını ve enerjisini libido olarak bilinen yaşamsal süreçleri korumaya, yeniden organize etmeye ve geliştirmeye yönelik olduğunu varsaydığı yaşam içgüdüsünden aldığını belirtmektedir. Bu genel bağlam içerisinde saldırganlık en basit haliyle libidinal dürtülerin engellenmesi veya önlenmesine yönelik olarak verilen bir tepki şeklinde betimlenebilir. Bu şekilde yaşamın ne sürekli kaçınılmaz bir parçası ne de otomatik bir tepki biçimidir. Şiddet olaylarını içeren 1. Dünya savaşını takiben Freud

(1920) kademeli bir şekilde saldırganlığın hem kökeni hem de doğası hakkında biraz kasvetli bir yol benimsemeye başlamıştır (Baron ve Richardson, 1994; sy:14). Freud'un saldırganlık terimini kullanması Alfred Adler'in ilk defa bu terimi 1908 yılında kullanmasından sonraki dönemlerde görülmektedir. Fakat Adler saldırganlığa dair yaklaşımını kuramsal bağlamda kullanmamıştır (Johan ve Dennen, 1980).

Freud bu dönemde ikinci büyük içgüdünün varlığını Thanatos adını verdiği ölüm içgüdüsünün enerjisini yıkmaya ve hayatı yok etmeye yönelik olarak organize olduğunu savunmuştur. Bütün insan davranışlarının eros ile bu yıkıcı saldırgan içgüdüsel dürtülerin arasındaki gerilimden kaynaklanan içsel ve karmaşık bir süreçten kaynaklandığını belirtmektedir. Ölüm ve yaşam içgüdüsü arasındaki şiddetli çatışmadan dolayı yani; yaşamsal faaliyetlerin devamına ve korunmasına yönelik olarak kendini organize eden eros ile yaşamsal faaliyetlerin yıkıcılığına yönelik olan Thanatos arasındaki şiddetli çatışmadan dolayı yer değiştirme gibi savunma mekanizmaları Thanatosun enerjisini tekrardan yönlendirmesine ve kendinden uzaklaşmasına hizmet eder. Böylece thanatos dolaylı olarak diğerlerine karşı saldırgan eylemler içerisinde bulunur (Baron ve Richardson, 1994; sy:14).

Şekil 3. Freud'un psikanaliz kuramı içerisinde kişinin kendini koruması ve yıkıcı davranışlar arasındaki ilişkide saldırganlığın diğerlerine yansıması.
Kaynak: Baron ve Richardson, 1994; s. 14

Yaşam içgüdüleri organizmayı korumak amacıyla ölüm içgüdülerinin karşısında yer alır ve onların enerjilerini dış dünyaya, diğer insanlara çevirir. Görüldüğü gibi yaşam ve ölüm içgüdüleri karşı karşıyadır. Bu iki içgüdü aynı zamanda iç içedir ve birlikte çalışırlar (Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2008). Ölüm içgüdüsünün önemli bir türevi saldırganlık dürtüsüdür. Freud'a göre saldırganlık, insanın kendine dönük yıkıcı eğilimlerinin dış dünyadaki objelere çevrilmesidir. İnsan diğer insanlarla savaşır ya da onlara karşıt davranışlar geliştirir. Çünkü kendini yok etme isteği ve yaşam içgüdüleri

birbirlerini etkisiz kılabilir ya da biri diğerinin yerine geçebilir. Örneğin; yeme eyleminde açlık ve yıkıcılık birbirine geçmiştir; doyum, yiyeceği ısırma, çiğneme ve yutma hareketleriyle sağlanır. Cinsel içgüdünün türevi olan sevgi, ölüm içgüdüsünün türevi olan nefreti nötrleştirebilir ya da sevgi nefretin, nefret sevginin yerine geçebilir (Geçtan, 2005).

Freud'un saldırganlığın doğası ve kökeni hakkındaki görüşü oldukça karmaşıktır. Bu konudaki tek umut ise saldırganlığın özellikle düşmanca veya kızgınlıkla yıkıcı enerjinin azaltılmasına neden olabilmesi ve bu konudaki tehlikeli eylemlerin olasılığını daha düşük bir dereceye indirgeyebilmesi açısından duygularla ilişkisinin olmasıdır (Baron ve Richardson, 1994; sy: 15).

2.1.1.2.2. Etolojik Yaklaşım

Lorenz (1966) Freud'un kuramındaki saldırganlık modeline yakın evrimsel bir görüşü savunmuştur. Fakat Freud'un aksine Lorenz oldukça spesifik konularla ilgilenmekteydi. Lorenz'e göre saldırganlık öncelikli olarak insanların diğer bazı organizmalarla paylaştığı içsel çatışmalardan kaynaklanmaktadır. Yüksek ihtimalle evrimsel uzun bir rota boyunca geliştirilen böyle bir içgüdü çeşitli amaçlara hizmet etmektedir. Lorenz içsel çatışmalardan kaynaklanan saldırganlık enerjisinin spontan bir şekilde organizmanın içerisinde devam eden süregelen konularda ve sabit oranda üretildiğini belirtmektedir. Açık saldırgan eylemlerin açığa çıkması ve sonra işlevlerinin bir araya gelmesi için;

1) Toplanan saldırgan enerjinin miktarına,

2) Yakın çevrede bulunan ve kuvvetlenen özel saldırgan dürtülerin yayılmasına bağlı olduğunu belirtmektedir.

Daha belirgin bir şekilde belirtilecek olursa büyük oranda toplanan agresif enerji zayıf uyaranlara karşı açık bir şekilde saldırganlık şekline dönüşecektir (Baron ve Richardson, 1994; sy: 15). Lorenz içsel çatışmalara ek olarak, bütün organizmaların kurbanlarına ciddi boyutta zarar verebilmek için kendi kapasiteleri ile doğrudan değişebilen engellemelere sahip olduklarını belirtmektedir. Böylece, diğer canlıları öldürmek için hız, uzun pençe ve dişler gibi çeşitli doğal ekipmanlara sahip olan aslan ve kaplan gibi tehlike öncüllerinin, kendi türlerinin üyelerine karşı atağa geçmede güçlü

engelleyicilere sahip olduğunu fakat insan gibi doğal ekipmanlarından dolayı daha az tehlikesiz olan organizmalar için ise bu tip engellemelerin ise geçerli olmadığını belirtmektedir (Baron ve Richardson, 1994; sy: 16). Ayrıca insanlardaki aklını kullanabilme kapasitesi insanları hayvanlardan bu açıdan ayırmakta ve insanların birbirlerine karşı kontrol ve üstünlük kurma konusunda durumunu güçleştirmektedir. Bu durum ise insanlardaki saldırganlığı kaçınılmaz bir boyuta taşımaktadır. Yani saldırganlık insan doğasının bir parçası konumundadır ve bu durumu toplum ya da içinde bulunulan sosyal ortamlar direk olarak ortaya çıkarmaz (Lorenz, 1966).

Lorenz, Freud gibi saldırganlığın kaçınılmaz olduğunu, çoğunlukla içsel çatışmalardan kaynaklandığını savunmakta ve bu davranışların azaltılması ve kontrol edilmesi olasılığında daha iyimser bir tutum takınmaktadır. Tehlikeli olmayan saldırgan davranışlar kontrol edilerek saldırgan davranışların enerjisi ciddi bir düzeye ulaşmadan önlenebileceğini ve bunun sonucunda da saldırgan eylemlerin daha az tehlikeli boyutlarda sergilenebileceğini belirtmektedir. İnsanlarda saldırgan eylemler yapılacak olan dramatik bir açıklamadan sonra ve insanın içindeki önlemeyen saldırgan eğilimlerin göreceli olarak elverişli bir nesneye yönlendirilmesi ile saldırganlığı muhtemelen daha farklı davranışlara dönüşebilineceğini vurgulamaktadır (Zillman, 1979; sy: 124).

2.1.1.3. Engellenme – Saldırganlık Teorisi

Saldırganlığın etiyolojisini açıklayan ilk tamamlayıcı yaklaşım Dollard, Miller, Mowrer, ve Sears'ın aralarında bulunduğu öğrenmenin önemine değinen ve özel bir alandan bahseden Yale üniversitesindeki bir grup akademisyen tarafından ortaya atılmıştır. Bu zamana kadar psikologların çoğu saldırganlığın doğasını içgüdüsel ve insanın doğasında var olan bir yaklaşımla ele almışlardır. Saldırgan davranış gelişiminde öğrenme merkezli yaklaşımların ikna edici çalışmalarına rağmen özel konu incelemesine dayanan bu yazarlar saldırganlığın biyolojik temelli var olduğunu desteklememektedirler. Aslında bu yazarlar çalışmalarını oluşturuncaya kadar psikanalitik yaklaşımın bu düşüncesinden de önemli bir derecede etkilenmişlerdir. Freud için haz arayışı ve acıdan kaçma zihinsel eylemlerin temel mekanizmasını oluşturmaktadır ve saldırganlık organizmanın aktivitelerini engellendiği zaman ortaya çıkmaktadır. Yale üniversitesi araştırmacıları ki aynı zamanda bu araştırmacılar davranışçı yaklaşımın savunucuları konumdadırlar, Freud'un bu yaklaşımının daha

gözlenebilir ve ampirik açıdan test edilebilir bir yapıya dönüştürülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Örneğin; Yale grubunun hipotezi Freud'un saldırganlık önerisi hakkındaki yoruma benzer şekilde "Eğer bir nesne hoşnutsuzluk oluşturuyorsa bu durumda organizma hoşnutsuzluk oluşturan o yapıya karşı saldırganca bir davranış sergileyecektir" görüşüne paralel bir şekilde düşünceye sahiptirler. Bu önerme bu şekliyle "bireylerin amaçsal davranışları engellendiğinde agresif ve saldırgan davranışlar sergilediği görüşü engellenme-saldırganlık hipotezinin temelini oluşturmaktadır". Saldırgan davranışın varlığı genellikle engellenme davranışıyla ortaya çıktığı varsayılmaktadır (Eron, Gentry ve Schlegel, 1994).

Dollard ve arkadaşlarının (Akt: Dill ve Anderson, 1995) teorisi orijinal olarak 2 önermeye dayanmaktadır.

1) Bütün saldırgan eylemler öncelikli olarak engellenmeden kaynaklanmaktadır.
2) Bütün engellenmeler saldırganlığı yönlendirmektedir.

Engellenme kavramını ise bir kişinin amacından veya hedefinden önlemek amacıyla yapılan bir davranış ve saldırganlığı ise bir bireyin engellenme sonucunda diğer bir kişiyi yaralama amacıyla yapılan davranışlar olarak tanımlamaktadır (Dill ve Anderson, 1995). Dollard ve arkadaşlarının engellenme kavramını günlük dilde birçok tanımlaması olmasına karşılık sadece dışsal etkenler için kullanmışlardır. Onlara göre engelleme "uygun zamanlı bir davranış dizisinde hedef yönelimli bir müdahalenin oluşumu" ile yorumlanmaktadır. Saldırganlığın tanımlanmasını ise; saldırganlık tanımlamalarında bir kişinin diğer bir kişiyi hedef yönelimli olarak yaralama veya zarar verme sonucunda meydana gelen davranış olarak yorumlamaktadır. Buradan yola çıkarak Dollard ve arkadaşları saldırganlığı sadece zarar verici etkilere karşı göndermede bulunmamakta yaralama içeren belli davranışları da bu kategori içerisinde ele almaktadırlar (Berkowitz, 1989).

Dollard-Miller modelinde saldırganlık engellemenin bir sonucu olarak yani; hedef yönelimli bir davranış önlendiği veya yasaklandığı zaman ortaya çıkmaktadır. İnsanlar engellenilen davranışlara yönelik olarak bu davranışın yerine farklı ve uygun bir tepki veya davranış sergileyebilirler. Fakat; bu uygun yanıtın gösterilmemesi durumunda ise bireyler içsel yönelimli, açık ve dışsal olarak farklı derecelerde saldırgan davranışlar sergilemektedirler. Bu saldırgan eğilimler muhtemelen verdikleri yanıta

göre cezanın algısı ve etkisi üzerinde güçlü bir etki oluşturmasına neden olacaktır. Dollard ve ark. göre herhangi bir eylemin yasaklanması veya engellenmesi durumunda bu duruma verilecek olan saldırgan tepkinin sonucunda elde edilen sonuç bu davranışların etkisini ortaya koymasına neden olacak ve saldırgan davranışların etkisini güçlendirecektir (Akt: Fox ve Spector, 1999). Böylece açıkça saldırgan eylemler karşıt bir tepki olarak organize bir şekilde ve herhangi bir şekilde engellemenin vermiş olduğu rahatsız edici durumu yaşamadan saldırgan davranışların işlevselliği üzerinde güçlendirici etki yapacaktır (Fox ve Spector, 1999).

Dollard ve arkadaşlarına göre saldırganlığın hedefi direk olarak algılanan engelin kaynağına yönelik olmaktadır. Fakat bazen cezanın tehdidi durumundaki kişilere yönelik olarak saldırganlık yer değiştirebilmektedir ve engelin kaynaklandığı kişiden farklı kişilere yansıtılabilmektedir. Saldırgan eylemlerin sonucundaki bu durum kısmi olarak bir boşalım sağlasa da bazı durumlardan dolayı engelin kaynağına yönelik olmayan saldırgan davranışların tam olarak bir doyuma ulaştığı söylenemez (Berkowitz, 1989).

Saldırganlığın engellenme- saldırganlık modeline göre yer değiştirmesi iki şekilde oluşmaktadır (Akt: Averill, 1982);

1- Farklı nedenlerden dolayı ifade edilemeyen veya doyuma ulaşamayan duygulanım olan öfke bazı durumlarda farklı alanlara doğru yönlenme eğilimi göstermektedir. Örneğin; Dollard ve Miller bu duruma örnek oluşturmak için bir ergen tanımlamışlardır. Bu kişi yakın bir arkadaşı hasta olduğu için seyahata çıkamayan biridir. Kısa bir zaman sonra bu durum kendisinin kız kardeşiyle kavga etmesine neden olmaktadır. Saldırganlığın bu şekilde yer değiştirmesi gerçek olan bir hedeften güvenilir olan bir hedefe doğru yön değiştirmektedir. Bu durum bastırılmış olan saldırganlığın kısmi olarak salınımını sağlamaktadır fakat ifade edilemeyen ilk öfkelenim asla tamamen deneyimlenmemiş olacaktır. Yer değiştirme tanımlanmış olan gerçek öfke kaynağına yönelik bir savunma şeklinde olabilmektedir.
2- Kişisel olarak kızgınlık hissettiğimiz anda duygulanım bir şekilde, (bazı terapistler tarafından duyguların ifade edilmesi “içini dökme” olarak tanımlanan ve katarsis adı verilen) dışarı çıkacaktır. Freud’un ilk dönemlerinde psikanalitik terapi yoğunlukla katarsise odaklanmaktadır ve bu oldukça yaygın bir görüştür. Katarsis, eski deneyimsel travmaları açığa

çıkarmak ve bunların ifade edilerek duygusal boşalmasını sağlayarak içsel stres ve bastırılmış bazı duyguların anlaşılmasına ve açığa çıkmasına yardımcı olmaktadır. Açık bir şekilde bir çocuk bir şeye sahip olmadığında, muhtemelen ağlayacak, kızarak etrafına saldıracaktır (Bunlar açığa çıkan hissiyatlardır). Yetişkinler açısından bu durum saldırgan davranışlara yaklaşımı daha net bir şekilde ortaya koyamayabilir ama çocukluk dönemindeki olaydan basit bir örnekle engellemenin saldırgan eylemlere dönüşmesine ve boşalım sağlamasına nasıl bir sebebiyet verdiği bu şekilde daha rahat bir şekilde anlaşılabilir.

Bu tanımlamaların ardından iki yıl sonra grup üyelerinden Miller önemli bir sınıflama sunmuştur. Miller, saldırganlığın sadece ceza tehdidi ile uyarılmış engellemeler nedeniyle ortaya çıktığını savunmaktadır. Yetersizlik, istenen bir hedefe ulaşmak için saldırgan eylemler kadar saldırgan olmayan davranışlara da yol açabilir. Miller ve arkadaşlarına göre engellenmeler tahrik edici davranışlar üretir ve bu durum bir dizi tepkilere neden olur saldırganlık da bu tepkilerden sadece bir tanesi konumundadır. Saldırganlık ilk konumda başat bir durumda değildir fakat engellenme ve tahrik durumunun devam etmesi sonucunda saldırgan eylemlerin artmasına neden olacak ve böylece giderek saldırgan davranışlar başat bir konuma geleceğini belirtmektedir (Berkowitz, 1989).

Daha sonraki araştırmalar engellenme-saldırganlık teorisinin duygusal tepkisi üzerine vurgu yapmaktadır. Özellikle Berkowitz engellenme-saldırganlık hipotezini kavga ve engelleme davranışı arasındaki olumsuz etki uyarılmasının aracı rolüne yetersiz önem verdiği veya gereken önemi vermediğini savunmaktadır (Spielberger, Reheiser ve Sydeman, 1995). Bu eylemin iki önemli boyutu duygusal olarak iticilik ve bunun sonucunda da psikolojik olarak uyarılma derecesinde ise artıştır (Spector, 1978). Dollard ve arkadaşlarına karşı diğer bir eleştiri ise bu yaklaşımların oldukça mekanik olduğu ve biliş ve ruhsal mekanizmaları önemsemediği veya üzerinde durmamalarıdır. Kişisel tavırlara ek olarak bilişin etkisine dayalı değişkenlerin etkisini düşünen daha kapsamlı bir model düşünülmesi gerekmektedir (Fox ve Spector, 1999).

Spector ve arkadaşları saldırganlığın organizesel bileşenlerini genişletmişlerdir. Bu araştırmacıların modeli engelleme davranışları sonucunu, engellemenin duygusal reaksiyonlarını ve davranışsal tepkilerini tasarlanmış bir çerçevede incelemişlerdir. Engelleyici davranışlar veya olaylar kişinin değerli bir iş başarısından, hedeflerinden

veya etkin performans katılımı gibi önemli bir konudaki kısıtlama durumlarında anlaşılabilir. Engelleme davranışlarının duygusal tepkileri, hem engellemenin algılanması hem de olumsuz durumların duygusal sonucunda uyarılma ve hoşnutsuzluğun neticesinde oluşmaktadır. Bu duygusal tepkilerin ise alakalı çalışma alanının dizininde olduğu düşünülebilir. Etki tepkileri işle alakalı memnuniyetsizlikleri, stresin hissedilmesi, engellemenin hissiyatı, anksiyete ve kızgınlıktır (Eron, Huesmann ve Zelli, 1991).

Berkowitz'e göre (1989) bütün saldırgan davranışlar diğerlerini yaralama ve diğerlerine zarar verme amacıyla yapıldığını savunmaktadır. Fakat saldırganlığa araçsal olarak bakıldığında ise para, sosyal statü, veya arazi, arsa gibi amaçlara yönelik olarak da ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. Yale araştırmacıları sadece saldırganlığın duygusal boyutuna vurgu yaparken saldırganlığın araçsal boyutunu ise göz ardı etmektedirler. Bandura gibi araştırmacılar Yale araştırmacılarının bu genel formülasyonunu eleştirmektedirler. Çünkü Bandura'ya göre engellenme tipik bir şekilde genel bir duygusal uyarılma oluşturmaktadır ve sosyal öğrenme modeli kişinin bu durumlara vereceği davranış şeklini belirlemektedir.

Kuramsal açıklamalardan yola çıkarak özellikle reaktif saldırganlığın engellenme-saldırganlık modelinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu modele göre saldırgan davranışlar engellemenin neticesinde ortaya çıkmaktadır. Eğer bir bireyin amaçsal davranışları içsel ve dışsal faktörlerden dolayı engellenirse düşmanca davranışlar ve kızgınlık tetiklenmektedir. Artan bu olumsuz duygular engellemeyi oluşturan kaynağa karşı zarar verme veya kendini savunma amacıyla saldırgan davranışları artırabilir (Polman ve ark., 2007).

2.1.1.4. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal Öğrenme Kuramı 1960'lı yıllarda Albert Bandura'nın öncülüğündeki çalışmalarla geliştirilmiştir. Sosyal Öğrenme Kuramı saldırgan davranışın öğrenme yaşantılarına ve bu davranışların nasıl devam edip geliştirildiğine yönelik olarak yapılan çalışmalara dayanmaktadır. Saldırgan davranışların üzerindeki provokatif davranışların etkisini göz ardı etmeksizin saldırgan davranışların öğrenilmesi ve geliştirilmesini sosyal öğrenme yaklaşımı bağlamında ele almaktadır. Aynı şekilde sosyal öğrenme kuramı saldırgan davranışlardaki biyolojik faktörlerin etkisini de göz ardı etmemektedir (Geen, 2001).

Bandura'ya göre (1977), insanlar doğuştan herhangi bir davranış repertuarına sahip değildir ve bütün davranışlar gözlem veya kişisel deneyimlerle elde edilmektedir. Sosyal öğrenme teorisine göre öğrenme yaşantıları kişilik gelişiminde en önemli faktördür ve öğrenme insanların diğer kişilerle etkileşimleri aracılığıyla oluşmaktadır. Bir kişinin hayatında önemli insanların etkisi ve etkinin sonucunda direk olarak edinilen öğrenme yaşantıları ve de çevredeki insanlar davranışlarının gözlem yoluyla öğrenilmesi davranışların önemli ölçüde bu faktörlerin etkisiyle geliştiğini savunmaktadır (Bandura, 1961).

Sosyal Öğrenme Kuramı'nda yeni davranış örnekleri direk olarak kişinin kendi deneyimleri veya başkalarının davranışlarını gözlemleyerek edinilmektedir. Bu kişisel deneyimlerden elde edilen öğrenmenin en basit en yalın hali ödül ve ceza gibi verilen herhangi bir tepki veya tepkiler tarafından belirlenmektedir. İnsanlar sosyal bağlam içerisinde kendilerine yönelik olarak uygun bir davranış örüntüsü edinmek durumundadır. Bazı davranış örüntüleri sonucunda insanlar olumsuz davranışları pekiştirirken bazı davranış örüntüleri sonucunda ise daha uygun ve yapıcı bir şekilde davranış edinilmektedir. Bu süreç içerisinde olumlu ve olumsuz sonuç doğuran davranış örüntüleri birbirlerinden ayrılmaktadır. Kişilerin en yakın olan davranışları ve bu davranışların sonuçları otomatik ve bilinçsizce güçlendirilmesine neden olmaktadır. Sosyal öğrenme kuramında pekiştirmeler öncelikli olarak güdüleyici ve öğretici bir nitelik taşımaktadır (Bandura, 1971).

Sosyal öğrenme kuramı davranışların gözlem ve kişisel deneyimlerle oluştuğunu savunmaktadır. Göreceli olarak normal olan çocuklar okul, ev, sokak, televizyonların fantezi dünyaları gibi gerçek yaşamı birçok açıdan gözlemlemektedirler. Bu gözlemlerin etkilerini çocuklar sosyal ortamda güç kullanarak elde edilen şeylerin sonuçlarına göre kademeli bir şekilde öğrenmeye dair temel kuralları edinmektedirler. Gözlemlenen davranışların ortaya çıkması bu davranışların nasıl algılandığına ve davranışların sonuçlarına göre değişmektedir. Eğer bu eylemler saldırgan davranışların etkisini ortaya koyarsa saldırgan davranışların muhtemelen etkisini ortaya koyacak ve saldırgan davranışları yükseltecektir. Kişiler ödül veya cezalarla saldırgan davranışların sonuçlarını deneyimler ve bu pekiştireçlerle sürekliliğini ortaya koyar (Geen, 2001). Saldırgan davranışlar genellikle çevre tarafından pekiştirilen ilkelerle açıklanabilir: pekiştirilen davranışlar tekrarlanır ve pekiştirilmeyen davranışlar ise tekrarlanma olasılığını azaltır (Eron, Gentry ve Schlegel, 1994).

Bandura (1986, Akt: Geen, 2001) sosyal bir çevre içerisindeki sosyal öğrenmenin çocuğun bilişsel yapısına bağlı olduğunu belirtmektedir. Saldırgan davranış için ödül veya ceza saldırganlığın gelecekteki muhtemel beklentilerin karşılanabilmesi açısından bireyler için bir anlam ifade eder. Örneğin; bir çocuk geçmişinde saldırgan eylemlerin sonucunda herhangi bir şekilde kazanım elde etmiş ise aynı davranış örüntüsünü yüksek derecede ve elde ettiği kazanımdaki benzer olaylarda benzer davranışı sergileme olasılığını artıracaktır. Dolayısıyla çocuğun bu saldırgan eylemi pekiştirilmiş olacak ve ödül yerine geçecektir. Dışsal pekiştireçler adı verilen bu pekiştireçler aynı zamanda çocuğun kendisine yönelik olarak öz yeterliliğini de yükseltici bir etki yapmaktadır.

Bandura'ya göre sonuç beklentileri üzerinde dört önemli faktör bulunmaktadır. Bunlar; başarılı performanslar, başkası için yapılan eylemler, sözel olarak ikna becerileri ve duygusal uyarılmadır. Bandura, öz yeterlilik ve sonuç beklentisi kavramlarını ayrı olarak değerlendirmektedir. Çünkü; bir birey belirli davranışları sonucunda bu davranışların muhtemel sonucunu öngörebilir fakat aynı davranışın bir sonraki durumlarda başarılı bir şekilde uygulanabilirliği konusunda emin olamayabilir. Yani geçmişte yaşanan olaylara benzer olayların hangi durumlarda hangi sonucu doğuracağı değişkenlik gösterebilmektedir (Erdley, Rivera, Shepherd ve Holleb, 2010).

Sosyal öğrenme yaklaşımına uygun bir çalışma Boldizar, Perry ve Perry (1989) tarafından yapılmıştır. Akran saldırganlığı arasında olumlu sonuç beklentilerinin saldırgan davranışların ortaya çıkma olasılığını arttırdığını bulgulamışlardır. Saldırgan davranışların neticesinde olumlu sonuç alan çocukların saldırgan davranışlarına yönelik olarak pekiştirici bir etki yaptığını ve beklediği etkiyi bulamayan çocukların ise saldırgan davranışları daha az bir şekilde gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Bir başka araştırmada Perry, Perry ve Rasmussen (1986) tarafından yapılmıştır. Akran değerlendirmeleri sonucunda saldırgan olarak belirlenen öğrencilerin saldırganca tutum ve davranışlarıyla problem çözme becerilerini saldırgan bir tutum içerisinde çözmeye çalıştıklarını ve bu duruma benzer durumlarda da elde etmiş olduğu sonuç ve öz yeterliliği ile benzer şekilde problem çözme eğilimi gösterdiklerini ortaya koymuşlardır. Saldırgan olarak tanımlanan çocuklar sosyal ortamda diğer akranlarına karşı saldırgan eylemlerle akranlarını yönlendirdiklerini bulgulamışlardır.

2.1.1.5. Sosyal Bilişsel Süreç Modeli

Crick ve Dodge tarafından geliştirilmiş olan Sosyal Bilişsel Yapı kavramı bireylerin sosyal durumlarıyla ilişkili bilgilerini, algılarını, tutum ve davranışlarıyla alakalı bileşenlerini kapsayan bir yapıdır (Bennett, Farrington ve Huesmann, 2003). Etkin bir sosyal bilişsel yapıda kişinin içsel ilişkilerini ve çevreden sosyal işaretleri etkili bir şekilde değerlendirme yetisini içinde barındırmaktadır. Kişilerin birbirlerine karşı saldırganca eylemlerinde bir dizi sosyal bilişsel önyargı ve sosyal bilişsel hatalar bu davranışların oluşmasında önemli bir etmendir (Burks, Laird, Dodge, Pettit, ve Bates, 1999; Crick ve Dodge, 1994; Dodge ve Pettit, 2003). Bu yapı kendi içerisinde saldırgan eylemlerin ortaya çıkma farklılıklarının ve saldırgan eylemlerin ortaya çıkmadan bireylerin saldırganca tepki vermesi esnasında ortaya çıkan bilişsel süreçlerin kuramsal olarak yansımasını betimlemektedir (Crick ve Dodge, 1994; Dodge ve Pettit, 2003). Sosyal bilişsel süreçlerdeki farklılık bireysel olarak saldırgan davranışların oluşmasında anahtar bir mekanizmadır (Combs-Ronto, 2008).

Bu modele göre kişiler sosyal bilişsel yapıyı sosyal olay ve olgular içerisinde bir döngü şeklinde sunmaktadır. Sosyal olaylar esnasında kişilerde bu olay ve bu olayların sonuçlarına karşı zihninde hazır mevcut bir yapı bulunmaktadır ve olayın sonuçlarına göre kişi bu davranış şeklini bir sonraki veya benzer olaylarda kullanmak üzere davranış repertuarına eklemektedir. Sosyal biliş kavramının bu yapısı bilinçli yaşantılardan uzak, bağımsız ve oldukça spontan gerçekleşmektedir (Crick ve Dodge,1994). Bu model içerisinde (Erdley, Rivera, Shepherd ve Holleb, 2010) bireyler sosyal olaylardaki durumlara karşı geçmiş deneyimlerinden elde ettikleri birtakım şemalardan dolayı etkileşimde bulundukları kişilerin davranışlarına karşı düşmanca atfetme eğilimi göstermektedirler.

Bu sosyal olaylardaki dürtülere karşı düşmanca atfetme özelliği veya önyargı özellikle reaktif saldırgan eylemlerin oluşmasına neden olmaktadır. Örneğin; bir kişinin diğer bir kişiye karşı yapmış olduğu belirsiz bir davranış karşısında eğer bu davranışa maruz kalan kişi diğer kişinin niyetine düşmanca bir niyet atfederse muhtemelen bu durum saldırgan davranışların ihtimalini artıracaktır. Eğer bu durumu yaşayan kişi karşıdaki kişinin bu davranışını tehlikesiz bulur ve kötü bir niyet atfetmezse bu durum saldırgan davranışların ihtimalini ise azaltacaktır (Dodge, 1980). Diğer taraftan ise saldırgan eylemlerin sonunda kişi arzu edilen hedeflere ulaşıyor ise bu durum

saldırganlığın muhtemel etkisini artıracak ve benzer durumlarda etkisini sürdürecektir (Fontaine, Barker, Salekin ve Viding, 2008).

Sosyal bilişsel modele göre saldırganlık; sosyal dürtülere karşı saldırgan eylemlerle tepki verilen bir dizi davranış basamaklarından oluşan bir süreçtir (Dodge, 2009). Bu süreçler;

1- Dışsal ve içsel işaretleri kodlamak
2- Bu işaretleri yorumlamak
3- Davranışsal hedefi belirlemek
4- Hedef için muhtemel uygun tepkileri belirlemek
5- Tepkileri bir karara bağlamak
6- Kararı davranışsal olarak uygulamaktan oluşmaktadır (Winstok, 2009; Erdley, Rivera, Shepherd ve Holleb, 2010).

Bu sürecin ilk adımı sosyal ortamda yaşanan ipuçlarını hissetme ve yorumlama şeklinde olmaktadır ve sonraki adım ise davranışsal olarak bu olaylara hangi şekilde karşılık verileceğinin belirlenmesidir. İlk adım sosyal ortamdaki olaylara dikkat ve sosyal dürtülerin algılanmasıdır. Sosyal ortamdaki olaylar içindeki dürtülenim oldukça geniş bir çerçevede olduğu için bu olayların bazılarına karşı seçici dikkat içinde bulunma kaçınılmaz olmaktadır. Bu sosyal ipuçlarına karşı kişiler genellikle diğerlerinin yapmış olduğu davranışa bir niyet yüklemektedirler. Eğer bu duruma karşı düşmanca bir niyet atfedilirse saldırgan davranış olasılığını artırmaktadır. Bu sosyal olaylara karşı hemen bir tepki verilse de bu tepki genellikle bilinçli olmamaktadır. Bu durum şüphesiz olarak deneyimlerle elde edilen sinirsel bir tepkidir (Dodge, 2009).

Sosyal bilişsel sürecin üçüncü basamağında kişi içinde bulunduğu duruma karşı uygun hedefler üretmektedir. Kişi tarafından yüksek öncelik verilen hedef veya hedefler muhtemelen ilişkili olan davranışsal stratejileri ortaya çıkaracaktır. Örneğin; bir kişinin hedefe yönelik olarak bir misillemesi saldırgan eylemler ile ilişkisi olduğunu göstermektedir. Bu sürecin dördüncü basamağı duruma uygun olarak davranışsal stratejileri belirlemek için tepkilerin seçilmesini içermektedir. Örneğin; bir kişinin davranış repertuarında öncelikli olarak saldırgan eylemlerle tepki verme eğilimi bulunabilir ve bu durum muhtemelen onu bu şekilde yaşanan duruma yönelik olarak saldırgan davranışlara yönlendirecektir. Sosyal bilişsel süreçlerin beşinci basamağında kişi birçok sosyal bilişsel yapı içerisinde en uygun davranışsal tepkiye ulaşır ve bu

muhtemel olarak bunu uygular. Hangi tepkinin uygulanacağına karar verildiğinde ise kişi bu davranışın başarılı bir sonuç oluşturacağını dair bir güven hissetmelidir. Yani bu eylemin sonunda kişiyi davranışsal olarak istediği hedefe ulaştırmalıdır. Ve sürecin son adımında ise kişi bu davranışı uygulamaya koyar ve aldığı bu karar ise kişisel ve ahlaki değerlerine uygun bir karardır (Erdley, Rivera, Shepherd ve Holleb, 2010).

Son dönemlerde konuyla ilişkili bazı araştırmacılar Crick ve Dodge tarafından ortaya konan sosyal bilişsel modeli bu model içerisinde duygusal mekanizmalara yer vermemesinden dolayı eleştirmektedir (Denham ve ark., 2003; Lemerise ve Arsenio, 2000). Lemerise ve Arsenio (2000) Crick ve Dodge tarafından geliştirilen sosyal bilişsel modelde bilişsel süreçlerin duygusal süreçlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Çünkü Lemerise ve Arsenio' ya göre bilişsel süreçlerin içerisinde duygusal süreçler merkezi bir rol oynamaktadır ve bireyler sosyal bir ortamda herhangi bir durumla karşı karşıya kaldığında kişide belirgin bir seviyede duygulanım yaşanmasına neden olur ve bu duygulanıma göre kişi eylemlerini ortaya koyar. Kişilerin sosyal ortamda başkalarının davranışlarına yükledikleri niyet ve amaç kişinin içinde bulunduğu duruma özgü yaşadığı duygusal süreçler belirleyici olmaktadır. Tepki, karar ve eylemlerin tamamı duygusal süreçlerden etkilenmektedir. Örneğin; çiftlerden birinin diğer kişiye karşı bu kişide olumsuz duygulanım oluşturacak bir tutum sergilediğinde bu kişi muhtemel bir şekilde saldırganca bir karşılık verecektir.

Huesmann (1998) benzer şekilde sosyal bilişsel modeli duygusal süreçleri dahil ederek yeni bir yapı elde etmiştir. Bu yapıya göre sosyal çatışma esnasında bu çatışma durumunu ortaya çıkaran dört basamak bulunmaktadır ve bu basamaklar kişiyi saldırgan eylemlere doğru taşımaktadır. Bunların ilki; sosyal işaretlere karşı dikkat ve bu işaretlerin yorumlanması basamağıdır. Bu ilk adıma göre kişiler sosyal ortamda karşılaştıkları durumları kendi açılarından yorumlamaktadırlar. Bu yorumlama kişinin kendisindeki içsel yapı neticesinde oluşmakta ve duygusal süreçleri önemli ölçüde etkilemektedir. İkinci adımlama uygun yapının aranması ve yeniden değerlendirmesidir. Bu aşama oldukça önemlidir ve şemalar saldırgan davranışları ortaya çıkaran bilişsel temsilcilerdir. Şemalar ortaya çıkan sosyal olaylara karşı muhtemel davranışların ortaya çıkaran bilişsel yapılardır. Şemaların bir diğer özelliği davranışları ortaya koyan otomatik yapılardır ve bu yapılar kişisel deneyim ve öğrenme yaşantıları sonucunda elde edilmektedir. Şemalar bilişsel yapılar çerçevesinde asıl davranışı bağımsız bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Yapının üçüncü adımı var olan şemaların değerlendirilmesi sürecidir. Bu basamakta var olan ve otomatik ortaya konan bilişsel

şemaların kişi tarafından durumlara uygunluğu değerlendirilmektedir. Şemanın istenen hedeflerin elde edilmesinde rolü değerlendirilmektedir bu aşamada ve istenen hedefler öz yeterlik ve sonuç beklentileri açısından değerlendirilmektedir. Son adım ise davranışsal tepki ve sonuçların değerlendirilmesi basamağıdır. Huesmann'a göre (1998) bu adım saldırgan eylemlerin ortaya çıkmasında ve değerlendirilmesinde önemli bir adımdır ve güçlü bir yaptırımda bile saldırgan eylemlerin nasıl devam ettirildiği bu yapı içerisinde belirmektedir.

2.1.2. Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği ile ilgili Kuramsal Yaklaşımlar

Ebeveyn ve çocuk etkileşimine dayalı olan duygusal erişilebilirlik kavramı ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin kalitesini tanımlamanın bir yolu olarak yeniden değerlendirilmesi ilk kez 1991 yılındaki yapılan çalışmalara dayanmaktadır. Duygusal erişilebilirlik kavramının geliştirilmesinin bu dönemden sonra olduğu düşünülmektedir. Bağlanma kuramı temelinde türetilen bir kavram olan duygusal erişilebilirlik temelde ebeveyne ait tepkiler, duyarlılık ve duygusal katılım alanlarına odaklanmaktadır (Biringen, 2000).

2.1.2.1. Bağlanma Kuramı

Bowlby (1982) bağlanma kuramını insan gelişimindeki en önemli yapılardan biri olarak tanımlamaktadır. Bağlanma sisteminin gelişiminde ebeveynlerin fiziksel olarak varlığı önemli bir etmendir fakat bağlanma sistemin kalitesi ebeveynlerin çocuklarına sunmuş oldukları güven temeline dayalı ilişkinin derecesine bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

Çocuk ve ebeveynlerinin etkileşimi ve ebeveyn davranışları çocukların davranış problemlerinin gelişmesinde ve güvenli bağlanma ilişkisinde önemli derecede dikkate alınmaktadır (Michiels, Grietens, Onghena ve Kuppens, 2008). Bağlanma teorisine göre (Bowlby, 1982) çocukların içsel çalışma modeli kendisine öncelikli olarak bakım veren kişi ve kişilerle ve bunlarla olan erken deneyimlerine bağlı olarak gelişmektedir. Çocuğun bakımını sağlayan kişi çocuğun erken dönemindeki yaşama duyarlı davranıp ilgi gösterdiğinde çocuk büyük ihtimalle kendisine bakım veren kişiye karşı güvenli bir bağlanma gerçekleştirmiş olacaktır. Ebeveynleri veya bakım veren kişiler tarafından reddedici ve duyarsız davranılan çocuklar ilişkilerinde güvensiz ve belirsiz bir ivme içinde olma eğilimi gösterecektir. Bunun sonucunda güvensiz bağlanan çocuklar

muhtemelen güven eksikliği geliştirecekler ve akran ilişkilerinde çeşitli risk içeren davranış geliştireceklerdir (Sroufe, 2005).

Bowlby (1982) bağlanma ve saldırganlık arasında ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Sroufe (2005) güvensiz bağlanan çocukların sosyal ortamda diğer kişilerle olan ilişkilerinde ve olumsuz bir durumda diğer kişilere karşı tepkilerinde daha agresif bir tutum sergileyeceğini akranlarına ve öğretmenlerine karşı daha az toplumsal ve daha çok saldırgan davranacağını belirtmektedir. Sosyal ilişkilerindeki yetersizlik bu kişilerin ilişkilerindeki saldırgan davranışların ve sosyal ortamda saldırgan davranışlara hedef olmalarındaki nedenleri ortaya çıkaran varyasyonları ortaya çıkarabilmektedir.

Fearon, Bakermans-Kranenburg, Van IJzendoorn, Lapsley ve Roisman, (2010) yaptıkları çalışmada güvensiz bağlanan çocukların dışsallaştırılmış davranış problemlerinin gelişiminde bir risk faktörü oluşturduğunu ortaya koymuşlardır. Çocuğa bakım sağlayan kişilerin çocuğa karşı duyarlı olması güvenli bağlanmanın gelişimindeki önemli bir yapıdır (De Wolf ve Ijzendoorn, 1997).

Mahler, Pine ve Bergman (1975) ebeveynlerin çocuklarına yönelik olarak güven temeline dayalı kurdukları ilişkinin ebeveyn duygusal erişilebilirliği olarak tanımlamaktadırlar. Ainsworth, Blehar, Waters ve Wall (1978) ebeveyn duygusal erişilebilirliği kavramının bağlanma kuramındaki en temel yapı olduğunu belirtmektedirler ve çocukların içinde bulundukları durumlara karşı ebeveynlerin uygun duygusal tepkileri ve erişilebilir olmaları önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Duygusal erişilebilirlik kavramı yakınlık, sıcaklık ve duyarlık gibi ebeveynle çocuk arasında bağ oluşturan bir dizi özelliklerle birlikte bileşik bir yapı oluşturan bir kavramdır (Biringen, 2000). Emde (2000) duygusal erişilebilirlik kavramında daha çok ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin kalitesine vurgu yapmaktadır. Biringen ve Robinson'a göre (1991; Akt: Lum ve Phares, 2005) duygusal erişilebilirlik kavramı çocuk ve ebeveyn arasındaki ilişkinin kalite yansımasını göstermektedir.

Duygusal erişilebilirlik kavramının yapısı çocukların büyük ölçüde güvende olma hissiyatıyla ilişkilendirilmiş ebeveyn davranışlarını içeren kuramsal olarak tutarlı bir yapıdır. Ebeveyn duygusal erişilebilirliğinin yüksek seviyedeki yapısı güvenli bağlanma (Bretherton, 2000) ve ebeveynin çocuğa hassasiyeti açısından güçlü bir ilişkiye sahiptir (De Wolf ve Ijzendoorn, 1997).

Duygusal erişilebilirlik kavramı bireylerin psikolojik gelişimi üzerinde etkilerini derinleştirebilecek gerekli bir yapıdır (Steinberg ve Davila, 2008). Lee ve Gotlib'e göre (1991; Akt: Lum ve Phares, 2005) çocukların duygusal olarak ebeveynine ulaşamaması

bu durumdaki çocuklarda görülen çeşitli uyumsuz davranış işlevleri açısından bir temel teşkil etmektedir. Ebeveynine erişemeyen çocuklar özellikle ebeveyni boşanmış, içsel çatışmaları olan ve ebeveynsel patolojiye sahip olunan aile durumlarında meydana gelmeye yatkındır ve bu üç durum çocukların da uyumsuz davranışlarıyla ilişkilidir.

Bağlanma kuramı stres altında veya tehlikeli sayılabilecek durumlarda koruma veya eğitsel davranışlarla çocuğa bakımını sağlayan kişinin çocuğa karşı hassasiyetiyle ilişkiliyken ebeveyn duygusal erişilebilirliği kavramında bakıcının rolünün dışında başka etmenler de bu ilişkinin gelişmesinde önemli bir rol oynayabilmekte ve ortaya ebeveyn rolünden daha kapsamlı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bağlanma kuramında ebeveyn hassasiyeti bağlanmanın oluşabilmesi ve gelişmesi açısından merkezi bir role sahiptir (Easterbrooks ve Biringen, 2000).

De Wolff ve Ijzendoorn (1997) daha geniş kapsamda ebeveynlerin çocuğa karşı hassasiyeti dışındaki faktörlerin de bağlanmanın oluşumunda önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Ebeveyn ve çocuklar arasındaki ebeveyn duygusal erişilebilirliği kavramı korumanın sağlanması, rahatlık ve güven sağlaması gibi etmenlerden dolayı ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkide daha önemli bir rol oynayabileceğini vurgulamaktadır. Bu geniş kapsama ek olarak duygu düzenleme becerileri ve ebeveynlerin birbirlerine karşı iletişim tarzları çocuğun uyum becerileri açısında önemli görülmektedir.

Ebeveyn erişilebilirliği kavramı her ne kadar ebeveyn ve çocuk boyutu olarak ayrı kavramlar olarak ele alınsa da özünde çift yönlü bir kavramdır. Ebeveyn ve çocuk etkileşimine veya iletişimine dayanan bir yapı olarak değerlendirilmektedir (Biringen 2000). Ebeveyn duygusal erişilebilirlik kavramı ebeveyn boyutu dört ve çocuk boyutu olmak üzere toplam altı boyuttan oluşmaktadır ve bu boyutların tamamında duygusal süreçler merkezi bir konumdadır (Easterbrooks ve Biringen, 2000).

Duygusal erişilebilirlik kavramının ebeveynsel tarafı ebeveyn duyarlılığı, ebeveyn yapılandırması, müdahaleci olmama, düşmanca olmama veya düşmanca duyguları içeren bir yapıdadır. Bu kavram hem ebeveynlerin duygusal iletilerine hem de çocukların duygusal iletilerine vurgu yapmaktadır. Bu durum ebeveyn çocuk etkileşiminde sağlıklı olan yapının ve bu yapıyı anlamamızı sağlayacak olan olmazsa olmaz bir yapıdır (Biringen 2000).

1. **Ebeveyn duyarlılığı**

Duygusal erişilebilirlik kavramının ebeveyn duyarlılığı boyutu Ainsworth ve arkadaşlarının (1978; Akt: Biringen, 2000) çalışmalarına dayanmaktadır. Bu bileşen çocuğun ihtiyaçlarına yönelik olarak ebeveynin hassasiyetine, algısal olarak açık olmasına, çocuğun etkileşimsel olarak bu ihtiyaçlarına ebeveynlerin anında ve esnek bir şekilde cevap verebilmesine vurgu yapmaktadır. Ebeveynler çocuktan gelen sinyalleri alır ve bunlara hassasiyetle cevap verir. Geniş bağlam içerisinde ebeveyn ve çocuk arasındaki duygusal etkileşime önem vermektedir. Bu durum ebeveyn duygusal erişilebilirliğinin en önemli yapısını oluşturur ve böylece bu yapı çocuğun ebeveynleri tarafından hem fiziksel hem de duygusal ihtiyaçlarının cevaplanmasını ve bu ihtiyaçlara karşı hassasiyeti içerir (Biringen 2000).

2. **Ebeveyn yapılandırması**

Ebeveyn yapılandırması kavramı yapısal olarak, ebeveynin çocuğu ile kurduğu etkileşimin yönünü ifade etmektedir. Bu yapı ebeveynlerin çocuğun özerkliğine müdahale etmeden öğrenme ve keşfetmeyi desteklemesini işaret etmektedir. Yapı ayrıca kural koymayı, düzenleme yapmayı ve çocukla olan etkileşimde uygun bir çerçeve oluşturmayı kapsamaktadır. Çünkü; duygusal erişilebilirlik kavramı duygusal sinyalleri alan ve bunları hesaba katan çift yönlü bir kavramdır ve bu yapı sadece ebeveynlerin öneri ve girişimleri başarılı bir şekilde desteklenirse ebeveyn yapılandırması uygun olur (Biringen 2000).

3. **Müdahale/Müdahaleci Olmama**

Müdahaleci olmama yapısı çocuğu çok baskı altına almadan ve aşırı koruyucu ve müdahaleci davranmadan, ebeveynlerin çocuk için gerektiğinde duygusal olarak "orada olması" ve ihtiyaç anında erişilebilir olması anlamına gelmektedir. Bu yapının belirtisi duygusal olarak "orada olma" ve ihtiyaç anında erişilebilir olmadır. Bu kavramın önemli bir boyutu, bebeklik ve erken çocukluk dönemlerinde ebeveynlerinin hem sözel hem de sözel olmayan yollarla duygusal anlamda var olma becerisini ve ebeveynlerin sorumluluk almaksızın doğrudan sergilediği kontrol davranışlarından ziyade daha dolaylı yoldan sergilediği davranışları içermektedir. Bu yapı, çocuk büyüdükçe ebeveynin çocukla iletişimde veya tamamlayıcı olmasından ziyade ebeveynin duygusal anlamda var olma becerisini ve çocuğun günlük yaşam içinde verilecek kararlarda ebeveynlerin çocuğa özerklik vermesini içermektedir. Çocuklar

hangi yaşta olursa olsun ebeveynler çocukların karşılaştığı güçlüklere veya durumlara karşı çocuklarının kendi doğrularını bulmalarını sağlamak için çocuklarına müdahale etmemeyi tercih ederler. Çocuklarının özellikle zor durumda kaldığında dünyayı kendi açılarından deneyim sağlamasına ve kendi zorluklarını yaşamasına izin verilir (Biringen 2000).

4. Düşmanca Olmama/Düşmanca Duygular

Düşmanca olmama açık veya örtük bir şekilde çocuk ile sakin, sabırlı ve hoşgörü içerisinde konuşmayı veya davranmayı içermektedir. Bu yapı tamamıyla olumlu bir tarafı betimliyor gibi gözükse de ebeveynlerin gereken durumlarda saldırgan dürtülerini kontrol ederek öfkesini kontrollü bir şekilde ifade etmesini de betimlemektedir. Düşmanca olmayan ebeveynler çocuklarının bebeklik döneminin uyku problemleri ile karakterize olduğu dönemlerinde bile sakin kalmayı ve uygun kontrol becerilerini sergileyebilirler. Çocuk büyüdükçe, düşmanca tutum sergilemeyen ebeveynler engelleme durumlarını eylemsel olarak doğrudan dışa vurmaktan ziyade nedenlerini ve bu nedenlerin açıklamalarını sergileyebilirler. Böylece düşmanca tutum sergilemeyen ebeveynlerin duygu düzenlemelerinin uygun bağlamlarını çocuklar dikkate alacaklardır.

Çocukların ebeveynlerine yönelik duygusal erişilebilirliğinin yapısı da bağlanma kuramı ve duygusal çerçeve bağlamı içerisinde ele alınmaktadır. Bu yapı çocukların ebeveynleriyle güvene dayalı davranışlarında ve duygusal etkileşimlerinde açığa çıkmaktadır. Duygusal erişilebilirlik kavramının çocuğa ilişkin davranış özellikleri iki kısımdan oluşmaktadır (Biringen, 2000).

1. Çocuğa ait tepkiler

Çocukların ebeveynlerine yönelik duygusal erişilebilirliği çocukların yaşına ve gelişimsel çerçevesinde kendi davranışlarını keşfetmesini ve duygusal erişilebilirlik bağlamında ebeveynlerine yanıt vermesini içermektedir. İlişkinin ve özerkliğin arasındaki dengeye ek olarak ebeveynlerine yönelik duygusal tepki verme bu ilişkinin kalitesinin en önemli belirleyicisidir ve muhtemelen ebeveyn çocuk arasında iyi bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Daha küçük çocuklarda bu şekilde verilen tepkiler çocukların ebeveyni ile iletişiminde bir denge ve etkileşiminde mutlu bir davranış örüntüsü oluşturmaktadır. Bu çerçeve içerisinde ele alındığında bir çocuk ebeveynine yönelik olarak uygun duygusal tepki gösterdiğinde bu tepki aşırı olmaktan ziyade özerklikle dengelenen tepkiyi yansıtmaktadır (Biringen, 2000).

2. Çocuğun ebeveyne katılımı

Çocukların ebeveyne yönelik olarak duygusal erişilebilirliği çocuğun ebeveyne yönelik olarak etkileşimini içererek de tanımlanabilmektedir. Katılımın dengesi bağımsız aktivite ve davranışları güvenlik temelindeki davranışları belirtmektedir. Bebeklik veya erken çocukluk döneminde bebekler veya çocuklar ebeveynlerinin varlığını görsel, davranışsal ve işitsel olarak test ederler. Sonraki dönemlerde ise bu davranışlar çocukların ebeveyn ve bağımsız aktiviteleri arasındaki arayıcı dengeyi göstermektedir (Biringen, 2000).

Duygusal erişilebilirliğin her bir boyutu ebeveyn hassasiyetini ve ebeveynler arasındaki duygusal ilişkinin kalitesini veya bu kalitenin doğal bileşenlerini içeren bir yapıdan oluşmaktadır. Örneğin; ebeveyn hassasiyeti hem uygun davranış örüntülerini ve çocuğa verilen uygun tepkileri hem de ebeveyn-çocuk arasındaki etkileşimde çocuğun duygusal ipuçlarını ebeveynler tarafından doğru bir şekilde yorumlanmasına vurgu yapmaktadır. Yapı hem ebeveyn davranışlarına hem de çocuğun bu davranışları algılamasına bağlı olmaktadır. Çünkü dönemsel olarak çocuğun gelişim sürecindeki yapısı daha fazla ilgi ve ebeveyn rehberliğine ilgi duymayı gerektirebilecektir bu da normal gelişim süreci içerisinde çocuğa ebeveyn hassasiyetinin olmaması durumunda ağır bir yük yüklemiş olacaktır (Easterbrooks ve Biringen, 2005).

2.1.3. Duygu Düzenleme Güçlüğü

Duygu düzenleme bireylerin hangi duyguyu ne zaman ve nasıl bir yaşantı yoluyla algıladığı ve bu duyguların ifade edilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır. Duygu düzenleme süreçleri otomatik veya kontrollü bir şekilde olabilmektedir ve genel olarak duygusal süreçleri bir veya birçok açıdan etkileyebilmektedir (Gross, 1998a).

Duygu düzenleme kavramı duygular vasıtasıyla bazı durumların düzenlenmesi veya duyguların kendilerini düzenlemesi anlamına gelmektedir. Çünkü duygular çevremizdeki önemli olaylara karşı tepkilerimizle koordineli bir durumdadır. Böylece duygusal düzenleme davranış ve bilişsel yapımızı duygular kanalıyla düzenleyen eş düzeyli bir yapıyı betimlemektedir (Gross ve Munoz, 1995).

Etkili duygusal düzenleme duyguların anlamını ve tanımasını içeren, duyguların kabulüne dayanan ve olumsuz bir duygu deneyimlemesi durumunda kontrol etme ve hedef yönelimli davranışları sürdürme yeteneği içinde barındıran bir yapıdır (Gratz ve Roemer, 2004). Duygu düzenleme psikopatolojik davranışsal kuramlarla tutarlı olarak

problem teşkil eden davranışların semptomatik belirtilerinden ziyade bu davranışların işlevinin önemini vurgulamaktadır (Hayes, Wilson, Gifford, Follette ve Strosahl, 1996) ve uyum bozukluğu ve çeşitli semptomatik davranışların işlevlerine yönelik olarak vurgu özellikle son dönemlerde duygu düzenleme kavramına atfedilmektedir (Gross ve Munoz, 1995).

Bazı araştırmacılar (Garner ve Spears, 2000; Zeman ve Garber, 1996) duygu düzenleme kavramının duygusal deneyimleri ve ifadelerine (özellikle negatif duyguların anlamsal olarak kontrol altına alınmasına), duygusal uyarılmanın azalmasına vurgu yaparken, bir kısım araştırmacılar ise (Cole, Michel, ve Teti, 1994; Thompson, 1994) aksine duygu düzenleme kavramının duyguların kontrol edilmesi ve olumsuz etkisinin azaltılmasını içermeyi gerektirmeyeceğini bunun yerine duygu düzenlemenin fonksiyonel yapısı üzerinde vurgu yapmayı tercih etmektedirler. Bu ikinci olan yaklaşıma benzer olarak yine bazı araştırmacılar duygu düzenlemenin duygusal farkındalığın ve duygusal anlamın yanı sıra duygu düzenleme kavramının duygusal izleme ve değerlendirmeyi de içermesi gerektiğini savunmaktadırlar (Gratz ve Roemer, 2004).

Gratz ve Roemer (2004) uyum becerilerine yönelik olarak duygu düzenleme becerilerinin deneyimlenen duygunun değiştirilmesinden ziyade bu duygunun yoğunluğu ve süresinin azaltılmasını içerdiğini vurgulamaktadır. Buna göre duygu düzenleme becerileri şu adımları içermektedir:

a. Duyguların farkındalığı ve anlaşılması
b. Duyguların kabulü
c. Olumsuz duygusal deneyimlerle karşılaşıldığında dürtüsel davranışlı tepkilerden kaçınma ve olumsuz duygular deneyimlenirken hedeflenen amaçlara uygun davranma
d. Durumla uyumlu duygu düzenleme stratejilerinin kullanımı

Gross'un (1998a, 1998b, 1999, 2001) öne sürdüğü süreç modeli, duygu düzenleme konusunda 5 noktayı vurgulamaktadır:

1. Duruma İlişkin Seçim (Situation Selection): Belirli kişi veya durumlara karşı muhtemelen bunların duygusal etkilerine yönelik olarak kaçınma veya yaklaşma tepkilerini içermektedir.

2. Duruma İlişkin Değişiklik (Situation Modification): Bir duruma yönelik olarak oluşan duygusal tepkiyi değiştirmek amacıyla çevresel düzenlemeyi içermektedir.

Duruma ilişkin seçim ve duruma ilişkin değişiklik bireylerin durumu şekillendirmesine yardım etmektedir. Fakat bu durum genellikle çevresel düzenleme olmaksızın da gerçekleşebilmektedir.

3. Dikkat Noktası (Attentional Deployment): Dikkat noktası durumun ve seçeneğin odaklanılacak veya kaçınılacak yönünü belirlemek için kullanılır.

4. Bilişsel Değişiklik: Bilişsel değişiklik durumun odaklanılacak yönü seçildiğinde durum hakkındaki anlamı ve durum içerisinde sahip olunan düşünceyi değiştirmeye işaret eder.

5. Tepki Değişikliği (Response Modulation): Duyguların ortaya çıkmasından sonra tepki eğilimlerini değiştirme girişimleridir.

Süreç modelinde duygu düzenleme duyguların tepkiden önce veya tepkiden sonra çıkışına bağlı olarak farklılık göstermektedir (Gross, 2002).

1. *Öncül odaklı duygu düzenleme stratejileri:* Öncü odaklı stratejiler duygusal etki oluşturacak davranışlara karşı duygusal tepki eğilimi oluşmadan önce kullanılan stratejilerdir. Bu yapı duygusal sistemin içsel ve dışşsal kaynaklı girdilerini düzenlemeyi içermektedir (Munoz ve Ying, 1993; Akt: Gross ve Munoz, 1995). Örneğin; kendimizi belirli duygularımızın daha fazla uyandıran bir çevrede bulabiliriz veya biz kendimiz belirli olayların hissiyatlarına karşı değişiklik yapmak için zihinsel bir çevre oluşturabiliriz. Belirli bir çevrede öncül odaklı duygu düzenleme duygularla ilişkisel olan uyaranlara karşı değerlendirme biçiminde düzenleme yapılarak tepki eğilimleri oluşmadan önce değişikliği içermektedir (Gross ve Munoz, 1995).
2. *Tepki odaklı duygu düzenleme stratejileri:* Tepki odaklı duygu düzenleme stratejileri duygusal tepki süreçlerinden sonra meydana gelmektedir ve duyguların ortaya çıkmasından sonra kullanılmaktadır. Bu noktada duygusal süreç aktif bir haldedir ve bireysel olarak tepki verme eğilimi düzenlenmektedir. Örneğin tepki odaklı duygu düzenleme üzüntü gibi

olumsuz duygulanımı gerçek olmayan bir gülümseme tepkisi içinde saklanarak gerçek hissiyat doğrudan yansıtılmamaktadır (Gross ve Munoz, 1995).

Duygu düzenlemenin saldırganlık üzerindeki rolüne ilişkin olarak çalışmalar saldırgan çocuk ve ergenlerin duygu düzenleme stratejilerini saldırgan olmayan çocuk ve yetişkinlere göre daha az kullandığını bulgulamaktadır (Orobio de Castro, 2005; Silk, Steinberg ve Morris, 2003). Örneğin; saldırgan çocuk ve yetişkinlerin duygu düzenleme formunu saldırgan davranışlarda bulunmayan çocuk ve yetişkinlere göre daha az bir şekilde kullanmaktadır ve kendi duygularının sadece başkaları tarafından düzenleneceğini düşünmektedirler. Ayrıca bir kişinin kendi olumsuz duygulanımını düzenlemesi kışkırtıcı durumlarda saldırgan davranışların azalmasına ve dolayısıyla saldırgan davranış gösteren kişilerin azalmasına yol açacaktır (Orobio de Castro ve ark., 2003). Bir kişinin hali hazırdaki hissiyatları aracılığıyla baskın olan olumsuz duygulanımı hakkında bilgi sahibi olması, olumsuz duyguların tanımlanması ve düzenleme becerileri sosyal davranışların adaptasyonunu maksimum seviyeye çıkarabilmektedir (Salovey ve ark., 1995).

Crick (1995; Akt: Kawabata, Alink, Tseng, Van IJzendoorn ve Crick, 2011) daha spesifik bir şekilde duygu düzenleme ve reaktif saldırganlık arasındaki bağlantıyı incelemişlerdir. Reaktif saldırganlık sergileyen çocuklar provoktif durumlarda yüksek derecede kızgın ver gergin bir şekilde tepki göstermişlerdir. Bu araştırma reaktif saldırganlık gösteren çocukların duygu düzenleme becerilerini etkili bir şekilde ortaya koyamadıklarını ve ilişkisel saldırganlığı stresiyle başa çıkabilmek için kullanabileceklerini göstermektedirler.

2.1.3.1. Duygu Düzenleme Güçlüğü ve Bağlanma Kuramı

Çocuk ve ebeveynlerinin etkileşimi ve ebeveyn davranışları çocukların davranış problemlerinin gelişmesinde önemli derecede dikkate alınmaktadır (Michiels, Grietens, Onghena ve Kuppens, 2008). Bağlanma teorisiyle alakalı olarak duygu düzenleme kavramı duygu düzenlemenin erken dönem gelişimine ve sonraki dönem sosyal ve duygusal gelişimindeki belirleyici rolü üzerinde odaklanmaktadır. Yaşamın ilk dönemlerinde ebeveyn veya çocuğa bakım veren kişi çocuğun duygusal gelişiminin oluşmasında önemli bir role sahiptir. Duygu düzenleme yaşamın ilk döneminde iki öğeli

yani ebeveyn ve çocuk arasında karşılıklı bir süreçken sonraki dönemlerde ise aşamalı olarak kişisel bir süreç haline gelmektedir (Sroufe, 1995).

Çocuğa bakım sağlayan duyarlı kişiler çocuğun hassas durumlarında aşırı sıkıntılı bir durum sergilemez ve çocuklarına karşı destek sağlarsa çocuklar kademeli bir şekilde duygu düzenleme becerilerini öğrenirler. Fakat ebeveynler yeterli bir rehberlik ve destek sağlayamadığında duygu düzenleme becerisi tehlikeye düşmektedir (Crockenberg, Leerkes ve Lekka, 2007). Eisenberg ve arkadaşları (1999) çocukların duygu düzenleme becerilerinin ebeveyn duygusal olarak cezalandırıcı tutumlardan etkilendiklerini ve bu durumun da saldırganlığı da içine alan bir dizi davranış problemlerine neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Doğrudan ve dolaylı olarak saldırganlık ve aile dinamikleri arasında bir etki bulunmaktadır ve çocukların saldırgan davranışları ve sağlıklı gelişimin tanımlanması ebeveynsel karakteristikler ile ilişkilendirilmiştir (Reebye, 2005).

2.1.3.2 Duygu Düzenleme ve Psikanaliz

Psikanalitik kuram duygu düzenleme çalışmalarının en önemli öncüsü pozisyonundadır. Psikanaliz iki şekilde kaygı düzenleme durumuna vurgu yapmaktadır. Bunlardan ilki; gerçek bir kaygı verici duruma (Gerçekçi Kaygı) yönelik olarak yaşanan kaygı durumudur. Burada kaygı düzenleme gelecekte bu tür durumlardan kaçınma şeklinde olabilmektedir ve davranışsal olarak bir kısıtlama durumu söz konusudur. Diğer kaygı düzenleme ise id ve süperegoya dayalı olarak egoda yaşanan anksiyetedir. Burada kaygı düzenlemesi egonun yaşanan kaygı esnasında id'den gelen istek ve süperegodan kaynaklanan baskılamaya karşı gösterdiği tepkinin derecesiyle belirginleşmektedir. Ego savunma mekanizmaları bu iki tip anksiyete ve diğer acı verici yaşantılar için belirtilen duygu düzenleme bu süreçlere yönelik olarak genel bir kavramı yansıtmaktadır (Paulhus, Fridhanler ve Hayes, 1997).

Psikolojik savunma geniş bir bağlam içerisinde anksiyete, depresyon ve öz-saygının kaybı gibi olumsuz duygulanımların düzenleme becerilerini yansıtan süreçlerdir. Savunma mekanizmaları genellikle daha dar bir çerçevede bilinçsiz bir şekilde bazı olumsuz duygulanımların azaltılması veya düzenlemesi olarak tanımlanmaktadır olmaktadır (Gross, 1998a; Paulhus, Fridhanler ve Hayes, 1997).

Klasik bağlam içerisinde bireylerin istek ve düşüncelerine yönelik olarak özellikle cinsellik ve saldırganlık üzerinde daha büyük bir kısıtlama ve psikolojik

çatışmaya neden olmaktadır (Paulhus, Fridhanler ve Hayes, 1997). Psikanalitik kuram psikolojik açıdan sağlıklı olmanın temel noktasının etkin duygu düzenleme becerilerinden geçtiğini belirtmektedir (Gross, 1998b).

2.2. İlgili Araştırmalar

2.2.1. Reaktif ve Proaktif Saldırganlık ile İlgili Araştırmalar

Bu başlık altında öncelikli olarak reaktif ve proaktif saldırganlığa ilişkin yurtdışında ve yurtiçinde yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. Yurtdışında reaktif ve proaktif saldırganlık ile ilgili çalışmalarda bir artış gözlenmiş ve ilgili çalışmalar tarih sırasına göre özetlenmiştir.

Brendgen, Vitaro, Tremblay ve Lavoie (2001) 525 Kafkas çocukları üzerinde reaktif-proaktif saldırganlıkla ebeveyn tutumlarının ve ebeveyn denetiminin ilişkisini incelemişlerdir. Araştırma sonuçlarından elde edilen bulgulara göre şiddet içeren suç işleme davranışları proaktif saldırganlığı, reaktif saldırganlık ise sonraki dönem şiddet ile karşılaşmayı yordamaktadır. Annenin sıcak ve ilgili yaklaşımı, reaktif saldırganlık ve şiddet ile karşılaşma arasında düzenleyici bir etkiye sahip olarak bulgulanmıştır.

Marcus ve Kramer (2001) 3-8 yaş arası 107 kız ve erkek öğrenciler ile reaktif-proaktif saldırganlık, güvenli-kaygılı bağlanma, sosyal girişkenlik ve olumlu sosyal yönelim açısından (ebeveyn değerlendirmesine dayalı olan) araştırma yapmışlardır. Sosyal girişkenlik, bağlanma ve reaktif saldırganlık arasındaki ilişkide aracı etkiye sahip olarak bulgulanmışken proaktif saldırganlık ve bağlanma arasında sosyal girişkenlik aracı etki göstermemiştir.

Connor, Steingard, Anderson ve Melloni (2003) yaptıkları araştırmada klinik durumda olan 323 tane çocuk üzerinde cinsiyete göre reaktif-proaktif saldırganlık ve bunun farklı değişkenlerle olan ilişkisini incelemişlerdir. Çıkan sonuçlar hem erkek hem kızlarda saldırganlık boyutunun yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca uyuşturucu kullanımı, ifade edilen düşmanlık ve olumsuz ebeveyn deneyimleri her iki cinste proaktif saldırganlıkla ilişkili bulunmuştur. Diğer taraftan hiperaktivite veya dürtüsel davranış ise erkeklerde reaktif saldırganlıkla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erken dönem travmatik stres bozukluğu ve sözel düşük IQ seviyesi ise kızlarda proaktif saldırganlıkla ilişkilendirilmiştir.

Marsee ve Frick (2007) 12-18 yaş arası 58 tane çeşitli nedenlerden dolayı gözaltına alınmış kızlarlarda reaktif ve proaktif saldırganlık düzeyleri arasındaki farkı

incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre reaktif saldırganlık algılanan provokasyona karşı kötü bir şekilde düzenlenmiş duygu ve kızgınlıkla bağlantılandırılırken, proaktif saldırganlık ise benzersiz bir şekilde katı/duygusuz nitelikteki özelliklerin ve saldırganlık için olumlu sonuç beklentileriyle ilişkili bulunmuştur. Açık saldırganlık bu ilişkileri geniş ölçüde açıklıyor olarak bulgulanmışken ilişkisel saldırganlık duygusuz/katı özelliklerle güçlü ve benzersiz ilişkileri göstermektedir.

Fite ve Colder (2007) yapmış oldukları araştırmada 9-12 yaş arası 77 çocuk üzerinde yapmış oldukları araştırmada iki yıllık boylamsal bir çalışma üzerinde reaktif ve proaktif saldırganlık arasından akran suçluluğunu incelemişlerdir. Sonuçlar reaktif saldırganlığın artan akran suçluluğu ile bağlantılı olduğunu ve çocuk suçluluğunun da artan reaktif saldırganlıkla bağlantılı olduğunu, reaktif saldırgan davranışların gelişiminde hem sosyalleşme hem de seçim süreçlerinin etkin rolü düşünülmektedir. Fakat beklenen durumun aksine proaktif saldırganlık ve çocuk suçluluğu arasında ilişki bulunamamıştır.

Fite, Colder, Lochman ve Wells (2008) 5. sınıftan 9. sınıfa kadar öğrencilerin reaktif ve proaktif saldırganlık yörüngelerini ve ayrıca çocuk suçluluğu ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki olası ilişkiyi inceledikleri araştırmada reaktif-proaktif saldırganlık düzeylerinin 6. sınıf öğrencilerinde zirveye ulaştığını ve ondan sonra bir düşüş yaşandığını tespit etmişlerdir. Fakat çocuk suçluluğu açısından bu dönemler arasında dengeli/ sabit bir seyir izlemiş herhangi bir farklılık bulunmamıştır.

Fite, Stoppelbein, Greening ve Gaertner (2009) akut olarak yatarak tedavi gören 105 çocuk üzerinde reaktif ve proaktif saldırganlık düzeylerini antisosyal davranış belirleyicileriyle ve antisosyal davranışın olumsuz etkilerinin ilişkisini incelemişlerdir. Çoklu regresyon analizi sonuçları proaktif saldırganlığın antisosyal davranışın bir yordayıcısı olduğunu fakat antisosyal davranışın olumsuz etkilenimiyle anlamlı olarak ilişkili olmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Aksine, reaktif saldırganlık antisosyal davranışın negatif etkileriyle pozitif olarak ilişkili bulunmuştur fakat antisosyal davranış göstergeleri açısından ise ilişkisiz olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Xu, Farver ve Zhang (2009) yapmış oldukları araştırmada Çinli çocukların reaktif ve proaktif saldırganlık üzerine sert ve anlayışlı mizaçtaki ebeveyn tutumlarının katkısını ve karşılıklı etkilerini incelemişlerdir. 401 çocuk üzerinde yapılan araştırmada sonuçlar çocukların duygu/hissiyat arayışı proaktif saldırganlıkla, kızgınlık/engelleme duygularının da reaktif saldırganlıkla ilişkili olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Saldırganlığın her iki alt türü çocukların çaba gerektiren kontrol davranışları ile negatif ilişkilendirilirken, katı/sert ebevyn tutumlarıyla ise pozitif olarak ilişkilendirilmiştir.

Winstok (2009) İsrailde yaş ortalamaları 14,99 olan 660 genç yetişkinler arasında yapmış olduğu araştırmada öz kontrol ve diğerlerini kontrol etme ihtiyacıyla reaktif ve proaktif saldırganlık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bulgular proaktif saldırganlığın özellikle diğerlerini kontrol etme ihtiyacı içerisinde olmalarından kaynaklandığını, diğer taraftan ise reaktif saldırganlığın ise daha düşük öz kontrol etme yeteneğinden kaynaklandığını göstermektedir.

Kempes, Matthys, Vries ve Engeland (2010) yıkıcı davranış bozukluğu ve gelişimi normal bir seyir izleyen çocuklar arasındaki reaktif saldırganlık düzeyini incelemişlerdir. Çocuklar kendin özelliklerine göre iki kategoriye ayrılmış (yıkıcı davranış bozukluğuna sahip ve normal bir gelişim gösteren) ve her kategorideki çocuklar oyun seansları içinde kendi grubunda gözlemlenmiştir. Oyun seansları esnasında yıkıcı davranış bozukluğu gösteren çocuklar normal çocuklara oranla daha fazla reaktif saldırganlık göstermişlerdir.

Fite, Rathert, Stoppelbein ve Greening (2012) yapmış oldukları araştırmada, 147 çocuktan oluşan örneklemde reaktif saldırganlık ve içine kapanık/çekingen-depresif semptomlar arasındaki ilişkinin sosyal problemler ile ilgili olup olmadığını belirlemek amacıyla araştımalarını gerçekleştirmiştir. Araştırmaya katılan çocukların yaş grubu 5 ile 13 yaş arasıdır ve araştırmaya katılan çocukların yaş ortalaması 8.22'dir. Bulgular gerçekte sosyal problemlerin reaktif saldırganlık ve çekingen/içine kapanık-depresif semptomlarla bağlantılı olduğunu, reaktif saldırganlığın yüksek seviyesinin yüksek düzey sosyal problemlerle ki bunun da yüksek düzey depresif-çekingen semptomlar ile ilişkili olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bulgular reaktif saldırganlığı yüksek düzeyde sergileyen çocuklar için akran ilişkilerine ve daha sonraki olumsuz duyguları önleme çalışmalarını amaçlamanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Fite, Schwartz ve Hendrickson (2012) yapmış oldukları araştırmada reaktif ve proaktif saldırganlık ile maddeyi kötüye kullanım arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Proaktif saldırganlık ile maddeyi kötüye kullanımı arasında (özellikle alkol alımı) güçlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmış fakat diğer yandan sanılan durumun aksine reaktif saldırganlığın da maddeyi kötüye kullanımın da (proaktif saldırganlıktaki kadar anlamlı değil) maddeyi kötüye kullanım ile bağlantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bobadilla, Metze ve Taylor (2013) sıra dışı bir çalışmada reaktif ve provoke edilmemiş saldırganlıkla fiziksel çekicilik arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 78 tane

kadın ve erkek katılımcı bağımsız değerlendiriciler tarafından eşleştirilmiş ve karşı cinsten kişilere gösterilen fotoları değerlendirmeleri istenmiştir. Çıkan sonuca göre özellikle erkekler arasında fiziksel çekici olmama durumu duygulanım azlığı kadar reaktif saldırganlıkla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Pouw, Rieffe, Oosterveld, Huskens ve Stockmann (2013) yapmış oldukları araştırmada reaktif ve proaktif saldırganlığın bilişsel ve duyuşsal empati ile bu durumların yaygın gelişimsel bozukluk (otizm) ve gelişimi normal seyir içinde devam eden çocuklar arasındaki farklılığı tespit etmek istemişlerdir. Araştırmaya 67 otistik ve 66 tane de gelişimi normal bir seyir izleyen öğrenciler olmak üzere toplam 133 tane öğrenci dahil edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; reaktif saldırganlık ve duyuşsal empati arasındaki ilişki gelişimi normal seyir izleyen çocuklar arasında olumsuz bir yönde ilişki bulunurken, otistik çocuklarda ise olumlu yönde bir ilişki bulgulanmıştır. Otistik çocuklardaki zayıf duygusal düzenlemeler ve diğerlerini anlama yetersizliği ve saldırganlık arasında bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Babcock, Tharp, Sharp, Heppner ve Stanford (2014) yapmış oldukları araştırmada reaktif-proaktif saldırganlık ile dürtüsel-kasıtlı saldırganlık arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Araştırmada Reaktif-proaktif saldırganlık ölçeği ve dürtüsel-kasıtlı saldırganlık ölçeği ve diğer saldırganlık ölçekleri kullanılmıştır. Katılımcılara uygulanan bu çeşitli saldırganlık ölçeklerinde sadece %38 katılımcının reaktif-proaktif saldırganlık ve dürtüsel-reaktif saldırganlık ölçeklerindeki sonuçlar benzer çıkmıştır (Reaktif saldırganlık dürtüsel saldırganlıkla benzer sonuçlara sahipken, proaktif saldırganlık ise kasıtlı saldırganlıkla benzer sonuçlara sahiptir). Araştırmanın sonucunda ise reaktif ve proaktif saldırganlığın tam anlamıyla dürtüsel-kasıtlı saldırganlıkla benzer olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dane ve Marini (2014) reaktif saldırganlığın açık ve ilişkisel formunun huy/mizaç ile ilişkisini incelemişlerdir. 679 ergen ve annelerinden mizaç ve saldırganlıkla alakalı olarak ölçümler alınmıştır. Güç kontrolü ve korkunçluk reaktif açık saldırganlıkla sadece tersine bir ilişki sahibiyken, kızgınlığa eğilimli olma reaktif ilişkisel saldırganlıkla daha güçlü bir bağlantıya sahip olduğunu bulgulamışlardır.

Borroni, Somma, Andershed, Maffei ve Fossati (2014) reaktif-proaktif saldırganlık, psikopati ve 5 faktör kişilik boyutu ölçümüne göre olan ilişkisini incelemişlerdir. Araştırmacılar İtalya'da 1253 lise öğrencisi ile Genç Psikopatlık Özellikleri Envanteri, Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği, 5 faktör kişilik ölçeğini uygulamışlardır. Erkeklerin saldırganlık ve psikopati envanterinde almış oldukları puan

bayanların almış oldukları puandan daha yüksek bulunmuştur. Diğer taraftan ise bayanların 5 faktör kişilik envanterinde deneyime açıklık, sorumluluk, yumuşak başlılık, nevrotik kişilik özellikleri alt boyutlarından almış puanlar ise erkeklerden daha yüksek bulunmuştur. Psikopati, 5 faktör kişilik ve reaktif-proaktif saldırganlığın çift yönlü ilişkilerinde ise her 2 cinsin puanları büyük oranda anlamsal farklılık bulgulanmamıştır.

Jia, Wang ve Shi (2014) yapmış oldukları araştırmada Çin'de okulöncesi çocuklarda ebeveyn tutumları üzerinde, reaktif saldırganlığa karşı proaktif saldırganlığı incelemişlerdir. 1164 okul öncesi çocuk araştırmaya katılmıştır ve araştırmada Ebeveyn Tutum Ölçeği ve Saldırganlık Öğretmen Değerlendirme Ölçeği uygulanmıştır. Okulöncesi çocukların proaktif saldırganlıktan ziyade reaktif saldırganlık puanları yüksek çıkarken bu sonuç daha büyük yaş grubunda her iki saldırganlık türünde yüksek puanlar elde edilmiştir. Düşmanca/baskıcı ebeveyn tutumu ve babanın düşük eğitim seviyesi çocuklardaki saldırganlık oranıyla anlamlı olarak bulgulanmıştır.

White, Gordon ve Guerra (2015) yapmış oldukların araştırmada kayıtsız/ilgisiz kişilik özellikleri ile reaktif ve proaktif saldırganlık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonucuna göre kayıtsız/ilgisiz kişilik özelliklerine sahip olan bireylerin proaktif saldırgan davranışlar gösterme eğiliminin daha yüksek ve bu durumla bağlantılı olduğunu fakat reaktif saldırganlıkla daha düşük düzeyde ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yurt dışında reaktif ve proaktif saldırganlık konusunda yapılan araştırmaların genel olarak kişilik özellikleri, ebeveyn tutumu ve bilişsel süreçlere yönelik olduğu görümektedir. Ülkemizde yapılan araştırmalar incelendiğinde reaktif ve proaktif saldırganlık ile ilgili çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Aşağıda ülkemizde reaktif ve proaktif saldırganlık alakalı yapılan çalışmalardan bazıları özetlenmiştir.

Uz-Baş, Öz ve Topçu-Kabasakal (2012) okul psikolojik danışmanlarının reaktif ve proaktif saldırganlık hakkındaki görüş ve yaklaşımlarını değerlendiren bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma örneklemi için İzmir ilinde görev yapan 208 okul danışmanı araştırmaya dahil edilmiştir. Yapılan araştırmada ortaya çıkan sonuç tüm eğitim kademelerinde reaktif saldırganlığın proaktif saldırganlığa göre daha yaygın olduğunu, okul psikolojik danışmanlarının her iki saldırganlık türü hakkındaki bilgi düzeylerini ise kısmen yeterli olarak algıladıkları ve yapmış oldukları

değerlendirmelerde ise yıllar içerisinde reaktif saldırganlığın artmak eğiliminde olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ülkemizde yapılan bir diğer araştırmada ise Er (2014) ergenlerin (271 kız, 271 erkek olmak üzere toplam 542) reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin bilişsel ve duygusal empati, anne baba tarafından uygulanan şiddet, anne kabul/ilgi, anne sıkı denetim/kontrol, baba kabul/ilgi ve baba sıkı denetim/kontrol değişkenleri tarafından ne derece yordandığını test etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ergenlerin empati ve saldırganlık eğilimlerinin cinsiyete ve dört farklı ebeveyn stiline (otoriter, açıklayıcı/otoriter, izin verici/şımartan, izin verici/ihmalkar) bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek araştırmanın diğer amacını oluşturmaktadır. Bulgular, ebeveynlerden şiddet gören çocukların reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin akranlarına kıyasla daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ayrıca annesinin sıkı denetim ve kontrol düzeyini yüksek olarak algılayan ergenlerin ise proaktif saldırganlık eğilimlerinin düşük olduğu bulunmuştur. Cinsiyet ve çocuk yetiştirme stillerine bağlı olarak ergenlerin bilişsel empati, duygusal empati, reaktif saldırganlık ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin kızların hem bilişsel empati hem de duygusal empati eğilimlerinin erkeklerden daha yüksek olduğu, erkeklerin ise proaktif saldırganlık eğilimlerinin kızlardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, otoriter anne ve babaların çocuklarının reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin diğer ebeveyn stillerine sahip anne ve babaların çocuklarına kıyasla daha yüksek olduğu bulunmuştur.

2.2.2. Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği ile İlgili Araştırmalar

Easterbrooks, Biesecker ve Lyons-Ruth (2000) boylamsal olarak gerçekleştirdikleri çalışmada bebeklik döneminin sosyo-duygusal gelişimi işlevselliğinde ebeveyn ve çocuk arasındaki etkileşime dayalı olarak orta çocukluk döneminde ebeveyn duygusal erişilebilirliği ile anne ve bebek arasında güvenli bağlanma ve annenin depresif semptomlarla olan ilişkisini araştırmışlardır. Araştırmada 45 çocuk ve annesi çocukların bebeklik dönemi boyunca gözleme alınmış ve güvenli bağlanma " yabancı ortam tekniği " kullanılarak değerlendirilmiş ve ilgili çocukların annelerine depresif semptom ölçeği uygulanmıştır. Çocuklar 7 yaşına geldiğinde çocuklar ve anneleri laboratuar ortamındaki oyun odasında gözlenmiş ve sonuçları değerlendirilmiştir. Sonuçlar orta çocukluk döneminde bebeklik ve sosyo-duygusal gelişim arasında önemli bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bebeklik döneminde

güvenli bağlanma ile ebeveyn hassasiyeti ve yedi yaş çocuğunun ilişkiye dâhil olması ve ebeveyne duygusal karşılık vermesi ile ilişkilendirilmiştir.

Lehman, Steier, Guidash ve Wanna (2002) 51 çocuk üzerinde çocuklarının mizacı, ebeveyn kişiliği ve ebeveyn duygusal erişilebilirliği arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmada annelere ebeveynsel kişiliği değerlendirmede Çok Yönlü Kişilik Envanteri ve Bebek Davranış Değerlendirme Envanteri uygulanmıştır. Araştırmada serbest oyun döneminde ise ebeveyn–çocuk etkileşimini değerlendirmek amacıyla ebeveyn duygusal erişilebilirliği envanteri uygulanmıştır. Ebeveyn duygusal erişilebilirliği çocukların uyum becerilerinde önemli bir faktör olduğu ve yüksek uyuma sahip çocukların ebeveynlerini daha az sosyal kaygılı ve daha az öfkeye eğilimli olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Kim, Stifter, Philbrook ve Teti (2014) bebeklerin duygu düzenleme stratejileri ile annenin duygusal erişilebilirliğinin anne ve bebeğin etkileşimindeki rolü ve bağlanma üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırmaya 12- 18 aylık bebekler dahil edilmiştir ve bebeklerin duygu düzenleme becerileri bir engel durumuyla değerlendirmeye alınmış ve annenin yokluğundaki duygu düzenleme becerileri değerlendirilmiştir. Sonuçlar duygu düzenleme becerilerinin direk olarak ebeveyn duygusal erişilebilirliğini yordamadığı, bebeklerin güvenli bağlanmasının daha çok bebeğin çevreye uyum sağlayıcı davranışlarına ve gerilim azaltıcı davranışlarla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Sturge-Apple, Davies ve Cummings (2006) çocukların içsel ve dışsal çeşitli uyum becerilerinde ebeveynler arasındaki ilişkide düşmanlık ve geri çekilme, ebeveyn duygusal erişilememesi ile aralarındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma 3 yıllık bir periyot içerisinde 6 yaş çocukları anne ve babaları olmak üzere toplam 210 kişi katılmıştır. Çıkan sonuçlar ise; ebeveynler arası geri çekilme ve iletişimsizlik çocuğun sosyal uyum boyutu üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Ayrıca ebeveynler arası düşmanlık çocukların gelişimlerinde doğrudan olmayan dolaylı bir etki yapmaktadır. Ebeveyn duygusal erişilememesi durumu ise ebeveynler arası düşmanlık, geri çekilme ve çocuklar üzerinde uyum becerileri üzerinde doğrudan bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yurt dışından ebeveyn duygusal erişilebilirliğine yönelik olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde genel olarak bağlanma, kişilik özellikleri ve uyum problemleri açısından ele elındığı görülmektedir. Ülkemizde ebeveyn duygusal

erişilebilirliği üzerinde yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu gözlenmiştir. Aşağıda ülkemizde alanla alakalı yapılan çalışma özetlenmiştir.

Gökçe (2013) ebeveyn duygusal erişilebilirliği ile genel psikolojik sağlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme, kişiler arası ilişki tarzı ve sosyal desteğin rolünü araştırmıştır. Araştırma soruları çerçevesinde elde edilen bulgular tüm temel değişkenlerin (ebeveyn duygusal erişilebilirliği, duygu düzenleme güçlüğü, kişilerarası ilişki tarzları, çok boyutlu algılanan sosyal desteğin ve genel psikolojik sağlığın) birbirleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ebeveyn duygusal erişilebilirliği ile genel psikolojik sağlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğü, kişilerarası ilişki tarzları ve çok boyutlu sosyal desteğin tam aracı etkisi olduğu bulunmuştur.

Ülkemiz genelinde ve yurt dışında yapılan çalışmalara bakıldığında ebeveyn duygusal erişilebilirliği üzerinde yapılan çalışmaların genel olarak saldırganlık ile ilişkili olmadığı görülmektedir.

2.2.3. Duygu Düzenleme Güçlüğü ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Conway (2005) saldırganlığı duygu düzenleme becerileri ve cinsiyet açısından incelemiştir. Araştırmada saldırganlığın cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık göstermediği saldırganlığın dışa yansıma şekli bakımından cinisyete göre farklılaştığı ve duygu düzenleme stratijilerinin fiziksel saldırganlıkla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Ülkemizde yapılan bir araştırmada Sarıtaş ve Gençöz (2011) annelerin kendi duygu düzenleme güçlükleri ve çocuk yetiştirme davranışlarının, ergenlerin duygu düzenleme güçlükleri ile ilişkisini incelemişlerdir. Araştırmada, lise 1. sınıf öğrencisi olan 595 ergen ile 365 annesi yer almıştır. Anneleri duygu düzenlemede yüksek düzeyde güçlük yaşayan ergenlerin, anneleri düşük düzeyde güçlük yaşayan ergenlere kıyasla duygu düzenlemede daha fazla güçlük yaşadıklarını ve algılanan çocuk yetiştirme davranışları dikkate alındığında, annelerini baskın-otoriter algılayan ergenlerin, annelerini gelişime izin verici algılayan ergenlere kıyasla duygu düzenlemeleri konusunda daha fazla güçlük yaşadıkları bulgulanmıştır.

Roberton, Daffern ve Bucks (2012) duygu düzenleme ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan araştırmada duygusal kabul, duyguların farkındalığı ve farklı olaylardaki duygu düzenleme becerileri saldırganlık üzerinde anlamlı etki yapan

değişkenler olarak bulgulanmıştır. Duygu düzenleme becerileri saldırgan davranışları azaltmada anlamlı katkı yapan değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Röll, Kogling ve Petermann (2012) çocuklar üzerinde boylamsal olarak gerçekleştirdikleri çalışmada duygu düzenleme güçlüğünün saldırganlık ile olan ilişkisini incelemişlerdir. Yapılan araştırmada duygu düzenleme becerilerindeki güçlüğün saldırgalığı anlamlı katkı yapan değişken olarak bulgulanmış ve saldırganlık ve duygu düzenleme güçlüğü arasında cinsiyet ve akran reddinin aracı ve düzeleyici rolünü ortaya koymuşlardır.

Holley, Ewing, Stiver ve Bloch (2015) üniversite örencileri üzerinde yapmış oldukları araştırmada duygu düzenleme ve duygusal işlev yetersizlikleri üzerinde saldırgan davranışları incelemişlerdir. Duygu düzenleme ve duygusal işlev yetersizliği saldırganlığı yordamada anlamlı katkı yapan değişkenler olarak bulgulanmıştır.

Yurtiçi ve yurtdışı araştırmaları incelediğinde genel olarak ebeveyn tutum ve davranışlarının, kişisel özelliklerin ve bilişsel ve duygusal süreçlerin reaktif ve proaktif saldırganlık üzerinde anlamlı katkılar yapan değişkenler olduğu görülmektedir. Fakat reaktif ve proaktif saldırganlık ile ülkemizde yapılan araştırmaların oldukça sınırlıdır. Örneğin; yapılan bir araştırmada Er (2014) reaktif ve proaktif saldırganlık bilişsel ve duygusal empati, anne baba tarafından uygulanan şiddet, anne kabul/ilgi, anne sıkı denetim/kontrol, baba kabul/ilgi ve baba sıkı denetim/kontrol değişkenleri açısından incelenmiştir. Ülkemizde yapılmış olan araştırmalarda reaktif-proaktif saldırgan davranışlar üzerinde çocuk ve ebeveyn arasındaki duygusal yaşantılar ve duygu düzenleme güçlüğü boyutlarına ilişkin bir çalışma olmadığı görülmektedir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanma süreci ve verilerin analizine yönelik bilgiler yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, lise öğrencilerinin ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolünü incelemeye yönelik betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın bağımlı değişkeni reaktif-proaktif saldırganlıktır. Bağımsız değişkenler ise ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve duygu düzenleme becerileridir.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Adana ili merkez ilçelerine bağlı (Çukurova, Seyhan, Yüreğir ve Sarıçam) sekiz lisede 2015-2016 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören 423 (%54.5), kız 353 (%45.5) erkek olmak üzere toplam 776 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrenciler 14-19 yaş aralığında olup, yaş ortalamaları 16.38'dir (Ss=1.13). Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine ve sınıf düzeylerine göre dağılımı Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1

Öğrencilerin Cinsiyetlerine ve Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımları

	Kız		Erkek		Toplam	
Sınıf düzeyi	f	%	f	%	f	%
9. sınıf	115	14.8	99	12.8	214	27.6
10.sınıf	137	17.7	92	11.9	229	29.5
11.sınıf	96	12.4	69	8.9	165	21.3
12.sınıf	75	9.7	93	12.0	168	21.6
Toplam	423	54.5	353	45.5	776	100

Tablo 1'de görüldüğü gibi öğrencilerin 214'ü (%27.6) 9.sınıfta, 229'u (%29.5) 10.sınıfta, 165'i (%21.3) 11. Sınıfta ve 168'i (%21.6) 12. sınıfta öğrenim

görmektedir. Öğrencilerin anne- babalarının öğrenim durumlarına ilişkin dağılım ve yüzdeleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2

Öğrencilerin Anne ve Babalarının Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı ve Yüzdeleri

Öğrenim Düzeyi	Anne		Baba	
	f	%	f	%
Okur-Yazar Değil	71	9.1	14	1.8
Okur-Yazar	25	3.2	18	2.3
İlkokul	317	40.9	234	30.2
Ortaokul	168	21.6	149	19.2
Lise	135	17.4	201	25.9
Ünv.-Yüksekokul Mez.	56	7.2	147	18.9
Yüksek Lis.-Doktora Mez.	4	0.5	13	1.7
Toplam	776	100	776	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin %40.9'u ilkokul mezunudur ve ilkokul mezunu anneye sahip öğrenciler örneklemin en geniş yüzdesini oluşturmaktadır. Öğrencilerin annelerinin yalnızca %7.2'si yüksek okul ya da üniversite %0.5'i yüksek lisans veya doktora mezunudur. Öğrencilerin babalarının ise %30.2'si ilkokul mezunudur ve ilkokul mezunu babaya sahip öğrenciler örneklemin en geniş yüzdesini oluşturmaktadır. Öğrencilerin babalarının %18.9'unun ise yüksek okul ya da üniversite mezunudur ve % 1.7'si yüksek lisans veya doktora mezunudur. Örneklemi oluşturan öğrencilerin babalarının annelere göre daha yüksek eğitim seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinin aylık gelir durumu, %3.4'ünün (n=26) çok düşük, %13.8'inin (n=107) alt-orta, %76'sının (n=590) üst-orta ve % 6.7'sinin (n=53) ise yüksek gelir düzeyine sahip olduğu anlaşılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

3.3.1. Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği

Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği Raine ve ark. (2006) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin 11 maddesi reaktif saldırganlık, 12 maddesi ise proaktif

saldırganlık boyutunu değerlendirmek üzere toplam 23 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 3'lü likert tipi bir ölçek olup 0-1-2 olarak puanlanmaktadır. Ölçek reaktif-proaktif saldırganlık kavramının uygunluğuna ek olarak, hem sözel hem de fiziksel saldırganlığı da içeren maddelerden oluşmaktadır ve de saldırganlığın durumsal ve nedensel boyutunu da içermektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar saldırganlık eğiliminin de yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Ölçekte (2, 4, 6, 9, 10, 12, 15, 17, 18, 20, 21, 23) maddeler proaktif saldırganlığı, (1, 3, 5, 7, 8, 11, 13, 14, 16, 19, 22) maddeler ise reaktif saldırganlık boyutunu ölçmektedir. Reaktif ve proaktif ölçeklerinden elde edilen puanlar ise toplam saldırganlık puanını vermektedir.

Öçeğin orijinal formunun doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre iki faktörlü reaktif-proaktif saldırganlık tek faktörlü genel saldırganlık modeline kıyasla daha uygun bir model görünümündedir. Ayrıca iki faktörlü saldırganlık genel saldırganlık modeline göre daha kapsamlı bilgiler vermektedir. Ölçek bütün örneklemlerde .05'in altında ve uyum indekslerinde . 90'nın üzerinde olarak çok iyi bir uyum betimlemektedir. Maddelerin toplam korelasyonları proaktif saldırganlık için .41'den .57'ye, reaktif saldırganlık için .45'den .58'e ve toplam ölçek için ise .41'den .60 'tır. Saldırganlık türleri arasındaki toplam korelasyon değeri ise .67'dir. Ölçeğin iç tutarlılık puanı .92 olarak bulunmuştur (Raine ve ark., 2006)

Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçeye uyarlama çalışması Cenkseven-Önder, Avcı ve Çolakkadıoğlu (2016) tarafından yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Adanada öğrenim gören 278 ortaokul öğrencisi ve Hatay'da öğrenim gören 485 lise öğrencisi olmak üzere toplam 763 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada ölçeğin hem ortaokul hem de lise öğrencileri hem de öğrencilerin tamamı için güvenirlik geçerlik çalışmaları yapılmıştır. Ortaokul öğrencileri için iç tutarlılık katsayıları ölçeğin toplamı, reaktif saldırganlık ve proaktif saldırganlık alt ölçekleri için sırasıyla, .90, .86 ve .86'dır. Lise çalışma grubu için ise genel saldırganlık puanı için .86; proaktif saldırganlık için .81; reaktif saldırganlık için .83 olduğu belirlenmiştir. Genel çalışma grubu için güvenirlik katsayısı incelendiğinde genel saldırganlık için .88 reaktif saldırganlık için .84 ve proaktif saldırganlık için de .84 olarak tespit edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe formunun orijinal formda olduğu gibi iki faktörlü bir yapı sergilediği belirlenmiştir. Özetle, Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe formunun yeterli güvenirlik ve geçerlik değerlerine sahip olduğu bulgulanmıştır.

3.3.2. Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği

Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği Lum ve Phares (2005) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek çocuk ve ergenlerin anne ve babaları hakkında ayrı ayrı duygusal erişilebilirliği ölçmek amacıyla geliştirilmiş ve geçerlilik ve güvenirliğe ilişkin iyi bir psikometrik özellik göstermektedir. Ölçekte katılımcıların anne ve babalarını ayrı ayrı değerlendirmek üzere 15 maddeden oluşmakta olup 1 ile 6 arasında puanlanan 6'lı likert tipi bir yapı göstermektedir. Ölçek klinik ve klinik olmayan örneklem üzerinde gerçekleştirilmiş ve yapılan çalışma sonuçlarına göre Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları klinik olmayan örneklemde anne formu için .96, baba formu için ise .97'dir. Klinik örneklemde ise anne formu için .92 ve baba formu için ise .93 olarak bulunmuştur. Test-tekrar test güvenirliği kapsamında ise anne formu için .92, baba formu için ise .85'tir.

Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması ise Gökçe (2013) tarafından yapılmıştır. Türkçe formun psikometrik özelliklerini belirlemek amacıyla çalışmanın örnekleminde faktör yapısı değerlendirilmiş ve orijinal formda olduğu gibi anne formunun anne duygusal erişilebilirliği ve baba formunun baba duygusal erişilebilirliği olmak üzere tek faktörlü bir yapı sergilediği bulunmuştur. Türkçe formunun Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı anne formu için .95, baba formu için .97 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin madde test korelasyonu değerlendirildiğinde, anne formunun değerlerinin .65 ile . 83 arasında; baba formunun değerlerinin .76 ile .86 arasında değiştiği bulunmuştur. Ölçeğin anne ve baba formundan alınan yüksek puanlar, ilgili formun ilişkili olduğu ebeveynin duygusal erişilebilirliğinin yüksekliğine işaret etmektedir (Gökçe, 2013).

3.3.3. Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği

Duygu düzenleme güçlüğü ölçeği Gratz ve Roemer (2004) tarafından orjinalinde yetişkinlerde kullanmak amacıyla geliştirilmiş ve duygu düzenleme güçlüğünü değerlendirmek için klinik olarak tasarlanmıştır. Ayrıca yetişkin örneklemde uygulanabilirliğine ek olarak gençler üzerinde uygulanabilirliği kuramsal olarak literatüre uygunluk göstermektedir (Akt: Neumann, Lier, Gratz ve Koot, 2010).

Gratz ve Roemer (2004) yapmış oldukları çalışmada ölçeğin duygu düzenlemede güçlüğün altı farklı boyut üzerinde meydana gelebileceğini belirtmişlerdir; a) duygusal tepki farkındalığındaki yetersizlikler, b) belirgin duygusal tepkilerde yetersizlik, c) duygusal tepkilerin kabul edilmemesi, d) etkili olarak algılanan duygu düzenleme

stratejilerine erişimdeki sınırlılık, e) olumsuz duygu deneyimlemelerinde dürtü kontrol güçlüğü, f) olumsuz duygu deneyimlemelerinde güçlükle bağdaşan hedef yönelimli davranışlar. Bu boyutlar olumsuz duygu deneyimleri durumunda istenen yolların eylemsel bir yeteneği arasında istenmeyen eylemlerden kaçınmanın yanı sıra duygusal tepkilerin anlamı ve farkındalığı arasındaki önemi de desteklemektedir.

Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği duygu düzensizliği kavramını bütünüyle kavramlaştırma niyeti taşımaktadır ve bu özellinden dolayı da evrensel bir ölçme aracı olarak tanımlanabilir (Bardeen ve Fergus, 2014) . Ölçek duygusal farkındalığın yetersizliği, duygusal belirginliğin yetersizliği, olumsuz duyguların kabul edilmemesi, strateji düzenlemedeki yetersizlik, dürtüsel davranış üzerindeki kontrol yetersizliği ve olumsuz duygulardan ayrı olarak davranış yetersizliği olmak üzere ölçek toplam altı alt ölçekten oluşmaktadır (Rugancı ve Gençöz, 2010). Ölçek 1-5 arasında puanlanan 5'li likert tipi bir ölçektir ve ölçekten alınan yüksek puanlar, duygu düzenleme güçlüğüne işaret etmektedir. Ölçekte (1, 2, 6, 7, 8, 10, 17, 20, 22, 24, 34) maddeleri tersten kodlanmaktadır.

Gratz ve Roemer (2004) ölçeğin özgün formunda Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısını .93 olarak bulmuştur. Test-tekrar test güvenirliğinin ise .88 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçek maddelerinin toplam korelasyonu .16 ve .69 arasında değişkenlik göstermektedir ve ölçeğin 34 maddesinin korelasyonu ise .30'un üzerindedir. Türkçe'ye uyarlama çalışmalarında ise (Rugancı ve Gençöz, 2008) ölçeğin özgün forumunda bulunan bir maddenin (10. madde) bütün ölçek ile düşük bir korelasyona sahip olmasından dolayı (r=.06) çıkarmak durumunda kalmış ve yerine başka bir madde eklenmiştir ve yapı geçerliliği sağlanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Duygu düzenleme güçlüğünün alt boyutlarının iç tutarlık katsayıları ise .90 ile .75 arasında değişiklik gösterdiği bulgulanmıştır. Test-tekrar test güvenirliği .83 olarak bulunan ölçeğin Gutmann yarıya bölme güvenirlik katsayısı ise .95 olarak bulunmuştur (Rugancı ve Gençöz, 2008).

Neuman ve arkadaşları (2010) Duygu Düzenlemede Güçlükler Ölçeği'nin ergenler için de geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu göstermişlerdir. Ergenler için ölçeğin Türkçe psikometrik değerlendirmeleri Sarıtaş ve Gençöz (2011) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin genel güçlük iç tutarlık katsayısı, orijinal ölçekle benzer şekilde .93 ve test tekrar-test güvenirliği ise .83 ($p < .01$, $n = 59$) olarak bulunmuştur.

3.3.4. Kişisel Bilgi Formu

Örnekleme alınan ergenler hakkında bazı bilgilerin toplanması amacıyla araştırmacı tarafından "Kişisel Bilgi Formu" hazırlanmıştır (Ek-1). Bu formda ergenlerin cinsiyet, yaş, doğum sırası, sınıf düzeyleri ve ebeveynlerine ait genel bilgiler ve ebeveynlerin öğrenim düzeylerini, sosyo-ekonomik seviyesini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır.

3.4.Verilerin Toplanması

Verilerin toplanma işlemi yasal olarak izin işlemlerinin ardından Adana ili merkez ilçelerinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı sekiz farklı liseden randevu alınarak, ders saatleri içerisinde sınıf ortamında uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Uygulamalar araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeklerin sıralaması, Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği, Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği şeklindedir. Bir kişinin tüm ölçekleri yanıtlama süresi ortalama 20 dakika sürmüştür.

3.5.Verilerin Analizi

Toplanan verilere öncelikle temel istatistiksel analizler uygulanmış daha sonra gerekli analizler yapılmıştır. Ebeveyen duygusal erişilebilirliği ve duygu düzenleme güçlüğünün reaktif proaktif saldırganlığı ne düzeyde yordadığını belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerin ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme aracı bir rol oynamakta mıdır, sorusuna yanıt bulmak amacıyla, aracı etki sınaması için SOBEL Test Analizi uygulanmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde ergenlerde ebevyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğünün aracı etkisine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Öğrencilerin Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçlarından Aldıkları Puanlara İlişkin Bulgular

Öğrencilerin araştırmada kullanılan ölçme araçlarından aldıkları toplam puanların ve alt ölçeği olan ölçeklerin alt ölçeklerine ait olan puanların ortalama ve standart sapmaları belirlenmiş (Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5) ve öğrencilerin cinsiyetlerine göre ölçeklerden aldıkları puanlar arasında fark olup olmadığı bağımsız gruplar t testi ile incelenmiştir.

Tablo 3

Öğrencilerin Araştırmada Kullanılan Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği, Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeğinden Aldıkları Toplam Puanların Ortalaması, Standart Sapması ve Alınan En Yüksek En Düşük Değerler

	n	En Düşük	En Yüksek	$\bar{X}$	S
RPSÖ	776	0	38	10.54	6.00
EDEÖ	776	33	180	138.21	32.50
DDGÖ	776	62	157	103.32	19.14

**Not*. RPSÖ= Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği, EDEÖ= Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği, DDGÖ= Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği.

Araştırmada kullanılan üç ölçeğin toplam puanları için değerlendirme yapıldığında, Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği için aritmetik ortalamanın, 10.54, standart sapmanın ise 6.00 olduğu, Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği için aritmetik ortalamanın 138.21, standart sapmanın 32.50 olduğu, Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği için aritmetik ortalamanın, 103.32, standart sapmanın, 19.14 olduğu görülmektedir.

Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği'nin alt ölçeklerine ait betimsel istatistikler Tablo 4' de verilmiştir.

Tablo 4

Öğrencilerin Araştırmada Kullanılan Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeğinin Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların, Aritmetik Ortalaması, Standart Sapması ve En Yüksek ve En Düşük Değerleri

	n	En Düşük	En Yüksek	$\bar{X}$	S
Reaktif Saldırganlık	776	0	22	8.55	4.19
Proaktif Saldırganlık	776	0	18	1.99	2.66

Araştırmada kullanılan Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği'nin puanları değerlendirildiğinde reaktif saldırganlık için aritmetik ortalamanın, 8.55, standart sapmanın ise 4.19 olduğu; proaktif saldırganlık için aritmetik ortalamanın, 1.99, standart sapmanın ise 2.66 olduğu görülmektedir.

Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği'nin alt ölçeklerine ait betimsel istatistikler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5

Öğrencilerin Araştırmada Kullanılan Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeğinin Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların, Aritmetik Ortalaması, Standart Sapması ve En Yüksek ve En Düşük Değerleri

	n	En Düşük	En Yüksek	$\bar{X}$	S
Farkındalık	776	7	30	20.78	3.99
Açıklık	776	7	25	14.60	2.65
Kabul Etmeme	776	6	30	13.90	5.13
Stratejiler	776	8	40	21.75	6.47
Dürtü	776	6	30	16.35	4.92
Amaçlar	776	7	25	15.95	3.80

Öğrencilerin Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği'nin alt ölçeklerinden aldıkları puanlar incelendiğinde, duygu düzenleme güçlüğü içinde, duygu düzenleme stratejlerine sınırlı erişimi işaret eden stratejiler alt ölçeğinin aritmetik ortalamasının

($\bar{X}$ =21.75) ve duygusal tepkilerin farkındalığı alt ölçeğin artimetik ortalamasının ($\bar{X}$ =20.78) diğer alt ölçeklere ait puan ortalamalarıdan daha yüksek olduğu görülmektedir. Alt ölçeklerin içerisinde olumsuz duygular deneyimlenirken duyguların kabul edilmemesine ilişkin kabul etmeme alt ölçeği alt ölçeklerin içerisinde en düşük ortalamaya sahip olarak görülmektedir ($\bar{X}$=13.90).

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre araştırmada kullanılan ölçeklerin toplam puanlarından aldıkları puanlar arasında anlamlı farklılaşma olup olmadığını test etmek amacıyla uygulanan t testi Tablo 6'da verilmiştir. Bağımsız gruplar t testi uygulanmadan önce testin varsayımları için gerekli analizler yapılmış ve verilerin test için gerekli varsayımları karşıladığı görülmüştür.

Tablo 6

Öğrencilerin Cinsiyetlerine göre Reaktif Proaktif Saldırganlık Ölçeği, Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeklerinden Aldıkları Toplam Puanların t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	S	t	Sd	P
RPSÖ	Kadın	423	10.25	5.54	-1.44	774	p>.05
	Erkek	353	10.87	6.27			
EDEÖ	Kadın	423	137.60	19.23	-.572	774	p>.05
	Erkek	353	138.94	20.02			
DDGÖ	Kadın	423	102.95	34.66	-.602	774	P>.05
	Erkek	353	103.78	31.66			

**Not.* RPSÖ= Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği, EDEÖ= Ebeveyn Duygusal Erişlebilirliği Ölçeği, DDGÖ= Duygu Düzenleme Güçlükleri Ölçeği

Tablo 6 incelendiğinde Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği, Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği ve Duygu Düzenlemede Güçlükler Ölçeği için cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmektedir.

4.2. Reaktif-Proaktif Saldırganlık, Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Reaktif-proaktif saldırganlık, ebeveyn duygusal erişilebilirliği, ve duygu düzenleme güçlüğü ve alt boyutları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmış ve Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7

Reaktif-Proaktif Saldırganlık, Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği ve Alt Ölçekleri Arasındaki Korelasyon Değerler

	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	**13**
1. Toplam Sald.	-												
2. Reaktif Sald.	.93**	-											
3. Proaktif Sald.	.80**	.52**	-										
4.Ebeveyn Duygusal Eriş.	-.24**	-.22**	-19**	-									
5. Anneye Duygusal Eriş.	-.19**	-18**	-.15**	.84**	-								
6. Babaya Duygusal Eriş.	-.22**	-.20**	.17**	.90**	.52**	-							
7. Duygu Düzenleme Güç.	.32**	.33**	.20**	-.15**	-.13**	-.13**	-						
8. Farkındalık	.05	.01	.09*	-.14**	-.15**	-.10**	.39**	-	.				
9. Açıklık	.18**	.15**	.17*	-.05	-.02	-.05	.54**	.20**	-				
10. Kabul Etmeme	.17**	.13**	.19**	-.13**	-.14**	-.10**	.76**	.07	.33**	-			
11. Stratejiler	.30**	.33**	.17**	-.22**	-.20**	-.19**	.15**	.88**	.35**	.63**	-		
12. Dürtü	.46**	.45**	.31**	-.14**	-.12**	-.12**	.81**	.18**	.40**	.47**	.68**	-	
13. Amaçlar	.20**	.24**	.07	-.11**	-.10**	-.10**	.71**	.18**	.26**	.44**	. 57**	.51**	-
$\bar{x}$	10.53	8.55	1.99	138.21	73.07	65.13	103.32	20.77	14.60	13.90	21.75	16.35	15.95
Ss	6.00	4.19	2.67	32.50	16.78	20.41	19.14	3.99	2.65	5.13	6.47	4.91	3.80

(* p< .05, ** p< .01)

Tablo 7 incelendiğinde proaktif saldırganlık puanı ile duygu düzenleme güçlüğü toplam puanı arasında .32 düzeyinde anlamlı korelasyon olduğu ve ebeveyn duygusal erişilebilirliği toplam puanı ile saldırganlık toplam puanı ile negatif yönde .24 düzeyinde anlamlı bir korelasyon olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca duygu düzenleme güçlüğü toplam puanı ile ebeveyn duygusal erişilebilirliği toplam puanı arasında negatif yönde .15 düzeyinde anlamlı bir korelasyon görülmektedir. Ölçeklerin alt ölçeklerine ait olan verilerden elde edilen toplam puanlar arası korelasyon değerlerine bakıldığında proaktif saldırganlık toplam puanının dürtü alt ölçeğinin toplam puanı arasında .31 düzeyinde ve reaktif saldırganlığın yine dürtü alt ölçeğiyle .45 düzeyinde anlamlı bir korelasyona sahip olduğu görülmektedir. Reaktif saldırganlığın anneye ve babaya duygusal erişim, açıklık, kabul etmeme, stratejiler ve amaçlar alt ölçeğiyle sırasıyla (-.18, -.20, .15, .13, .33, .24) düzeyinde anlamlı korelasyona sahip olduğu görülmektedir. Fakat reaktif saldırganlık ile farkındalık alt ölçeği ile anlamlı bir korelasyona sahip olmadığı (.01) bulgulanmıştır. Diğer taraftan proaktif saldırganlığın anneye ve babaya duygusal erişim, açıklık, kabul etmeme ve stratejiler alt ölçeğiyle sırasıyla (-.15, -.17., 17., 19, .17) anlamlı korelasyona sahip olduğu görülmektedir. Fakat proaktif saldırganlık ile farkındalık ve amaçlar alt ölçeği ile (sırasıyla .09 ve .07) arasında anlamlı bir korelasyon bulunmamaktadır. Anneye duygusal erişim toplam puanı farkındalık toplam puanı pozitif yönde .15 anlamlı korelasyona sahipken, kabul etmeme, strateji, dürtü ve amaçlar toplam puanlarıyla sırasıyla (-.14,-.20,-.12,-.10) negatif yönde anlamlı korelasyona sahip olduğu görülmektedir. Fakat açıklık toplam puanı ile anlamlı bir korelasyona -.02 sahip olmadığı görülmektedir. Babaya duygusal erişilebilirlik toplam puanı ise farkındalık toplam puanı ile pozitif yönde .10 anlamlı bir korelasyona sahip olduğu görülmektedir. Kabul etmeme, stratejiler, dürtü ve amaçlar toplam puanları ile sırasıyla (-.10,-19,-.12,-10) negatif yönde anlamlı ilişkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Fakat babaya duygusal erişilebilirlik puanı ile açıklık puanı arasında anlamlı ilişki olmadığı (-.05) görülmektedir.

4.3. Ergenlerde Reaktif-Proaktif Saldırganlığın Yordayıcısı Olarak Anne-Babaya Duygusal Erişilebilirlik ve Duygun Düzenleme Becerilerine İlişkin Bulgular

Ergenlerde reaktif-proaktif saldırganlığın (toplam puan) anne-babaya duygusal erişimin ve duygu düzenleme güçlüğü boyutları olan farkındalık, açıklık, kabul etmeme, stratejiler, dürtü ve amaçlar tarafından ne oranda yordandığını belirlemek için

yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8

Reaktif-Proaktif Saldırganlığın (Toplam puan) Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi

	Yordayıcı Değişkenler	**B**	**Standart Hata**	**ß**	**t**	**İkili r**	**Kısmi R**
	Sabit	8.95	1.62	-	5.53**	-	-
Duygu	Farkındalık	-.16	.05	-.11	-3.28**	-.05	-.12
Düzenleme	Açıklık	.07	.08	.03	.09	.18	.03
Güçlüğü	Kabul Etmeme	-.08	.05	-.07	-1.74	.17	-.06
	Stratejiler	.00	.05	.00	.06	.30	.00
	Dürtü	.59	.05	.49	10.92***	.46	.37
	Amaçlar	-.04	.06	-.03	-.07	.20	-.02
Ebeveyn	Anneye Duy.Erş.	-.02	.01	-.07	-1.78	-.19	-.06
Duygusal	Babaya Duy.Erş.	-.04	.01	-.12	-3.28**	-.22	-.12
Erişilebilirliği							
	R=.50	ΔR^2=.25					
	F(32,578)= 887,243	p=.000					

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

Tablo 8 incelendiğinde anneye ve babaya duygusal erişilebilirlik, farkındalık, açıklık, kabul etmeme, stratejiler dürtü ve amaçlar alt boyutları toplam saldırganlığı anlamlı düzeyde açıkladığı görülmektedir (ΔR^2=.25, p<.001). Bu sekiz değişken birlikte reaktif-proaktif saldırganlığın toplam varyansının %25'ini açıkladığı görülmektedir. Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre, yordayıcı değişkenlerin reaktif-proaktif saldırganlık üzerindeki göreli önem sırası; dürtü (ß=.49), babaya duygusal erişim (ß=.12), farkındalık (ß=.11), Kabul etmeme ve babaya duygusal erişim (ß=.07), açıklık ve amaçlar (ß=.03), ve duygu düzenleme güçlüğünün stratejiler (ß=.00), grubudur. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, duygu düzenleme güçlüğünden dürtü alt ölçeği (t=10.92, p<.001), farkındalık (t=3.28, p<.001) ve ebeveyn duygusal erişilebillirliği alt ölçeklerinin ise babaya duygusal erişilebilirlik alt ölçeği (t=-3.28, p<.001) reaktif-proaktif saldırganlığın anlamlı yordayıcıları olduğu belirlenmiştir. Ebeveyn duygusal erişilebilirliğinin anney duygusal erişilebilirlik alt

boyutu (t=-1,78 p>.05) ve duygu düzenleme güçlüğünün ise amaçlar (t=0.7 p>.05), stratejiler (t=0.6, p>.05), kabul etmeme (t=-1.74, p>.05) ve açıklık (t=0.9, p>.05) alt ölçeklerinin reaktif-proaktif saldırganlığın anlamlı yordayıcısı olmadığı görülmüştür.

4.3.1. Ergenlerde Reaktif Saldırganlık Yordayıcısı Olarak Anne-Babaya Duygusal Erişilebilirliği ve Duygu Düzenleme Güçlüğüne İlişkin Bulgular

Ergenlerde reaktif saldırganlığın anne-babaya duygusal erişimin ve duygu düzenleme güçlüğü boyutları olan farkındalık, açıklık, kabul etmeme, stratejiler, dürtü ve amaçlar tarafından ne oranda yordandığını belirlemek için yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9

Reaktif Saldırganlığın Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi

	Yordayıcı Değişkenler	**B**	**Standart Hata**	**ß**	**t**	**İkili r**	**Kısmi R**
	Sabit	6.62	1.1	-	5.87***	-	-
Duygu	Farkındalık	-.08	.03	-.08	-2.41*	-.01	-.09
Düzenleme	Açıklık	.00	.06	.00	-.03	.15	.00
Güçlüğü	Kabul Etmeme	-.14	.03	-.17	-.4.07***	.13	-.15
	Stratejiler	.06	.03	.09	1.74	.33	.06
	Dürtü	.38	.04	.45	10.11***	.45	.34
	Amaçlar	.04	.04	.03	.87	.24	.03
Ebeveyn	Anneye Duy.Erş.	-.02	.01	-.06	-1.61	-.18	-.06
Duygusal Erişilebilirliği	Babaya Duy.Erş.	-.02	.01	-.11	-2.97**	-.20	-.11
R=.50		ΔR^2=.25					
F(32,493)= 429,676		p=.000					

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

Tablo 9 incelendiğinde anneye ve babaya duygusal erişilebilirlik, farkındalık, açıklık, kabul etmeme, stratejiler, dürtü, amaçlar reaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde açıkladığı görülmektedir(ΔR^2=.25, p<.001). Bu sekiz değişken birlikte reaktif saldırganlığın toplam varyansının %25'ini açıkladığı görülmektedir. Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre, yordayıcı değişkenlerin reaktif saldırganlık üzerindeki

göreli önem sırası; dürtü (ß=.45), kabul etmeme (ß=.17), babaya duygusal erişim (ß=.11), farkındalık (ß=.08) anneye duygusal erişimdir (ß=.06), amaçlar (ß=.03) ve açıklıktır (ß=.00). Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, duygu düzenleme güçlüğünden dürtü alt ölçeği (t=10.11, p<.001), kabul etmeme (t=4.07, p<.001), farkındalık (t=2.41, p<.01) ve ebeveyn duygusal erişilebillirliği alt ölçeklerinin ise babaya duygusal erişilebilirlik alt ölçeği (t=-2.97, p<.01) proaktif saldırganlığın anlamlı yordayıcıları olduğu belirlenmiştir. Ebeveyn duygusal erişilebilirliğinin anneye duygusal erişilebilirlik alt boyutunun proaktif saldırganlığın anlamlı yordayıcısı olmadığı (t=1.61, p>.05) ve duygu düzenleme güçlüğünün alt ölçeklerinden ise açıklık (t=.03, p>.01) , stratejiler (t=1.74, p>.01) ve amaçlar (t=.87, p>.05) alt ölçekleri reaktif saldırganlığın anlamlı yordayıcısı olmadığı görülmüştür.

4.3.2. Ergenlerde Proaktif Saldırganlık Yordayıcısı Olarak Anne-Babaya Duygusal Erişilebilirliği ve Duygu Düzenleme Güçlüğüne İlişkin Bulgular

Ergenlerde proaktif saldırganlığın anne-babaya duygusal erişimin ve duygu düzenleme güçlüğü boyutları olan farkındalık, açıklık, kabul etmeme, stratejiler, dürtü ve amaçlar tarafından ne oranda yordandığını belirlemek için yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10

Proaktif Saldırganlığın Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi

	Yordayıcı Değişkenler	**B**	**Standart Hata**	**ß**	**t**	**İkili r**	**Kısmi R**
	Sabit	2.33	0.8	-	3.06**	-	-
Duygu	Farkındalık	-.08	.02	-.12	-3.38**	-.09	-.12
Düzenleme	Açıklık	.07	.04	.07	-1.95	.17	-.07
Güçlüğü	Kabul Etmeme	.05	.02	.10	-2.31*	.19	.08
	Stratejiler	-.06	.02	-.13	-2 .50**	.17	-.09
	Dürtü	.21	.03	.39	8.22***	.31	.29
	Amaçlar	-.08	.03	-.11	-2.70**	.07	-.09
Ebeveyn	Anneye Duy.Erş.	-.00	.00	-.05	-1.38	-.15	-.05
Duygusal Erişilebilirliği	Babaya Duy .Erş.	-.01	.00	-.10	-2.57**	-.17	-.09
	R=.40	ΔR^2=.16					
	F(18,042)= 109,062	p=.000					

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

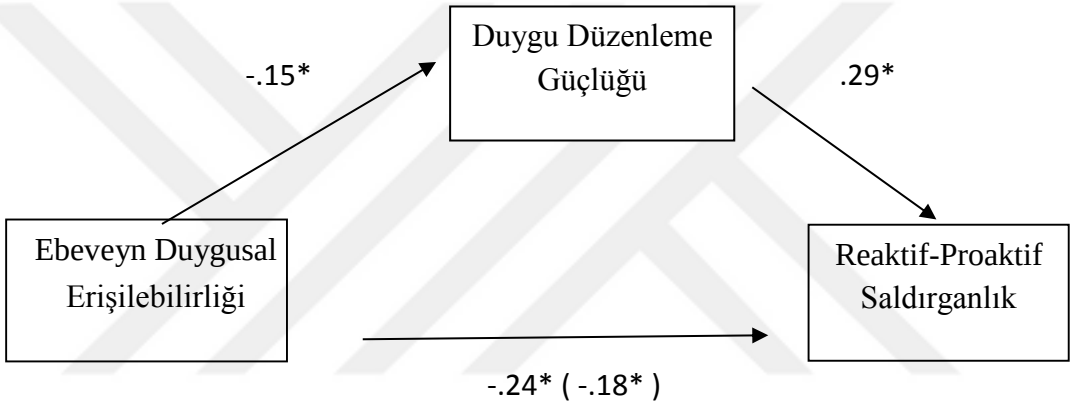
Tablo 10 incelendiğinde anneye ve babaya duygusal erişilebilirlik, farkındalık, açıklık, kabul etmeme, stratejiler dürtü ve amaçlar alt boyutları proaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde açıkladığı görülmektedir (ΔR^2=.16, p<.001). Bu sekiz değişkenin birlikte proaktif saldırganlığın toplam varyansının %16'sını açıkladığı görülmektedir. Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre, yordayıcı değişkenlerin proaktif saldırganlık üzerindeki göreli önem sırası; dürtü (ß=.39), stratejiler (ß=.13), farkındalık (ß=.12), amaçlar (ß=.11), babaya duygusal erişim (ß=.10), açıklık (ß=.07), ve anneye duygusal erişimdir (ß=.05). Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, duygu düzenleme güçlüğünden dürtü alt ölçeği (t=8.22, p<.001), farkındalık (t=3.38, p<.01), amaçlar (t=-2.70, p<.01), stratejiler (t=2.50, p<.01), kabul etmeme (t=2.31, p<.05), ve ebeveyn duygusal erişilebillirliği alt ölçeklerinin ise babaya duygusal erişilebilirlik alt ölçeği (t=-2.57, p<.01) proaktif saldırganlığın anlamlı yordayıcıları olduğu belirlenmiştir. Ebeveyn duygusal erişilebilirliğinin anneye duygusal erişilebilirlik alt boyutunun proaktif saldırganlığın anlamlı yordayıcısı olmadığı görülmüştür (t=1.38, p>.05).

4.4. Ergenlerde Reaktif-Proaktif Saldırganlık ve Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Arasında Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü

Baron ve Kenny'nin (1986) aracı değişken üzerindeki ölçütleri baz alınarak ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolü incelenmiştir. Bu modeldeki ölçütlere göre öncelikli olarak bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişki anlamlılık düzeyinde olmalıdır. Ayrıca aracı değişken bağımlı ve bağımsız değişkenle anlamlı ilişki içinde olmalıdır ve aracı değişken ve bağımsız değişken birlikte regresyon analizine dahil edildiğinde bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin anlamlılık düzeyinde azalma görülmelidir. Regresyon analizine girdiğinde bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişki sıfıra indirgenirse büyük oranda aracı değişkenimizin bu ilişkide tek aracı değişken olduğu varsyılabilir eğer aralarındaki ilişkide sadece azalma görülüyorsa bizim araştırma içine dahil ettiğimiz aracı değişken bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkiye aracılık eden değişkenlerden birini veya birkaçını oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolünü incelemek için bir dizi regresyon

analizi yapılmıştır. Öncelikli olarak Ebeveyn duygusal erişilebilirliği duygu düzenleme güçlüğünü anlamlı düzeyde yordamaktadır (ß= -.15, p<.001). Ebeveyn duygusal erişilebilirliği duygu düzenleme güçlüğü varyansının %.20'sini açıklamaktadır. İkinci olarak, ebeveyn duygusal erişilebilirliği proaktif-tepskisel saldırganlığı anlamlı düzeyde yordamaktadır (ß= -.24, p<.001). Ebeveyn duygusal erişilebilirliği proaktif-tepskisel saldırganlığın varyansının %54'ünü açıklamaktadır. Üçüncü olarak ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve duygu düzenleme güçlüğü birlikte eşitliğe alındığında ebeveyn duygusal erişilebilirliği (ß= -.19, p<.001) ve duygu düzenleme güçlüğü (ß = .29, p<.001) reaktif-proaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde yordamaktadır. Her iki değişken birlikte reaktif-proaktif saldırganlığın % 14'ünü açıklamaktadır.

*p<.001

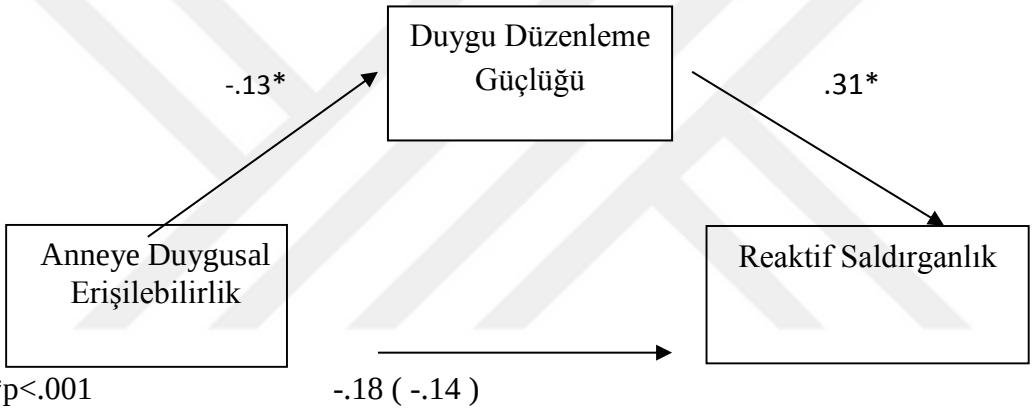
Şekil 4. Reaktif-Proaktif Saldırganlık ve Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Arasındaki İlişkide Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü

Şekil 4'de de görülebileceği gibi duygu düzenleme güçlüğünün ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkideki aracı rolünü belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizleri sonucunda duygu düzenleme güçlüğü eşitliğe girdikten sonra beta değerinin -.24'den -.18'e (p<.001) düştüğü belirlenmiştir. Sobel test sonucuna göre bu düşüş duygu düzenleme güçlüğünün ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü olduğunu göstermektedir (z=5.66, p<.001).

4.4.1. Reaktif Saldırganlık ve Anneye Duygusal Erişilebilirlik Arasında Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Etkisi

Duygu düzenleme güçlüğünün anneye duygusal erişim ile reaktif saldırganlık arasındaki aracı etkisini ortaya koymak amacıyla bir dizi regresyon analizi yapılmıştır.

Ilk olarak anneye duygusal erişim ile duygu düzenleme güçlüğü arasında regresyon değerlerine bakılmış ve duygu düzenleme güçlüğünün anneye duygusal erişimi anlamlı düzeyde yordadığı bulgulanmıştır (ß= -.13, p<.001). Duygu düzenleme güçlüğü anneye duygusal erişim varyansının % 15' ini açıklamaktadır. Ardından anneye duygusal erişimin reaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde yordadığı bulgulanmıştır (ß= -.18, p<.001) ve duygu düzenleme güçlüğü reaktif saldırganlığın % 31'ini açıklamaktadır. Son olarak duygu düzenleme güçlüğü ve anneye duygusal erişilebilirlik birlikte eşitliğe alındığında reaktif saldırganlığı anneye duygusal erişim (ß= -.14, p<.001) ve duygu düzenleme güçlüğü (ß= .31, p<.001) reaktif saldırganlığı anlamlı olarak yordamaktadır.

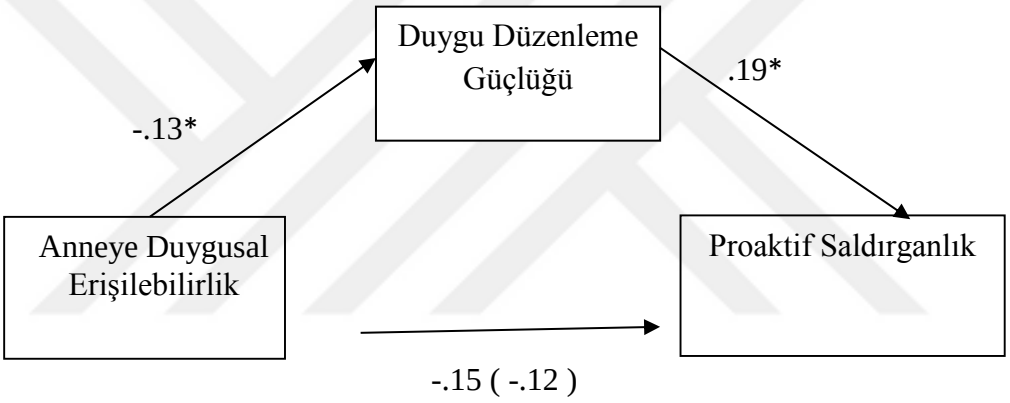

Şekil 5. Reaktif Saldırganlık ve Anneye Duygusal Erişilebilirlik Arasındaki İlişkide Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü

Şekil 5'de de görülebileceği gibi duygu düzenleme güçlüğünün anneye duygusal erişilebilirliği ve reaktif saldırganlık arasındaki ilişkideki aracı rolünü belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizleri sonucunda duygu düzenleme güçlüğü eşitliğe girdikten sonra beta değerinin -.18'den -.14'e (p<.001) düştüğü belirlenmiştir. Sobel test sonucuna göre bu düşüş duygu düzenleme güçlüğünün anneye duygusaln erişilebilirlik ve reaktif saldırganlık arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü olduğunu göstermektedir (z= 4.09, p<.001).

4.4.2. Proaktif Saldırganlık ve Anneye Duygusal Erişilebilirlik Arasında Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Etkisi

Duygu düzenleme güçlüğünün anneye duygusal erişilebilirlik ve proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide aracı etkisini belirlemek için bir dizi regresyon analizi yapılmıştır. Öncelikli olarak anneye duygusal erişim duygu düzenleme güçlüğünü anlamlı derecede yordamaktadır (ß= -.13, p<.001). Duygu düzenleme güçlüğü anneye duygusal erişim varyansının % 15' ini açıklamaktadır. Ardından anneye duygusal erişilebilirliğin proaktif saldırganlığı yordama düzeyine bakılmış ve anneye duygusal erişim proaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde yordadığı bulgulanmıştır (ß= -.15, p<.001) ve anneye duygusal erişim proaktif saldırganlığın % 22'sini açıklamaktadır. Ardından anneye duygusal erişim (ß= -.12, p<.001) ve duygu düzenleme güçlüğü (ß= .19, p<.001) proaktif saldırganlığı anlamlı derecede yordadığı tespit edilmiştir. Bu iki değişkenin toplam olarak proaktif saldırganlığın % 55'ini açıkladığı bulgulanmıştır.

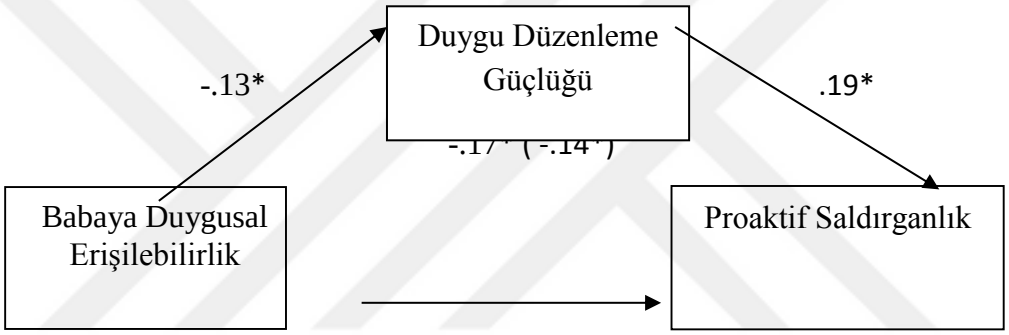
*p<.001

Şekil 6. Proaktif Saldırganlık ve Anneye Duygusal Erişilebilirlik Arasındaki İlişkide Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü

Şekil 6'da da görülebileceği gibi duygu düzenleme güçlüğünün anneye duygusal erişilebilirliği ve proaktif saldırganlık arasındaki ilişkideki aracı rolünü belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizleri sonucunda duygu düzenleme güçlüğü eşitliğe girdikten sonra beta değerinin -.15'den -.12'e (p<.001) düştüğü belirlenmiştir. Sobel test sonucuna göre bu düşüş duygu düzenleme güçlüğünün anneye duygusal erişilebilirlik ve proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü olduğunu göstermektedir (z= .759, p<.001).

4.4.3. Proaktif Saldırganlık ve Babaya Duygusal Erişilebilirlik Arasında Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Etkisi

Duygu düzenleme güçlüğünün babaya duygusal erişilebilirlik ve proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide aracı rolünü belirlemek amacıyla bir dizi regresyon analizi yapılmıştır. İlk olarak babaya duygusal erişilebilirlik duygu düzenleme güçlüğünü anlamlı olarak yordamaktadır (ß= -.13, p<.001). Duygu düzenleme güçlüğü babaya duygusal erişilebilirliğin % 15' ini açıklamaktadır. Babaya duygusal erişim proaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde yordamaktadır (ß= -.17, p<.001) ve babaya duygusal erişim proaktif saldırganlığın % 26' sını açıklamaktadır. Babaya duygusel erişim ve duygu düzenleme güçlüğü birlikte regresyona dahil edildiğinde babaya duygusal erişim (ß= -.14, p<.001) ve duygu düzenleme güçlüğü (ß= .19, p<.001) proaktif saldırganlığı anlamlı olarak yordamaktadır ve bu iki değişken birlikte proaktif saldırganlığın % 59'unu açıklamaktadır.

*p<.001

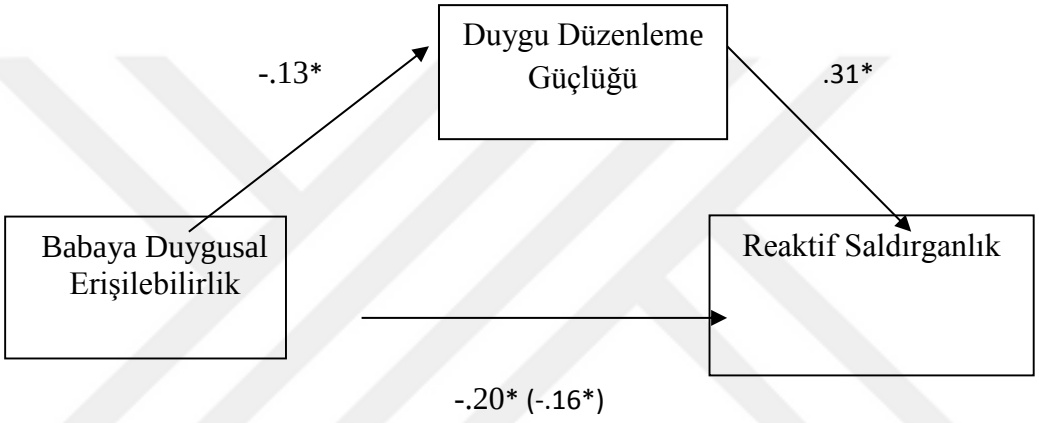
Şekil 7. Proaktif Saldırganlık ve Babaya Duygusal Erişilebilirlik Arasındaki İlişkide Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü

Şekil 7'de de görülebileceği gibi duygu düzenleme güçlüğünün babaya duygusal erişilebilirliği ve proaktif saldırganlık arasındaki ilişkideki aracı rolünü belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizleri sonucunda duygu düzenleme güçlüğü eşitliğe girdikten sonra beta değerinin -.17'den -.14'e (p<.001) düştüğü belirlenmiştir. Sobel test sonucuna göre bu düşüş duygu düzenleme güçlüğünün ve proaktif saldırganlık ve babaya duygusal erişilebilirlik arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü olduğunu göstermektedir (z= .501, p<.001).

4.4.4. Reaktif Saldırganlık ve Babaya Duygusal Erişilebilirlik Arasında Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Etkisi

Duygu düzenleme güçlüğünün babaya duygusal erişilebilirlik ve reaktif saldırganlık arasındaki ilişkide aracı etkisini ortaya koymak için bir dizi regresyon

analizi yapılmıştır. Öncelikli olarak babaya duygu düzenleme güçlüğü babaya duygusal erişimi anlamlı düzeyde yordamaktadır (ß= -.13, p<.001). Duygu düzenleme güçlüğü babaya duygusal erişimin % 15'ini açıklamaktadır. Babaya duygusal erişim reaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde yordamaktadır (ß= -.20, p<.001) ve babaya duygusal erişim reaktif saldırganlığın % 40' ını açıklamaktadır. Babaya duygusal erişim ve duygu düzenleme güçlüğü birlikte analize dahil edildiğinde babaya duygusal erişim (ß= -.16, p<.001) ve duygu düzenleme güçlüğü (ß= .31, p<.001) anlamlı düzeyde yordamaktadır. Babaya duygusal erişim ve duygu düzenleme güçlüğü birlikte reaktif saldırganlığın % 13'ünü açıklamaktadır.

*p<.001

Şekil 8. Reaktif Saldırganlık ve Babaya Duygusal Erişilebilirlik Arasındaki İlişkide Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü

Şekil 8'de de görülebileceği gibi duygu düzenleme güçlüğünün babaya duygusal erişilebilirliği ve reaktif saldırganlık arasındaki ilişkideki aracı rolünü belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizleri sonucunda duygu düzenleme güçlüğü eşitliğe girdikten sonra beta değerinin -.20'den -.16'ya (p<.001) düştüğü belirlenmiştir. Sobel test sonucuna göre bu düşüş duygu düzenleme güçlüğünün ve proaktif saldırganlık ve babaya duygusal erişilebilirlik arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü olduğunu göstermektedir (z= 3.796, p<.001).

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde lise öğrencilerinin ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolüne ilişkin elde edilen bulgular araştırma amaçları çerçevesinde tartışılmıştır.

5.1. Reaktif-Proaktif Saldırganlık, Ebeveyn Duygual Erişilebilirliği ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Arasındaki İlişkilere İlişkin Tartışma ve Yorum

Araştırmada öncelikle ergenlerde ebeveyn duygusal erişilebilirliği, duygu düzenleme güçlüğü ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkiler belirlenmiştir. Reaktif - proaktif saldırganlık ile duygu düzenleme güçlüğü arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu ve ebeveyn duygusal erişilebilirliği ile reaktif-proaktif saldırganlık ile negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca duygu düzenleme güçlüğü ile ebeveyn duygusal erişilebilirliği ile arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu araştırmaya katılan ergenlerin duygu düzenleme güçlüğü yaşadıkça reaktif ve proaktif saldırganlık gösterme durumlarının da arttığını göstermektedir. Verilerden yola çıkarak reaktif-proaktif saldırganlık ve duygu düzenleme güçlüğünün alt ölçeklerine baktığımızda proaktif saldırganlık ve dürtü alt ölçeği ile pozitif yönde anlamlı ve reaktif saldırganlığın yine dürtü alt ölçeğiyle pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Duygu düzenleme güçlüğünün olumsuz duygular deneyimlenirken dürtülerin kontrolünde güçlük yaşama boyutu olan dürtü alt boyutu yaşanan olumsuz duyguların kontrol edilemedikçe reaktif-proaktif saldırganlığa dönüşme durumlarının da artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan duygu düzenleme alt ölçeklerinden duygu düzenleme stratejilerine sınırlı erişimi ifade eden stratejiler alt ölçeği ile reaktif saldırganlık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu ve olumsuz duygular deneyimlenirken amaç odaklı davranışlarda bulunmada güçlük yaşamayı işaret eden amaç alt ölçeği ile de pozitif yönde anlamlı ilişkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Gratz ve Roemer (2004) etkili duygusal düzenleme kavramını duyguların anlamını ve tanımasını içeren, duyguların kabulüne dayanan ve olumsuz bir duygu deneyimlemesi durumunda kontrol etme ve hedef yönelimli davranışları sürdürme yeteneğini içinde barındıran bir yapı olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanımdan ve bulgulardan hareketle araştırmaya katılan ergenlerin duygu düzenleme

becerilerinde güçlük yaşadıkça saldırgan davranışların ortaya çıkışını da artırmakta olduğunu göstermektedir. Konuyla ilgili yapılan araştırmaları incelediğimizde ise Cohn ve arkadaşlarının (2010) yapmış oldukları bir araştırmada düşük düzeyde duygusal anlaşılırlılık, duygusal açıklık, duygusal farkındalık ve duygusal kontrol ile saldırganlık arasında anlamsal olarak ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Eisenberg, Cumberland ve Spinrad (1998) ve Morris, Silk, Steinberg, Myers ve Robinson (2007) duygu düzenleme becerilerindeki yetersizliğin ilerleyen dönemlerde bilişsel ve sosyal gelişimde yetersizliğe ve saldırgan davranışlara neden olduğunu ortaya koymaktadır. Buradan hareketle ulaşılan duygu düzenleme güçlüğü ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki anlamlı ilişki daha önceki yapılan çalışmalarla paralellik göstermektedir.

Araştırmada ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır ve ailelerine duygusal olarak erişemeyen veya erişmekte güçlük yaşayan ergenlerin reaktif-proaktif saldırgan davranışlarında artışı ortaya koymuştur. Değişkenlerden elde edilen verilerin alt ölçeklerine baktığımızda reaktif saldırganlığın anne-babaya duygusal erişim ile pozitif yönde anlamlı ilişkiye sahip olduğu ve proaktif saldırganlığın anne-babaya duygusal erişim ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Conger ve arkadaşları (1994) ergenlik döneminde yaşanan birçok davranışsal problemin aile çevresiyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişki ve bu ilişkinin kalitesi çocukların ilerleyen dönemlerde kendilerine ve sosyal ilişkilerine ilişkin algı, tutum ve davranışların belirleyicisi olma konumunda olduğunu belirtmektedir (Werner, 2004). Henry, Sager ve Plunkett (1996) bu durumla tutarlı olarak ailesiyle aralarında sağlıklı bir ilişki bulunan ergenlik dönemindeki bireylerin sosyal ortamlarda etkileşim halinde bulundukları kişilere karşı kişilerin yaşadığı hissiyat ve duygusal durumlarına karşı anlama ve diğerlerine karşı anlayışla yaklaşma çabaları içinde olduğunu belirtmektedir. Elde edilen veriler ve yapılan ilgili araştırmalar dikkate alındığında aile içinde ebeveyn ve çocuk arasındaki duygusal yapı ve bu yapının şekli çocukların bireysel ve sosyal ilişkilerine yansımakta olduğu görülmektedir. Bu konuyla alakalı yapılan bir başka araştırmaya baktığımızda Marici (2015) aile içerisinde duygusal yaklaşımlardan uzak ilgisiz ve katı kurallarla eğitilen çocuğun duygusal ve davranışsal olarak bozulduğunu ve bu şekilde yetiştirilen çocuk büyüdüğünde düşmanca önyargılı tutum ve davranışları ve saldırgan davranışlarla problem çözme becerisi sergilediğini belirtmektedir. Bu çocuklar özellikle sosyal ortamda diğer insanlarla etkileşime başladıklarında, özellikle tahrik olma durumunda duygusal düzensizlik ve

sosyal bilişsel önyargılar kombinasyonu ile reaktif saldırgan davranışlar sergilemesine neden olmaktadır (Mcauliffe, Hubbard, Rubin ve Morrow, 2007). Elde edilen veriler ve önceki yapılan çalışmalardan hareketle ebeveyne duygusal olarak erişemeyen aile içerisinde sağlıklı duygusal yapıdan uzak olan çocuklar kendilerini saldırgan bir şekilde dışa vurma eğilimleri göstermektedirler. Araştırmada ortaya çıkan sonuç önceki yapılan araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

5.2. Ergenlerde Saldırganlığın Yordayıcısı Olarak Anne-Babaya Duygusal Erişilebilirlik ve Duygu Düzenleme Becerilerine İlişkin Tartışma ve Yorum

Bu araştırmanın amaçlarından ilk olarak Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği'nin farkındalık, açıklık, kabul etmeme, stratejiler, dürtü ve amaçlar alt ölçekleriyle Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği'nin anneye duygusal erişilebilirlik ve babaya duygusal erişilebilirlik alt ölçekleri birlikte ergenlik döneminde bulunan lise öğrencilerinin genel olarak reaktif ve proaktif saldırganlıklarını ne düzeyde yordadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Genel olarak bakıldığında ebeveyne duygusal olarak erişememe ve duygu düzenlemede güçlük reaktif-proaktif saldırgan davranışlarda genel olarak artışa neden olduğu görülmektedir. Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre ebeveyn duygusal erişilebilirliği boyutlarından olan babaya duygusal erişim ile duygu düzenleme güçlüğü alt boyutlarından olan farkındalık (duygusal tepkilere ilişkin farkındalığın olmamasını işaret eden farkındalık boyutu) ve dürtü (olumsuz duygular deneyimlenirken dürtülerin kontrolünde güçlük yaşamayı işarete eden dürtü alt boyutu) reaktif-proaktif saldırganlığı yordamada önemli etkiler yapan değişkenler olarak belirlenmiştir. Ergenlik dönemi bir dizi fiziksel, duygusal ve bilişsel gelişimlerin yaşandığı ve ergen ve ebeveyn arasındaki ilişkilerin karakterize edildiği önemli bir dönemi temsil etmektedir (Babore, Picconi, Candelori ve Trumello, 2014). Morris ve arkadaşları (2007) ergenlik döneminde bulunan kişilerin gelişimsel süreç içerisinde başa çıkma mekanizmalarını ve duygu düzenleme stratejilerini akademik hedefler, duygusal ilişkilerinden v.b. gibi gelişimsel görevlerinden dolayı daha yoğunlukla kullandığını ve ailesiyle bu dönemde sağlıklı ilişki kuramayan, ailesiyle duygusal olarak uzak ve kopukluk yaşayan ergenlerin yaşadığı bu durumu etrafına çeşitli şekillerde uyum problemi olarak yansıttığını belirtmektedir. Ayrıca bu dönem bilişsel-duyuşsal gelişim içerisinde somut bir şekilde duygu düzenleme stratejilerinin kullanıldığı ve bu bağlantıların değerlendirilmesi için en uygun bir dönemdir (Pena ve Pacheco, 2012). Bu konuyla alakalı yapılan

araştırmaların bazılarında (Larson ve Lampman-Petraitis, 1989) ergenlik dönemindeki bireylerin ergenlikten önceki ve sonraki dönemlere göre duygularını sıklıkla ve daha yoğun yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen veriler ve yapılan araştırmalar dikkate alındığında doğası gereği duygusal süreçleri önceki gelişimsel dönemlerine göre daha yoğun bir şekilde yaşayan ergenin duygu düzenleme güçlüğü alt boyutlarından olumsuz duygu deneyimlenirken dürtü kontrolü yaşamasına işaret eden alt boyutu saldırgan davranışların bu durumlardan dolayı anlamlı bir yordayıcısı olduğu düşünülebilir. Winstok (2009) reaktif ve proaktif saldırganlık ve dürtü kontrolü arasında güçlü bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Olumsuz duygu deneyimlenirken dürtü kontrolündeki yetersizlik bu yapılan çalışmada da reaktif ve proaktif saldırganlığın anlamlı yordayıcısı olduğu bulgulanmıştır ve önceki yapılan çalışmalarla bu bulgular tutarlılık göstermektedir. Ayrıca olumsuz bir durum deneyimlenirken duygusal tepkilerin farkında olunmamasını işaret eden farkındalık alt boyutunun saldırganlığın anlamlı bir yordayıcısı olması ise duygusal yaşantılardan uzak ebeveyn tutumlarından ve aile içi yaşantı tarzlarından elde edildiği öngörülebilinir. Bu konuyla ilişkili olarak DeBaryshe ve Fryxell (2004) cezalandırıcı bir tutuma sahip olan, çocuklarını empatik dinleme becerilerinden uzak ve çocukların kendilerini ifade etmelerine izin vermeyen ve destekleyici olmayan ebeveynlerin çocukta düşük sosyal beceriye ve duyguların olumsuz yansımasına ve yapıcı olmayan başa çıkma mekanizmalarının kullanılmasına yol açtığını bulgulamaktadır. Garnefski, Legerstee, Kraaij, Van den Kammer ve Teerds (2002) ergenlik döneminde bulunan kişilerin aile yaşantılarıyla birlikte elde etmiş olduğu birtakım içsel ve davranışsal stratejileri bu dönemde yaşamış oldukları problemlerde içselleştirmiş olduğu davranışsal stratejileri kullanma eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Ülkemizde yapılan bir araştırmada Er (2014) ebeveynlerinden şiddet gören çocukların reaktif-proaktif saldırganlık eğilimlerinin diğer akranlarına kıyasla daha yüksek olduğunu bulgulamıştır. Buradan hareketle aile içerisinde duygusal yaşantılardan uzak ve problem anında kendini saldırgan eylemler içerisinde savunmayı öğrenen çocuk ergenlik döneminde yaşadığı problemlerde geçmişten getirdiği problem çözme tarzını otomatik olarak ortaya koyduğu düşünülebilir. Bu durumdan dolayı problem çözme durumunda duygusal tepkilerin farkında olunmamasına yönelik olan duygu düzenleme becerilerinin saldırgan davranışların anlamlı yordayıcısı konumunda olması anlam kazanmış olabilir. Araştırmada ortaya çıkan sonuçlardan bir diğeri de anneye duygusal olarak erişilebilirliğin saldırganlığın anlamlı bir yordayıcısı konumunda olmaması babaya duygusal erişilebilirliğin ise saldırganlığın anlamlı bir

yordayıcısı konumunda olmasıdır. Bu durumdan yola çıkarak babalarına duygusal olarak erişemeyen ergenlerin babalarının problem anında vermiş oldukları tepki tarzlarından etkilendiklerini gösterebilir. Babaların çocuklarına karşı duygusal yapıları ve çocuklarına karşı tepki tarzları bu durumun ortaya çıkmasına neden olan etkenler olma ihtimalini içinde barındırabilmektedir.

5.2.1. Ergenlerde Reaktif Saldırganlığın Yordayıcısı Olarak Anne-Babaya Duygusal Erişilebilirlik ve Duygu Düzenleme Becerilerine İlişkin Tartışma ve Yorum

Araştırmada Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği'nin farkındalık, açıklık, kabul etmeme, stratejiler, dürtü ve amaçlar alt ölçekleriyle Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği'nin anneye duygusal erişilebilirlik ve babaya duygusal erişilebilirlik alt ölçekleri birlikte ergenlik döneminde bulunan lise öğrencilerinin reaktif saldırganlıklarını ne düzeyde yordadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre; ebeveyn duygusal erişilebilirliği boyutlarından olan babaya duygusal erişim ile duygu düzenleme güçlüğü alt boyutlarından olan kabul etmeme (duygusal tepkilerin kabul edilmemesini belirten) ve dürtü (olumsuz duygular deneyimlenirken dürtülerin kontrolünde güçlük yaşamayı işaret eden dürtü alt boyutu) reaktif saldırganlığı yordamada önemli etkiler yapan değişkenler olarak belirlenmiştir. Pulkkinen, (1996) reaktif saldırganlığı tehdide veya provokatif bir eyleme karşı kendini koruma amacıyla yapılan saldırganlık türü olarak betimlemektedir. Crick ve Dodge (1996) reaktif saldırgan kişilerin sosyal ortamda başkalarının davranışlarına düşmanca bir niyet atfetme eğiliminde olduklarını belirtmektedir. Reaktif saldırganlık modeline göre (Crick ve Dodge, 1996) engellenmeler hoşa gitmeyen durumlardır ve bu durum olumsuz duyguların ve saldırgan eylemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Arzu edilen bir amaca ulaşmak için yaşanan beklenmedik bir başarısızlık, beklenen bir başarısızlıktan daha rahatsızlık vericidir ve bu nedenle saldırganlığı daha güçlü olarak harekete geçirecek etki yapmaktadır. Ölçeğin dürtü alt ölçeğinin maddelerine baktığımızda ise örneğin ("Duygularım bana dayanılmaz ve kontrolsüz gelir" veya " Kendimi kötü hissettiğimde kontrolden çıkarım") bu durum daha net bir şekilde kendini göstermektedir. Bütün bu durumlardan yola çıkarak olumsuz duygulanım ve bu duygulanıma karşı dürtülerin kontrolü reaktif saldırgan davranışların artmasına neden olabilir. Misillemeci doğası gereği reaktif saldırganlık eğilimi olan kişiler başkalarının

yapmış oldukları davranışlara farklı anlamlar yüklemeleri ve düşmanca niyet atfetmeleri saldırgan dürtülerini ortaya çıkarma ihtimalini artırıcı etki oluşturabilmektedir.

Olumsuz duyguların kabul edilmemesi alt boyutunu oluşturan maddelere baktığımızda örneğin ("Kendimi kötü hissettiğimde böyle hissettiğim için kendime kızarım" veya " Kendimi kötü hissettiğim için utanırım") ergenin kendine yönelik olan olumsuz duygulanımı veya öfkesi tehdit, provokasyon veya herhangi bir sosyal problem anında kişilere kendi olumsuz duygularını başkalarına yansıtma eğiliminde olabilme ihtimalini akla getirebilmektedir. Klasik psikanalitik kurama göre saldırganlık, insanın kendine dönük yıkıcı eğilimlerinin dış dünyadaki objelere çevrilmesidir (Geçtan, 2005). Klasik psikanalitik kurmadan yola çıkarak reaktif saldırgan eğilimi bulunan kişilerin kendilerine yönelik olumsuz duygulanımını kabul etmeyip ve bu olumsuz duygulanımını etrafına yansıtması bu saldırganlık türünü oluşturan nedenlerden bir tanesi konumunda olabilir.

5.2.2.Ergenlerde Proaktif Saldırganlığın Yordayıcısı Olarak Anne-Babaya Duygusal Erişilebilirlik ve Duygu Düzenleme Becerilerine İlişkin Tartışma ve Yorum

Araştırmada Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği'nin farkındalık, açıklık, kabul etmeme, stratejiler, dürtü ve amaçlar alt ölçek puanları ve Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği'nin anneye duygusal erişilebilirlik ve babaya duygusal erişilebilirlik alt ölçek puanları birlikte ergenlik döneminde bulunan lise öğrencilerinin proaktif saldırganlık düzeylerini ne oranda yordadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre; ebeveyn duygusal erişilebilirliği boyutlarından olan babaya duygusal erişim ile duygu düzenleme güçlüğü alt boyutlarından olan kabul etmeme (duygusal tepkilerin kabul edilmemesini belirten), dürtü (olumsuz duygular deneyimlenirken dürtülerin kontrolünde güçlük yaşamayı işaret eden dürtü alt boyutu), farkındalık (duygusal tepkilere ilişkin farkındalığın olmamasını anlatan farkındalık alt boyutu), stratejiler (etkili olarak algılanan duygu düzenleme stratejilerine sınırlı erişimi ifade eden alt boyutu) ve amaçlar (olumsuz duygular yaşarken amaç odaklı davranışlarda bulunmada güçlük yaşamayı belirten alt boyutu) proaktif saldırganlığı yordamada önemli etkiler yapan değişkenler olarak belirlenmiştir. Proaktif saldırganlık genellikle provoke edilmemiş, kasıtlı olarak sergilenen, amaç yönelimli ve ödül beklentisiyle güdülenmiş saldırganlıktır (Dodge, 1991, Akt: Xu ve Zhang, 2008 sy.539). Reaktif saldırganlıktan farklı olarak oldukça organize, soğukkanlı ve kasıtlı bir davranış olarak tanımlanır (Hubbard ve ark., 2001). Farkındalık alt boyutuna baktığımızda

yaşanılan duygunun ne olduğunun farkındalığı ve proaktif saldırganlığın doğası gereği istemli, kasıtlı saldırganlık türünü betimlemesi bu konudaki tutarlılığı ortaya koymaktadır. Ayrıca dürtü alt boyutu ve duygusal tepkilerin kabul edilmemesine dayanan dürtü alt boyutu olumsuz bir olay anında kişinin kendine yönelik olumsuz duygularını tahrik olma anında etraftaki kişilere saldırganca bir şekilde ortaya çıkma ihtimalini oluşturmaktadır. Duygu düzenleme güçlüğünü oluşturan stratejilerden tepki odaklı statejiler yani; duygulanım ortaya çıktıktan sonra önceden verilen tepkilere göre yeni tepkimelerin verilmesi proaktif saldırganlığın stratejiler ve amaçlar alt boytunu anlamlaştırmaktadır. Kawabata ve arkadaşları (2011) saldırgan eylemlerin sonucunda saldırganlığın göreceli olarak işe vuruk çözümü sonucunda bu davranışı pekiştirdiklerini ve problem çözme durumunda bu davranışları tekrar kullanmakta olduklarını belirtmektedirler. Proaktif saldırganlık sosyal öğrenme kuramına dayanmaktadır ve saldırgan eylemlerin sonunda olumlu sonuç beklentileri ve saldırgan eylemler neticesinde istediği şeyi elde etme durumu bu saldırganlık durumunu betimlemektedir (Card ve Little, 2006). Yani kişi çeşitli nedenlerle sergilemiş olduğu saldırganlığı ve bunun sonucunda elde ettiği saygınlık, ödül veya hazdan sonra saldırgan davranışları tekrar gösterme eğiliminde içinde olabilmesi durumu oluşmaktadır.

5.3.Ergenlerde Reaktif-Proaktif Saldırganlık ve Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Arasında Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolüne İlişkin Tartışma ve Yorum

Bu çalışmanın bir diğer amacı, ergenlik döneminde bulunan lise öğrencilerinin ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğünün aracı etki gösterip göstermediğini belirlemekti. Tüm ölçeklerin toplam puanları üzerinden yapılan değerlendirmede, ergenlik döneminde bulunan lise öğrencilerinin ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğünün kısmi aracı rol oynadığı bulgulanmıştır. Elde ettiğimiz bulgular çerçevesinde duygu düzenleme güçlüğünün ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasında kısmi aracı rolü bulunmaktadır yani duygu düzenleme güçlüğü bu iki değişken arasında güçlü bir bağımsız değişken olma durumundadır. Bu bağlamda elde ettiğimiz sonuçlar işaret etmektedir ki, aile içersinde duygusal yaşantılardan uzak, soğuk, ilgisiz ve katı kurallarla eğitilen kişiler duygu düzenlemede güçlük yaşamalarına neden olmakta ve bu durum da sosyal ortamdaki ilişkilerde reaktif-proaktif saldırgan davranış olarak yansımaktadır. Goleman'a göre (2011) aile duygularımızın oluştuğu ilk sosyal ortamdır

ve kendimiz ve diğerleri hakkında ne gibi duygusal tepkiler vereceğimizi, bu duygularla ilgili düşüncelerimizi ve nasıl ortaya koyacağımızı aile içerisinde öğreniriz. Yetişkinlerin çocuklarına gösterdikleri duygular, davranışlar, çocukların duygusal yaşamlarının bir çerçevesini oluşturur. Ebeveyn ve çocuk etkileşimleri de çocuğun duygu düzenleme becerileri üzerinde önemli bir boyut oluşturmaktadır (Stifter ve Spinrad, 2002). Marici'nin yapmış olduğu bir değerlendirmede (2015) aile içerisinde ebeveyn ve çocuk arasındaki aile bağlarının gelişiminde duyguların merkezi rol oynadığını bulgulamıştır. Aile içerisinde duygusal yaklaşımlardan uzak ilgisiz ve katı kurallarla eğitilen çocuğun duygusal ve davranışsal olarak bozulduğunu ve bu şekilde yetiştirilen çocukların büyüdüğünde ise düşmanca önyargılı tutum ve davranışları ve saldırgan davranışlarla problem çözme becerisi sergilediğini belirtmektedir. Cohn ve arkadaşları (2010) yapmış olduğu bir araştırmada duygusal düzenleme güçlüğü ile (özellikle düşük düzeyde duygusal anlaşılırlılık, duygusal açıklık ve duygusal farkındalık) saldırganlık arasında anlamsal olarak ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Burada ortaya çıkan sonucun bu araştırmada elde edilen sonuçlarla paralellik gösterdiği bulgulanmaktadır.

Ayrıca reaktif-proaktif saldırganlık ile ilişkili olan değişkenlerin arasında aracı rolü üstlenen birçok değişken bulunmaktadır. İlgili konu üzerindeki araştırmalara baktığımızda; Shields ve Cicchetti (1998) yapmış olduğu araştırmada duygu düzenlemede yetersizliğin, reaktif saldırganlık ve çocuklarına kötü muamele yapan ebevyn tutumları arasındaki ilişkide aracı rol oynadığını bulgulamıştır. Ayrıca Chang, Schwartz, Dodge ve McBride-Chang (2003) anneleri tarafından şiddet gören çocukların saldırgan davranışları arasında duygusal düzensizliğin aracı rolünü incelemişlerdir. Ortaya çıkan sonuç annelerinden şiddet gören çocukların saldırgan davranışları arasında duygusal düzensizliğin aracı etkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Calvete ve Orue (2012) çocuk esirgeme merkezlerinde bulunan 166 ergenlik döneminde bulunan öğrenciler üzerinde şiddete mağruz kalma ve saldırganlık arasındaki ilişkide bilişsel şemalarının aracı rolünü incelemişlerdir. Araştırmanın sonunda ergenlerin bilişsel şemaları şiddete mağruz kalma ve saldırgan davranışları arasında kısmi aracı etkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Fite, Rathert ve Stoppelbein (2012) reaktif saldırganlık ve içe dönük/depresif semptomlar arasındaki ilişkide sosyal problem yaşama arasındaki aracı rolünü incelemişlerdir. Bulgular sosyal problem yaşamanın, depresif/içe kapanık semptomlarla ve reaktif saldırganlık arasında aracı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Reaktif saldırganlığın eğiliminin yüksek olması sosyal problem yaşama

arasındaki yüksek eğilimle bağlantılıdır ve bu durum da depresif/çekingen semptomlatın artışıyla ilişkilendirilmiştir. Bir başka araştırmada Su, Mrug ve Windle (2010) reaktif-proaktif saldırganlık üzerinde saldırganlık eğilimleri, şiddet eğilimli davranışlar ve empati becerileri arasında şiddete maruz kalma ve ebeveynlerin çocuklarına verdiği fiziksel ve duygusal bakım arasındaki aracı ilişkiyi incelemişlerdir. Şiddet eğilimli davranışlar, şiddete maruz kalma ve ilgisiz ebeveyn tutumu arasında reaktif-proaktif saldırganlık üzerinde aracı etkiye sahip olarak bulgulanmış ve saldırganlık eğilimleri de şiddete maruz kalma ve empati becerileri arasında reaktif ve proaktif saldırganlık üzerinde aracı etkiye sahip olarak bulgulanmıştır. White ve Turner (2014) öfke düşünceleri ve reaktif ve proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide öz düzenleme becerilerinin rolünü araştırmışlardır. Düşük düzeydeki öz düzenleme becerileri reaktif saldırganlık ve öfke düşünceleri arasında kısmi aracı etkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca proaktif saldırganlık ile öfke düşünceleri ilişkli olduğunu sonucuna ulaşılmış fakat bu ilişkide öz düzenleme becerilerinin aracı etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Çeşitli araştırma sonuçlarından elde etmiş olduğumuz bilgiler doğrultusunda reaktif-proaktif saldırganlık ve genel olarak duygusal süreçler arasında birden fazla aracı değişken bulunmaktadır. Bu araştırmada reaktif-proaktif saldırganlık ve ebeveyn duygusal erişilebilirliği arasında duygu düzenleme güçlüğünün aracı etkisi araştırılmış ve duygu düzenleme güçlüğünün bu ilişkide kısmi aracılık rolünün bulunduğu tespit edilmiştir. Bu noktada Baron ve Kenny'nin (1986) özellikle psikoloji ve sosyal bilim araştırmalarında farklı değişkenler arasındaki ilişkilerin üzerinde farklı değişkenlerin rolünün bulunabilme ihtimalinin bulunması görüşü araştırmalardan çıkan verilerle destekler niteliktedir.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Bu bölümde araştırma sonuçlarının genel bir değerlendirmesi yapılmış ve değerlendirmeler sonucunda hem uygulamaya hem de gelecekteki araştırmalara ilişkin öneriler sunulmuştur.

Araştırmada öncelikli olarak reaktif-proaktif saldırganlık, ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve duygu düzenleme güçlüğü arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Reaktif-proaktif saldırganlık ile duygu düzenleme güçlüğü arasında pozitif ve ebeveyn duygusal erişilebilirliği ile ise negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca duygu düzenleme güçlüğü ile ebeveyn duygusal erişilebilirliği arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu da tespit edilmiştir.

Reaktif ve proaktif saldırganlık, ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve duygu düzenleme güçlüğü boyutları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Proaktif saldırganlık ile duygu düzenleme güçlüğünün olumsuz duygular deneyimlenirken dürtülerin kontrolünde güçlük yaşama boyutu olan dürtü alt boyutu puanları arasında pozitif yönde ve reaktif saldırganlık ile yine dürtü alt ölçeğiyle pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Reaktif saldırganlığın anneye ve babaya duygusal erişim ile negatif yönde anlamlı ve yaşanılan duygulanımın belirginliğini vurgulayan açıklık, duygusal tepkilerin kabul edilmemesini belirten kabul etmeme, etkili olarak algılanan duygu düzenleme stratejilerine sınırlı erişimi ifade eden stratejiler ve olumsuz duygular yaşarken amaç odaklı davranışlarda bulunmada güçlük yaşamayı belirten amaçlar alt ölçekleriyle pozitif yönde anlamlı ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Fakat reaktif saldırganlığın duygusal tepkilere ilişkin farkındalığın olmamasını belirten farkındalık alt boyutu ile anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığı bulgulanmıştır. Diğer taraftan proaktif saldırganlığın anneye ve babaya duygusal erişim ile negatif yönde anlamlı ve yaşanılan duygulanımın belirginliğini vurgulayan açıklık, duygusal tepkilerin kabul edilmemesini belirten kabul etmeme ve duygu düzenleme stratejilerine sınırlı erişimi ifade eden stratejiler stratejiler alt ölçeğiyle pozitif yönde anlamlı ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Proaktif saldırganlık ile duygu düzenleme güçlüğü alt ölçeklerinden duygusal tepkilere ilişkin farkındalığın olmamasını belirten farkındalık alt boyutu ve

olumsuz duygular yaşarken amaç odaklı davranışlarda bulunmada güçlük yaşamayı belirten alt boyutu ile arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Anneye duygusal erişilebilirliğin, duygusal tepkilere ilişkin farkındalığın olmamasını belirten farkındalık, duygusal tepkilerin kabul edilmemesini belirten kabul etmeme, etkili olarak algılanan duygu düzenleme stratejilerine sınırlı erişimi ifade eden strateji, olumsuz duygular deneyimlenirken dürtülerin kontrolünde güçlük yaşamayı işaret eden dürtü ve olumsuz duygular yaşarken amaç odaklı davranışlarda bulunmada güçlük yaşamayı belirten amaçlar toplam puanlarıyla anlamlı ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Fakat anneye duygusal erişilebilirliğin yaşanılan duygulanımın belirginliğini vurgulayan açıklık ile anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığı görülmektedir. Babaya duygusal erişilebilirlik ile duygusal tepkilere ilişkin farkındalığın olmamasını belirten farkındalık, duygusal tepkilerin kabul edilmemesini belirten kabul etmeme, etkili olarak algılanan duygu düzenleme stratejilerine sınırlı erişimi ifade eden stratejiler, olumsuz duygular deneyimlenirken dürtülerin kontrolünde güçlük yaşamayı işaret eden dürtü ve olumsuz duygular yaşarken amaç odaklı davranışlarda bulunmada güçlük yaşamayı belirten amaçlar alt ölçkeleri ile negatif yönde anlamlı ilişkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Fakat babaya duygusal erişilebilirliğin yaşanılan duygulanımın belirginliğini vurgulayan açıklık ile herhangi bir anlamlı ilişkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Ebeveyn duygusal erişilebilirliği (anne-babaya duygusal erişilebilirlik) ve duygu düzenleme güçlüğü (farkındalık, açıklık, kabul etmeme, stratejiler, dürtü ve amaçlar) reaktif-proaktif saldırganlık üzerinde etkili olan değişkenler olarak belirlenmiştir. Ebeveyne duygusal erişilebilirlik boyutlarından babaya duygusal erişilebilirlik reaktif-proaktif saldırganlığın negatif bir yordayıcısı iken ve duygu düzenleme güçlüğü boyutlarından olumsuz bir yaşantı esnasında dürtülerine hakim olamamayı işaret eden dürtü kontrolü boyutu ve olumsuz duyguların kabul edilmemesini işaret eden kabul etmeme boyutu reaktif saldırganlığın pozitif yordayıcısıdır. Diğer yandan duygu düzenleme güçlüğü alt boyutlarından yaşanan olumsuz duyguların farkındalığını yansıtan farkındalık boyutu, olumsuz bir yaşantı esnasında dürtülerine hakim olamamayı işaret eden dürtü kontrolü boyutu, olumsuz duygu deneyimlenirken kullanılan statejilerin etkililiğini gösteren stratejiler alt boyutu ve hedef yönelimli davranışları işarete den amaçlar alt boyutu da proaktif saldırganlık üzerinde pozitif bir etki oluşturduğu görülmüştür.

Duygu düzenleme güçlüğünün, ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasında kısmi aracı etkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Duygu düzenleme güçlüğü alt ölçeklerinden duygusal tepkilere ilişkin farkındalığın olmamasını anlatan farkındalık, duygusal tepkilerin kabul edilmemesini belirten kabul etmeme, etkili olarak algılanan duygu düzenleme stratejilerine sınırlı erişimi ifade eden stratejiler, olumsuz duygular yaşarken amaç odaklı davranışlarda bulunmada güçlük yaşamayı belirten amaçlar farkındalık, yaşanılan duygulanımın belirginliğini vurgulayan açıklık boyutları ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide kısmi aracı etkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Fakat olumsuz duygular deneyimlenirken dürtülerin kontrolünde güçlük yaşamayı işaret eden dürtü alt boyutunun bu ilişkide aracı etkiye sahip olmadığı bulgulanmıştır.

6.2. Öneriler

Aşağıda araştırmada elde edilen bulgular ışığında uygulamalar ve bu konuda yapılacak araştırmalara yönelik önerilere yer verilmiştir.

6.2.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler

1- Reaktif-proaktif saldırganlığın üzerinde duygusal yaşantıların önemli olduğunu bu araştırma ve çeşitli benzer araştırma sonuçları bulgulamıştır. Okul psikolojik danışmanlarının okullarda karşılaştıkları en büyük problem olan saldırganlık ile ilgili duygu düzenleme becerilerine yönelik yapacağı grup rehberliği faaliyetleri bu açıdan öğrenciler, öğretmenler ve veliler açısından faydalı olacaktır.

2- Aile yaşantıları, aile atmosferi, çocuk yetiştirme tarzları, aile içinde eşlerin birbirleriyle olan ilişkileri, ailenin çocuklarına karşı duygusal yaklaşımları ergenlerin saldırgan davranışları üzerinde etkili olduğundan okul pskikolojik danışmanlarının okullarda velilere yönelik olarak yapılacak bilgilendirici seminer çalışmaları faydalı olacaktır.

3- Reaktif saldırganlığın olumlu sonuç beklentilerinden dolayı sergilenip pekiştirilmesi yerini zamanla proaktif saldrganlığa bırakabilmektedir. Bundan dolayı reaktif saldırganlığın kontrol altına alınması için özellikle küçük yaşlardan itibaren öğrenci ve çocukların dürtü ve tepki kontrolü kazandırılmasına yönelik çalışmalar ergenlik döneminde yaşanması

muhtemel olan proaktif saldırganlığın önleme çalışmaları bakımından faydalı olacağı düşünülebilir.

6.2.2. Yapılacak Araştırmalara Yönelik Öneriler

1- Bu araştırma Adana ili 4 merkez ilçesinde bulunan bazı ortaöğretim okullarında öğrenimine devam eden ergenler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma farklı örneklemlerde tekrarlanabilir.

2- Bu çalışmada reaktif-proaktif saldırganlık ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve duygu düzenleme güçlüğü boyutları açısından incelenmiştir. Araştırma farklı değişkenlerle (bilişsel duygu düzenleme, kişilik özellikleri, bağlanma stilleri, sosyal-duygusal yetkinlik, okul iklimi, öz değerledirme, v.b) incelenebilinir.

3- Bu çalışmada reaktif-proaktif saldırganlık ergenler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma farklı dönemdeki örneklem üzerinde de incelenebilinir.

4- Ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutumları çocukların saldırgan davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bundan dolayı ebeveyn tutumlarına yönelik olarak aileler için beceri programları geliştirilebilir.

5- Duygusal süreçler ve duyguların yapısı ve duyguların düzenlenebilme becerileri saldırgan davranışlar üzerinde bir etkiye sahiptir. Bu durumdan dolayı özellikle okul psikolojik danışmanlarının okul ortamında kullanabilmeleri için öğrencilere yönelik olarak duygu düzenleme beceri programı geliştirilebilir.

6- Bu araştırmada duygu düzenleme güçlüğü ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif proaktif saldırganlık arasında aracı etkisi incelenmiştir. Araştırma farklı aracı etki oluşturması düşünülen değişkenlerle de tekrarlanabilir.

KAYNAKÇA

Ainsworth, M., S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S.N. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the Strange Situation*. Oxford, UK : Erlbaum, 1-22.

Anderson, C. A., ve Huesmann, L.R. (2003). Human aggression: a social-cognitive view. Hogg & J. Cooper (Eds.). *Handbook of Social Psychology*, London: Sage Publications, 296-323.

Aracı, A. (2012). *Erken ergenlik dönemindeki bireylerde anne baba ve arkadaşlara bağlanma ile saldırganlık düzeyinin incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Averill, J.R. (1982). *Anger and aggression: An essay on emotion*. Book Springer Series in Social Psychology, Springer-Verlag: Berlin.

Baardewijk, Y.V., Stegge, H., Bushman, B. J. ve Vermeiren, R. (2009). Psychopathic traits, victim distress and agreession in children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50,6,718-725.

Babcock, J.C., Tharp, A.L.T., Sharp C., Heppner, W. ve Stanford, M.S. (2014). Similarities and differences in impulsive/premeditated and reactive/ proactive bimodal classifications of aggression. *Aggression and Violent Behavior*, 19, 251–262.

Babore, A., Picconi,L., Candelori, C. ve Trumello,C. (2014). The emotional relationship with parents: A validation study of the LEAP among Italian adolescents. *European Journal Of Developmental Psychology*, 11 (6), 728–739.

Baker, L.A., Raine, A., Liu, J. ve Jacobson K.C. (2008). Differential genetic and environmental influences on reactive and proactive aggression in children. *Journal Abnormal Child Psychology*, 36(8), 1265-78.

Bandura, A. (1961). Psychoterapy as a learning process. *Psychological Bulletin*, 58, 143-159.

Bandura, A. (1971). *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press.

Bandura, A. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*. Prentice Hall PTR, 390s.

Bandura,A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84 (2),191-215.

Bandura, A., Ross, D. ve Ross, S.A. (1961). Transmission of aggression through ımitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63, 575-582.

Bardeen, J.R. ve Fergus, T.A. (2014). An examination of the incremental contribution of emotion regulation diffuculties to health anxiety beyond specific emotion regulation strategies. *Journal of Anxiety Disorders*, 28,394-401.

Baron, R.M. ve Kenny, D.A. (1986). The moderator and mediator variable distinction in social psychological research: conceptual, strategic, and statistic considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.

Baron, A.R. ve Richardson, D.R. (1994). *Human Aggression*. Springer Science and Business Media.

Bennett, S., Farrington, D. P. ve Huesmann, L. R. (2003). Explaining gender differences in crime and violence: The importance of social cognitive skills. *Aggression and Violent Behavior*, 10(3), 263-288.

Berkowitz, L. (1989). Frustration-Aggression hypothesis: Examination and reformulation. *Psychological Bulletin*, 106 (1) , 59-73.

Berkowitz, Z. (1993). Aggression: Its causes, consequences, and control. *Aggressive Behavior*, 20(6), 464-466.

Biringen, Z (2000). Emotional availability: Conceptualization and research findings. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70, 104-114.

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss* (2. Baskı). New York: Basic Books.

Boldizar, J.P., Perry, D.G. ve Perry, L.C (1989). Outcome values and aggression. *Child Development*, 60, 571-579.

Bobadilla, L., Metze, A.V. ve Taylor, J. (2013). Physical attractiveness and its relation to unprovoked and reactive aggression. *Journal of Research in Personality*, 47, 70–77.

Borroni, S., Somma, A., Andershed, H., Maffei, C. ve Fossati, A. (2014). Psychopathy dimensions, big five traits, and dispositional aggression in adolescence: Issues of gender consistency. *Personality and Individual Differences*, 66, 199–203.

Brendgen, M., Vitaro, F., Tremblay, R.E. ve Lavoie, F. (2001). Reactive and proactive aggression: predictions to physical violence in different contexts and

moderating effects of parental monitoring and caregiving behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 29(4), 293–304.

Bretherton, I. (2000). Emotional availability: an attachment perspective. *Attachment and Human Development*, 2, 233-241.

Bridges, L.J., Denham, S.A. ve Ganiban, J.M. (2004). Definitional issues in emotion regulation research. *Child Development* , 75(2), 340-5.

Burks, V.S., Laird, R.D., Dodge, K.A., Pettit, G.S. ve Bates, J.E. (1999). Knowledge structures, social information processing, and children's aggressive behavior. *Social Development*, 8, 220–236.

Calkins, A.W., Deveney, C.M., Weitzman, M.L., Bridget, A.H., Siegle, G.J. ve Otto, M.W. (2011). The effects of prior cognitive control task exposure on responses to emotional tasks in healthy participants. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 39(2), 205-220.

Calvete, E. ve Orue, I. (2012). Cognitive mechanisms of the transmission of violence: exploring gender differences among adolescents exposed to family violence. *Journal Family Violence*, 28,73-84.

Card, N.A. ve Little, T.D. (2006). Proactive and reactive aggression in childhood and adolescence: A meta-analysis of differential relations with psychosocial adjustment. *International Journal of Behavioral Development*, 30(5), 466-480.

Card, N. ve Little, T. (2007). Differential relations of instrumental and reactive aggression with maladjustment: Does adaptivity depend on function? In P. Hawley, T. Little & P. Rodkin (Eds.*), Aggression And Adaptation: The Bright Side To Bad Behavior*, Mahwah, NJ: Erlbaum, s. 107-134.

Cenkseven-Önder, F., Avcı, R. ve Çolakkadıoğlu, O. (2016). Validity and reliability of the reactive-proactive aggression questionnaire in turkish adolescents. *Academic Journals*, 11, 20, 1931-1943.

Chang, L., Schwartz, D., Dodge K.A. ve McBride-Chang, C. (2003). Harsh parenting in relation to child emotion regulation and aggression. *Journal Family Psychology*. 17(4), 598–606.

Cohn, A.M., Jakupcak, M., Seibert, L.A., Zeichner, A. ve Hildebrandt, T.B. (2010). The role of emotion dysregulation in the association between men's restrictive emotionality and use of physical aggression. *Psychology of Men and Masculinity*, 11 (1), 53-64.

Cole, P.M., Martin, S.E. ve Dennis, T.A. (2004). Emotion regulation as a scientific construct: Methodological challenges and directions for child development research. *Child Development*, 75, 2, 317 – 333.

Conner, K.R., Duberstein, P.R., Conwell, Y. ve Caine, E.D. (2003). Reactive aggression and suicide theory and evidence. *Aggression and Violent Behavior*, 8, 413–432.

Connor, D.F., Steingard, R.J., Anderson, J.J. ve Melloni, R.H. Jr. (2003). Gender differences in reactive and proactive aggression. *Child Psychiatry Human Devalopment*, 33(4), 279-94.

Cole, P.M., Michel, M., ve Teti, L. (1994). The development of emotion regulation and dysregulation: A clinical perspective. In Nathan Fox (Ed.). *The Development Of Emotion Regulation: Biological And Behavioral Considerations*, Monographs of the Society for Research in Child Development, 59, 240.

Cole, P.M., Martin, S.E. ve Dennis, T.A.(2004). Emotion regulation as a scientific construct: methodological challenges and directions for child development research. *Child Development*, 75(2), 317-33.

Combs-Ronto, L.A. (2008). *Social-Cognitive and emotion processing in children's aggression: descriptors, predictors, and precursors*. A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy (psychology) in The University of Michigan.

Conger, R.D., Conger, K.J., Elder G.H., Lorenz, F.O, Simons, R.L. ve Whitbeck L.B. (2012) A family process model of economic hardship and adjustment of early adolescent boys. *Child Development*, 63, 526–541.

Conger, R.D., Ge, X., Elder, G.H., Lorenz, F.O. ve Simons, R.L. (1994). Economic stress, coercive family process, and developmental problems of adolescents. *Chlid Development*, 65, 541–561.

Connor, D.F., Steingard, R.J., Anderson, J.J. ve Melloni, R.H. Jr.(2003). Gender differences proactive and reactive aggression. *Child Psychiatry Human Development*, 33(4), 279-94.

Crick, N.R ve Dodge, K.A. (1994). A review and reformulation of social-information processing mechanisms in children's development. *Psychological Bulletin*, 115, 74–101.

Crick,N.R. ve Dodge, K.A. (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development*, 67(3), 993-1002.

Crockenberg, S.C., Leerkes, E.M. ve Lekka, S.K. (2007). Pathways from marital aggression to infant emotion regulation: The development of withdrawal in infancy. *Infant Behavior and Development*, 30, 97–113.

Dane, A.V. ve Marini, Z.A. (2014). Overt and relational forms of reactive aggression in adolescents: Relations with temperamental reactivity and self-regulation. *Personality and Individual Differences*, 60, 60–66.

Darling, N. ve Steinberg, L. (1993). Parenting style as context. An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.

DeBaryshe, B. ve Fryxell, D. (2004). A developmental perspective on anger: Family and peer contexts. *Psychology in the school*, 35, 205-216.

De Castro B.O., Merk, W. V., Koops, W., Veerman, J.W. ve Bosch, J.D. (2005). Emotions in social information processing and their relations with reactive and proactive aggression in referred aggressive boys. *Journal Clinical Child Adolescent Psychology*, 34(1), 105-16.

De Castro, B.O., Slot, N.W., Bosch, J. D., Koops, W., ve Veerman, J. W. (2003). Negative affect exacerbates hostile attributions of intent in highly aggressive boys. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 32, 57-66.

De Castro, B. O., Veerman, J.W., Koops, W., Bosch, J.D. ve Monshouwer, H.J. (2002). Hostile attribution on intent and aggressive behaviour: A meta-analysis. *Child Development*,73,916-934.

Denham, S.A., Blair, K.A., De Mulder, E. , Levitas, J., Sawyer, K. ve Auerbach-Major, S. (2003). Preschool emotional competence: Pathway to social competence. *Child Development*, 74, 238–256.

De Wolff, M.S. ve Van Ijzendoorn, M.H. (1997). Sensitivity and attachment: a meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*, 68(4), 571-91.

Dill, J. ve Anderson, C.A. (1995). Effects of justified and unjustified frustration on aggression. *Aggressive Behaviour*, 21, 359–69.

Dodge, K.A. (1980) Social cognition and children's aggressive behavior. *Child Development*, 51, 162–170.

Dodge, K.A. ve Coie, J.D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal Personal Social Psychology*, 53(6), 1146-58.

Dodge, K.A. (2009). Mechanisms of gene-environment interaction effects in the development of conduct disorder. *Perspectives in psychological science*,4, 408-414.

Dodge, K.A. ve Petit, G.S. (2003). A biopsychosocial model of the development of chronic conduct problems in adolescence. *Development Psychology*, 39(2), 349-371.

Dumas, J. E. (1989). Treating antisocial behavior in children: Child family approaches. *Clinical Psychology Review*, 9, 197–222.

Durmuş E. ve Gürgan U. (2005). Lise öğrencilerinin şiddet ve saldırganlık eğilimleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 3(3), 253-269.

Easterbrooks, M.A., Biesecker, G. ve Lyons-Ruth, K. (2000). Infancy predictors of emotional availability in middle childhood: The roles of attachment security and maternal depressive symptomatology. *Attachment & Human Development*, 2, 170–187.

Easterbrooks, M.A ve Biringen, Z. (2000). Guest editors' introduction to the special issue: Mapping the terrain of emotional availability and attachment. *Attachment and Human Development*, 2, 123–129.

Easterbrooks, M.A. ve Biringen, Z. (2005). The emotional availability scales: methodological refinements of the construct and clinical implications related to gender and at-risk interactions. *Infant Mental Health Journal*, 26,291.

Eisenberg, N., Cumberland, A. ve Spinrad, T.L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychology Inquiry*, 9(4),241-273.

Eisenberg, N., Fabes, R.A., Shepard, S.A. Guthrie, I.K., Murphy, B.C. ve Reiser M. (1999). Parental reactions to children's negative emotions: longitudinal relations to quality of children's social functioning. *Child Development*, 70,513-534.

Emde, R.N. (2000). Next steps in emotional availability research. *Attachment and Human Development*, 2(2), 242–248.

Er, G. (2014). *Ergenlikte reaktif-proaktif saldırganlık, empati ve çocuk yetiştirme stilleri.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Erdley, C.A., Rivera, M.S., Shepherd, E.J., ve Holleb, L. (2010). Social cognitive models and skills. In D.W. Nangle, D.J. Hansen, C.A., Erdley, & P.J. Norton (Eds.), *Practitioner's Guide To Empirically Based Measures Of Social Skills*, Springer Publications.

Eron, L.D., Gentry, J.H. ve Schlegel, P. (1994). Reason to hope: *A Psychosocial Perspective on Violence and Youth.* Washington, DC: America Psychology Association.

Eron L.D., Huesmann L.R. ve Zelli, A. (1991). The role of parental variables in the learning of aggression. In: Pepler D, Rubin K, editors. *The Development Of And Treatment Of Childhood Aggression*. Hillsdale, N.J: Erlbaum, 169–188.

Fearon, R.P., Bakermans-Kranenburg, M.J., Van Ijzendoorn, M.H., Lapsley, A.M. ve Roisman, G.I. (2010). The significance of insecure attachment and disorganization in the development of children's externalizing behavior: a meta-analytic study. *Child Development*, 81(2), 435-56.

Fontaine, N., Barker, E., Salekin, R. ve Viding, E. (2008). Dimensions of psychopathy and their relationship to cognitive functions in children. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 37, 690-696.

Fox,S. ve Spector, P.E. (1999). A model of work frustration–aggression. *Journal of Organizational Behavior*, 20(6), 915-931.

Fowler, C., Charak, R., Elhai, J.D., Allen, J.G., Frueh, B.C. ve Oldham, J.M. (2014). Construct validity and factor structure of the difficulties in emotion regulation scale among adults with severe mental illness. *Journal of Psychiatric Research*, 58, 175–180.

Fite, P, J. ve Colder C,R. (2007). Proactive and reactive aggression and peer delinquency ımplications for prevention and ıntervention. *Journal of Early Adolescence* 27:2, 223-240.

Fite, P.J., Colder, C.R., Lochman J.E. ve Wells, K.C. (2008). Developmental trajectories of proactive and reactive aggression from fifth to ninth grade. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 37(2), 412–421.

Fite, P.J., Rathert, J.L., Stoppelbein. L. ve Greening, L. (2012). Social problems as a mediator of the link between reactive aggression and withdrawn/depressed symptoms. *Journal of Child and Family Studies*, 21(2), 184-189.

Fite, P.J., Stoppelbein. L. ve Greening, L. (2009). Proactive and reactive agression in a child psychiatric ınpatient population. *Journal Clinic Child Psycholo*gy,38(2),199-205.

Fite, P.J., Schwartz, S. ve Hendrickson, M. (2012). Childhood proactive and reactive aggression: Differential risk for substance use? *Aggression and Violent Behaviour*, 17:3,240-246.

Fite,P.J., Stoppelbein, L., Greening,L. ve Gaertner, A.E. (2009). Further validation of a measure of proactive and reactive aggression within a clinical child population. *Child Psychiatry Human Development,* 40(3),367-82.

Fowler, J.C., Charak, R., Elhai, J.D., Allen, J.G., Frueh, B.C. ve Oldham, J.M. (2014). Construct validity and factor structure of the difficulties in emotion regulation scale among adults with severe mental illness. *Journal of Psychiatric Research*, 58, 175-180.

Garnefski, N., Legerstee, J., Kraaij, V., Van den Kommer, T., ve Teerds, J. (2002). Cognitive coping strategies and symptoms of depression and anxiety: A comparison between adolescents and adults. *Journal of Adolescence*, 25, 603-611.

Garner, P. W. ve Spears, F. M. (2000). Emotion regulation in low-income preschoolers. *Social Development*, 9, 246–264.

Geçtan, E. (2005). *Psikanaliz ve Sonrası*. Metis Yayınları.

Geen R.G. (2001). *Human Aggression*. Taylor & Francis. 2nd ed.

Goleman, D. (2011). *Duygusal Zeka*. (Banu S.Yüksel çev. 11. Baskı). İstanbul: Varlık Yayınları.

Gökçe, G. (2013). *Ebeveynin duygusal erişilebilirliği ve genel psikolojik sağlık:duygu düzenleme, kişilerarası ilişki tarzı ve sosyal desteğin rolü*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Gratz, K.L. ve Roemer, L. (2004). Multidimensional assesment of emotion regulation and dysregulation: development, factor structure and initial validation of the difficulties in emotion regulation scale. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 26(1),41-54.

Greydanus, D. E., Pratt, H. D., Sloane, M. A., ve Rappley, M. D. (2003). Attention-deficit/hyperacitivity disorder in children and adolescents: Interventions for

a complex costly conundrum. *Pediatric Clinics of North America*, 50, 1049-1092.

Gross, J. J. (1998a). Antecedent and response focused emotion regulation: Divergent consequences for experience, expression, and physiology. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 224–237.

Gross, J. J. (1998b). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, 2, 271– 299.

Gross, J. J. (1999). Emotion regulation: Past, present, future. *Cognition and Emotion*, 13, 551–573.

Gross, J. J. (2001). Emotion regulation in adulthood: Timing is everything. *Current Directions in Psychological Science*, 10, 214-219.

Gross, J. J. (2002). Emotion regulation: Affective, cognitive, and social consequences. *Psychoptysiology*, 39,281-291.

Gross, J.J. ve Munoz, R.F. (1995). Emotion regulation and mental health. *American Psychological Association*, D12, 151-164.

Halberstadt,A.G., Denham,S.A ve Dunsmore,J.C. (2001). Affective social competence. *Social Development,* 10(1),79-119.

Hayes, S.C., Wilson, K.G., Gifford, E.V., Follette, V. ve Strosahl, K. (1996). Experimental avoidance and behavioral disorders: A functional dimensional approach to diagnosis and treatment. *J. Consult. Clin. Psycholo*gy, 64, 1152-1168.

Henry,C.S., Sager,D.W. ve Plunkett, S.W. (1996). Adolescents' perceptions of family system characteristics, parent adolescent dyadic behaviours, adolescent qualities and adolescent empathy. *Family Relations*, 45, 283-292.

Hubbard, J.A., Dodge, K.A., Cillessen, A.H., Coie, J.D. ve Schwartz, D. (2001). The dyadic nature of social information processing in boys' reactive and proactive aggression. *Journal Personal Social Psychology.*, 80(2),268-80.

Hubbard,J.A., McAuliffe, M.D., Morrow, M.T. ve Romano, L.J. (2010). *Reactive and proactive aggression in childhood and adolescence: precursors, outcomes, processes, experiences, and measurement.* Department of Psychology, University of Delaware, Newark, 78(1),95-118.

Hubbard, J. A., McAuliffe, M. D., Rubin, R. M., ve Morrow, M. T. (2007). The anger-aggression relation in violent children and adolescents. In T. A. Cavell and

K. T. Malcolm (Eds.), *Anger, Aggression, And İnterventions For İnterpersonal Violence*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 267-280.

Huesmann, R.L. (1988). An information processing model for the development of aggression. *Aggressive Behaviour*, 14,13-24.

Huesmann, L. R. (1998). The role of social information processing and cognitive schemas in the acquisition and maintenance of habitual aggressive behavior. In R. G. Geen & E. Donnerstein (Eds.), *Human Aggression: Theories, Research, And İmplications For Policy*, New York: Academic Press, 73–109.

Huesmann, L.R., Eron, L.D. ve Yarmel, P.W. (1987). Intellectual functioning and aggression. J. Pers. *Social Psychology*, 52(1),232-40.

Jessor,R. (1991). Risk behaviour in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health*, 12,597-605.

Jia, S., Wang, L. ve Shi, Y. (2014). Relationship between parenting and proactive versus reactive aggression among chinese preschool children. *Archives of Psychiatric Nursing*, 28, 152–157.

Johan , M.G. ve Van der Dennen (1980). Problems in the concepts and definitions of aggression, violence, and some related terms. http://www.rug.nl/research/portal/files/14532625/PROBLEM1.pdf.

Kawabata, Y., Alink, L. R. A., Tseng, W., Van IJzendoorn, M. H., ve Crick, N. R. (2011). Maternal and paternal parenting styles associated with relational aggression in children and adolescents: A conceptual analysis and meta-analytic review. *Developmental Review*, 31(4), 240-78.

Kempes, M., Matthys, W., Vries de H. ve Engeland, Van H. (2010). Children's aggressive responses to neutral peer behavior: A form of unprovoked reactive aggression. *Psychiatry Research*, 176 , 219–223.

Kim, B., Stifter, C. A., Philbrook, L,E. ve Teti, D.M. (2014). development infant emotion regulation: relations to bedtime emotional availability, attachment security, and temperament. *Infant Behavior & Development*, 37, 480–490.

Larson,R. ve Lampman-Petraitis,C. (1989). Daily emotional states as reported by children and adolescents. *Child Development*, 60(5), 1250-1260.

LeDoux, J. (2012). *Rethinking the emotional brain.* Center for Neural Science and Department of Psychology, New York University, New York. 8;73(5),1052.

Lehman, E.B., Steier, A.J., Guidash, K.M., ve Wanna, S.Y. (2002). Predictors of compliance in toddlers: Child temperament, maternal personality, and emotional availability. *Early Child Development and Care*, 172(3), 301-310.

Lemerise, E.A. ve Arsenio, W. (2000). An integrated model of emotion processes and cognition in social information processing. *Child Development*, 71,107–118.

Liu, J. (2004). Concept Analysis: Aggression. *Issues Ment Health Nurs*, 25(7), 693–714.

Lum, J.J. ve Phares, V. (2005). Assessing the emotional availability of parents. *Psychopathology and Behavioral Assessment*, 27,11, 211-226.

Lorenz, K.Z. (1966). *On Aggression.* First published in the United Kingdom by Methuen & Co. Ltd, New York: Harcourt Brace and World.

Mahler, M. S., Pine, F. ve And Bergman, A. (1975). *The Psychological birth of the human infant;* New York: Basic Books.

Marcus, RF. ve Kramer, C. (2001). Reactive and Proactive Aggression: Attachment and social competence predictors. *Journal Genetic Psychology*, 162(3),260-75.

Marici, M. (2015). Psycho-Behavioral consequences of parenting variables in adolescents. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 187, 295-300.

Marsee, M.A. ve Frick, P.J. (2007). Exploring the cognitive and emotional correlates to proactive and reactive aggression in a sample of detained girls. J. *Abnormal Child Psychology*, 35(6), 969-81.

Martinko, M. J., Gundlach, M. J., ve Douglas, S. C. (2002). Toward an integrative theory of counterproductive workplace behavior: A causal reasoning perspective. *International Journal of Selection and Assessment*, 10, 36–50.

Mathews, B.L., Kerns, K.A. ve Ciesla, J.A. (2014). Specificity of emotion regulation difficulties related to anxiety in early adolescence. *J. Adolescent*, 37(7), 1089-1097.

Mayberry, M.L. ve Espelage, D.L. (2007). Associations among empathy, social competence and reactive and proactive aggression subtypes. *Journal of Youth and Adolescence August*, 36, 787.

McAuliffe, M.D., Hubbard, J.A., Rubin, R.M., Morrow, M.T. ve Dearing, K.F. (2007). Reactive and Proactive Aggression: Stability of constructs and relations to correlates. *The Journal of Genetic Psychology*, 167(4), 365–382.

Mcneil, B.M. (1959). Psychology and aggression. *The Journal Of Conflict Resolution*, 3, 3, 195-293.

Michiels, D., Grietens, H., Kuppens, S. ve Onghena, P. (2007). Perceived attachment security and aggression in 9 to 11 year old children. *International Attachment Conference,* University of Minho, Braga, Portugal.

Michiels, D., Grietens, H., Onghena, P., ve Kuppens, S. (2008). Parent-child interactions and relational aggression in peer relationships. *Developmental Review*, 28(4), 522-540.

Miles,S.R., Tharp, A.T., Stanford,M., Sharp, C., Menefee, D. ve Kent, T.A. (2015). Emotion dysregulation mediates the relationship between traumatic exposure and aggression in healthy young women. *Personality and Individual Differences,* 76, 222–227.

Miller, J.D. ve Lynam, D.R. (2006). Reactive and proactive aggression: Similarities and differences. *Personality and Individual Differences,* 41, 1469–1480.

Morris,A.S., Silk, J.S., Steinberg, L., Myers,S.S. ve Robinson, L.R. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development*, 16(2), 361–388.

Morris, M.R., Tudor, M.S. ve Dubois, N.S. (2007). Sexually selected signal attracted females before deterring aggression in rival males. *Animal Behaviour,* 74, 1189-1197.

Neumann, A., Van Lier, P.A., Gratz, K.L. ve Koot, H.M. (2010). Multidimensional assessment of emotion regulation difficulties in adolescents using the difficulties in emotion regulation scale. *Assessment,* 17(1),138-149.

Ögel, K., Tarı, I. ve Eke-Yılmazçetin, C. (2006). Okullarda suç ve şiddeti önleme. İstanbul: *Yeniden,* 17.

Özgür, G., Yörükoğlu, G. ve Baysan-Arabacı, G. (2011). Lise öğrencilerinin şiddet algıları, şiddet eğilim düzeyleri ve etkileyen faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(2),53-60.

Paulhus, D. L., Fridhandler, B., ve Hayes, S. (1997). Psychological defense: Contemporary theory and research. In J. Johnson, R. Hogan, & S. R. Briggs (Eds.), *Handbook Of Personality Psychology*, New York: Academic Press, 543-579.

Pena,L.R. ve Pacheco, N.E. (2012). Physical-Verbal aggression and depression in adolescents: the role of cognitive emotion regulation strategies. *University Psychology,* 11(4),1245-1254.

Perry, D.G., Perry, L.C. ve Rasmussen P. (1986). Cognitive social learning mediators of aggression. *Child Development*, 57(3),700-711.

Polman,H., Orobio de Castro,B., Koops,W., Boxtel van,H.W.V ve Merk W.W. (2007). A meta-analysis of the distinction between reactive and proactive aggression in children and adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 35, 4, 522-535.

Pouw, L.B.C., Rieffe, C., Oosterveld, P., Huskens, B. ve Stockmann, L. (2013). Reactive/proactive aggression and affective/cognitive empathy in children with ASD. *Research in Developmental Disabilities*, 34, 4, 1256–1266.

Pulkkinen, L. (1996). Proactive and reactive aggression in early adolescence as precursors to anti- and prosocial behavior in young adults. *Aggressive Behaviour*, 22(4), 241-57.

Raine,A., Dodge,K., Loeber, R., Gatzke-Kopp, L., Lynam, D., Reynolds, C., Stouthamer-Loeber, M. ve Liu,J. (2006). The Reactive–Proactive aggression questionnaire: differential correlates of reactive and proactive aggression in adolescent boys. *Aggressive Behaviour*, 1, 32(2), 159–171.

Reebye, P. (2005). Aggression during early years infancy and preschool. *Canadian Child and Adolescent Psychiatry Review*, 14(1), 16-20.

Roberton, T., Daffern, M. ve Bucks, R.S. (2012). Emotion regulation and aggression. *Aggression and Violent Behavior*, 17, 72–82.

Rottenberg, J. ve Gross, J.J. (2007). Emotion and emotion regulation: A map for psychotherapy researchers. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 14(4), 323-328.

Rugancı, R.N. ve Gençöz, T. (2010). Psychometric properties of a turkish version of the difficulties in emotion regulation scale. *Journal of Clinical Psychology*, 66(4), 442-455.

Salovey, P., Mayer, J. D., Goldman, S. L., Turvey, C. ve Palfai, T. P. (1995). Emotional attention, clarity, and repair: Exploring emotional intelligence using the trait meta-mood scale. In J. W. Pennebaker (Ed.), *Emotion, Disclosure, And Health Washington*, D.C.: American Psychological Association, 125-154.

Saritas, D. ve Gençöz, T. (2011). Ergenlerin duygu düzenleme güçlüklerinin, annelerinin duygu düzenleme güçlükleri ve çocuk yetiştirme davranışları ile ilişkisi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 18 (2), 2011.

Saritas, D. ve Gençöz, T. (2011). Psychometric properties of the difficulties in emotion regulation scale (ders) in a turkish adolescent sample. *12th European Congress of Psychology*, İstanbul.

Schwartz, D., Dodge, K.A., Coie, J.D., Hubbard, J.A., Cillessen, A.H., Lemerise, E.A. ve Bateman, H. (1998). Social-cognitive and behavioral correlates of aggression and victimization in boys' play groups. *Journal Abnormal Child Psychology*, 26(6),431-440.

Silk, J.S., Steinberg, L. ve Morris, A.S. (2003). Adolescents' emotion regulation in daily life: Links to depressive symptoms and problem behavior. *Child Development*, 74,1869–1880.

Smithmyer, C., Hubbard, J. ve Simons, R. (2000). Proactive and reactive aggression in delinquent adolescents: Relations to aggression outcome expectations. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29, 86-93.

Spector,P.E. (1978). Organizational frustration: a model and review of the literature. *Personel Psychology*, 31, 815-29.

Spector,P.E., Fox,S. ve Domagalski, T. (2005). Emotions, Violence, and Counterproductive Work Behavior. *Perspectives On Workplace Violence*, 3, 29-47.

Spielberger, C.D., Reheiser, E. C. ve Sydeman, S. J. (1995). Measuring the experience, expression and control of anger. In H. Kassinove (Ed.), *Anger disorders: definitions, diagnosis, and treatment Washington,* DC: Taylor and Francis, 49-67.

Sroufe, L. A. (1995). *Emotional development: The organization of emotional life in the early years.* New York: Cambridge University Press.

Sroufe, L.A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment and Human Development*, 7(4), 349 – 367.

Steinberg, S. J, ve Davila J. (2008). Romantic functioning and depressive symptoms among early adolescent girls: The moderating role of parental emotional availability. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 37(2), 350–362.

Stifter, C.A ve Spinrad, T,L. (2002). The effect of excessive crying on the development of emotion regulation. *Infancy*, 3(2), 133-52.

Sturge-Apple, Davies P.T. ve Cummings, E.M. (2006). Impact of hostility and withdrawal in interparental conflict on parental emotional unavailability and children's adjustment difficulties. *Child Development*, 77(6),1623-1641.

Su, W., Mrug, S. ve Windle, M. (2010). Social cognitive and emotional mediators link violence exposure and parental nurturance to adolescent aggression. *Journal Clinic Child Adolescent Psychology*, 39(6).

Kim, B., Stifter, C. A., Philbrook, L,E. ve Teti, D.M. (2014). Development ınfant emotion regulation: Relations to bedtime emotional availability, attachment security, and temperament. *Infant Behavior and Development*, 37, 480–490.

Thompson, R.A. (1994). Emotion Regulation: A theme in search of definition. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59(2-3),25-52.

Tremblay, R.E., Japel, J., Perusse, D., Mcduff, P., Boivin, M., Zoccolillo, M. ve Montplaisir, J. (1999). The search for the age of 'onset' of physical aggression: Rousseau and Bandura revisited. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 9, 8–23.

Uz-Baş, A. ve Kabasakal, Z. (2010). İlköğretim okullarında saldırganlık ve şiddet davranışlarının yaygınlığı. *İlköğretim Online*, 9 (1), 93-105.

Uz-Baş,A., Selda-Öz, F. ve Topçu-Kabasakal, Z. (2012). İlköğretim ve ortaöğretim okullarında reaktif ve proaktif saldırganlık: Okul psikolojik danışmanlarının görüş ve yaklaşımları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 23, 354 – 370.

Verlinden,S., Hersen,M. ve Thomas,J. (2000). Risk Factors in school shootings. *Clinical Psychology Review*, 20,1,3-56.

Vitaro, F., Brendgen, M. ve Tremblay, R.E. (2002). Reactively and proactively aggressive children: antecedent and subsequent characteristics. *Journal Abnormal Child Psychology*, 43(4), 495-505.

Vitaro, F., Gendreau, P.L., Tremblay, R.E., ve Oligny, P. (1998). Reactive and proactive aggression differentially predict later conduct problems. *Journal Child Psychology Psychiatry*, 39,3, 377-385.

Xu, Y. ve Zhang, Z. (2008). Distinguishing proactive and reactive aggression in chinese children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36,539.

Waschbusch, D.A., Willoughby, M.T. ve Pelham, Jr. W.E. (1998). Criterion validity and the utility of reactive and proactive aggression: Comparisons to

attention deficit hyperactivity disorder, oppositional defiant disorder, conduct disorder, and other measures of functioning. *Journal of Clinical Child Psychology*, 27, 4, 396-405.

Watson, M.W., Fischer, K.W., Andreas, J.B. ve Smith, K.W. (2004). Pathways to aggression in children and adolescents. *Harvard Educational Review*, 74,404-430.

Weinberg, A. ve Klonsky, E.D. (2009). Measurement of emotion dysregulation in adolescents. *Psychological Assessment*. 21, 4, 616–621.

Werner, P. (2004). Reasoned Action and Planned Behaviour. In S.J.Peterson and T.S. Bredow.(Edt.) *Middle Range Theories, Application to nursing research*, 125-147. http://books.google.com/books.

White, B.A., Gordon, H. ve Guerra R.C. (2015). Callous–unemotional traits and empathy in proactive and reactive relational aggression in young women. *Personality and Individual Differences*, 75, 185–189.

White, B. A. ve Turner, K. A. (2014). Anger rumination and effortful control: Mediation effects on reactive but not proactive aggression. *Personality and Individual Differences*, 56, 186–189.

Winstok, Z. (2009). From self-control capabilities and the need to control others to proactive and reactive aggression among adolescents. *Journal of Adolescencent*, 32, 455-466.

Xu, Y., Farver, J.A.M, ve Zhang, Z. (2009). Temperament, harsh and indulgent parenting, and chinese children's proactive and reactive aggression. *Child Development*, 80:1, 244-258.

Xu, Y. ve Zhang, Z. (2008). Distinguishing proactive and reactive aggression in chinese children. *Abnornal Child Psychology*, 36:539-552.

Yazgan-İnanç,B ve Yerlikaya, E.E. (2008). *Kişilik Kuramları*. Pegem Akademi Yay.Ankara.

Yurtal, F ve Cenkseven,F, (2007). İlköğretim okullarında zorbalığın yaygınlığı ve doğası. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt:III Sayı:28.

Zeman, J., ve Garber, J. (1996). Display rules for anger, sadness, and pain: It depends on who is watching. *Child Development*, 67, 957–973.

Zillman, D. (1979). *Hostility and Aggression*. Hillsdale, NJ, Lawrance Erlbaum Associates, http://books.google.com/books.

EKLER

EK 1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu

Sevgili Öğrenciler,

Aşağıda kişisel bilgilerinizle alakalı bazı sorular bulunmaktadır. Uygulanan bu kişisel bilgi formunun sonuçları bilimsel araştırmada kullanılacak olup kesinlikle başka bir kurum ya da kişilerle paylaşılmayacaktır. Bu nedenle soruları atlamadan ve samimiyetle yanıtlamanızı doğru bilgiler içermesini dilemekteyiz.

Vereceğiniz samimi cevaplardan dolayı şimdiden teşekkürler.

Ahmet Çağlar ÖZDOĞAN
Bozok Üniversitesi Eğitim Fakültesi
P.D.R. Anabilim Dalı

Doç.Dr. Fulya CENKSEVEN-ÖNDER
Çukurova Ünivseritesi Eğitim Fakültesi
P.D.R. Anabilim Dalı

1. Cinsiyetiniz : ( ) Kız ( ) Erkek
2. Kaç Yaşındasınız…..
3. Kaçıncı sınıfa devam ediyorsunuz? ( ) 9. ( ) 10. ( ) 11.( ) 12.
4. Ailenizin aylık geliri: ( ) 850-2000 ( ) 2000-4000 ( ) 4000-6000 ( ) 6000 ve üstü
5. Ailenizin kaçıncı çocuğusunuz? En Büyük ( ) En Küçük ( ) Ortanca ( ) Tek Çocuk ( )
6. Anne: ( ) Sağ (yaşıyor) ( ) Öldü Baba: ( ) Sağ (yaşıyor) ( ) Öldü
7. Anneniz ve babanız için uygun olanı işaretleyiniz. ( )Evliler, birlikte oturuyorlar ( )Evliler, ayrı yaşıyorlar ( ) Boşandılar Diğer (Yazınız):……..
8. Annenin öğrenim durumu nedir? ( ) Okur yazar değil ( ) İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( ) Üniversite ( ) Lisans Üstü
9. Babanızın öğrenim durumu nedir? ( ) Okur yazar değil ( ) İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( ) Üniversite ( ) Lisans Üstü
10. Ailenizin size karşı tutumu nedir?

Anne: Demokratik ( ) Otoriter ( ) İlgisiz ( ) Tutarsız ( ) Reddedici ( )

Baba: Demokratik ( ) Otoriter ( ) İlgisiz ( ) Tutarsız ( ) Reddedici ( )

11. Anne ve babanızın birbirleriyle olan ilişkisi nasıldır? Düzenli ve uyumlu ( ) Genellikle geçimsiz ( )
12. Ailede fiziksel şiddet yaşanır mı? Evet ( ) Hayır ( )

EK 2. Reaktif- Proaktif Saldırganlık Ölçeği

Yönerge: Çoğumuzun öfkeli hissettiği ya da yapmamamız gereken şeyleri yaptığı zamanlar vardır. Aşağıdaki maddelerin her birini, 0 (hiçbir zaman), 1 (bazen) ya da 2 (sık sık/genellikle) daire içine alarak değerlendiriniz. Maddeler üzerinde çok fazla düşünerek vakit kaybetmeyiniz. Sadece ilk aklınıza gelen seçeneği işaretleyiniz. Bütün maddeleri cevapladığınızdan emin olunuz.

Ne sıklıkla yaparsınız?

1.	Beni kızdırdıklarında başkalarına bağırırım	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
2.	Üstün olduğumu göstermek için başkalarıyla kavga ederim	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
3.	Kışkırtıldığımda öfkeyle tepki gösteririm.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
4.	Başka öğrencilerden onlara ait şeyleri alırım.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
5.	Engellendiğimde öfkelenirim.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
6.	Zevk için (eğlence için) eşyalara zarar veririm.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
7.	Sinir krizi geçiririm	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
8.	Çılgına döndüğüm zaman eşyalara zarar veririm.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
9.	Havalı görünmek için arkadaş grubunda kavga ederim.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
10.	Oyunu kazanmak için başkalarını incitirim.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
11.	İşler istediğim gibi olmazsa öfkelenir ya da deliye dönerim.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
12.	İstediğim şeyleri başkalarına yaptırmak için fiziksel güç kullanırım.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
13.	Oyunu kaybettiğimde öfkelenir ya da çılgına dönerim.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
14.	Başkaları beni tehdit ettiğinde öfkelenirim.	Hiçbir	Bazen	Sık sık

		zaman		
15.	Başkalarından para ya da eşya elde etmek için güç kullanırım.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
16.	Kendimi birine vurduktan ya da bağırdıktan sonra daha iyi hissederim.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
17.	Birini tehdit eder ya da zorbaca davranırım.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
18.	Zevk için açık saçık telefon görüşmeleri yaparım.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
19.	Kendimi savunmak için başkalarına vururum.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
20.	Arkadaşlarımı toplayıp birlikte diğerlerinin karşısına çıkarım	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
21.	Kavgada kullanmak için yanımda bıçak, çakı gibi aletler taşırım	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
22.	Sataşıldığında başkalarına öfkelenir veya çılgına döner ya da vururum	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık
23.	Benim için bir şeyler yapmaları için başkalarına bağırırım.	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık

EK 3. Duygu Düzenlemede Güçlükler Ölçeği

DDGÖ

Aşağıdaki cümlelerin size ne sıklıkla uyduğunu altlarında belirtilen 5 dereceli ölçek üzerinden değerlendiriniz. Her bir cümlenin altındaki 5 noktalı ölçekten, size uygunluk yüzdesini de dikkate alarak, yalnızca bir tek rakamı yuvarlak içine alarak işaretleyiniz.

		Bazen (%11 - %35)		**Çoğu zaman (%66 - %90)**		
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	
	Hemen hemen her (%0 - %10)		**Yaklaşık yarı yarıya Hemen hemen zaman (%36 - %65)**		**(%91 - %100)**	
1.	Ne hissettiğim konusunda netimdir.	1	2	3	4	5
3.	Duygularım bana dayanılmaz ve kontrolsüz gelir.	1	2	3	4	5
4.	Ne hissettiğim konusunda hiçbir fikrim yoktur.	1	2	3	4	5
5.	Duygularıma bir anlam vermekte zorlanırım.	1	2	3	4	5
9.	Ne hissettiğim konusunda karmaşa yaşarım.	1	2	3	4	5
10.	Kendimi kötü hissetmeyi kabullenebilirim.	1	2	3	4	5
14.	Kendimi kötü hissettiğimde kontrolden çıkarım.	1	2	3	4	5
18.	Kendimi kötü hissederken başka şeylere odaklanmakta zorlanırım.	1	2	3	4	5
23.	Kendimi kötü hissettiğimde zayıf biri olduğum duygusuna kapılırım.	1	2	3	4	5
26.	Kendimi kötü hissettiğimde konsantre olmakta zorlanırım.	1	2	3	4	5
29.	Kendimi kötü hissettiğimde böyle hissettiğim için kendimden rahatsız olurum.	1	2	3	4	5
31.	Kendimi kötü hissettiğimde kendimi bu duyguya bırakmaktan başka çıkar yol olmadığına inanırım.	1	2	3	4	5
34.	Kendimi kötü hissettiğimde duygumun gerçekte ne olduğunu anlamak için zaman ayırırım.	1	2	3	4	5
36.	Kendimi kötü hissettiğimde duygularım dayanılmaz olur.	1	2	3	4	5

EK 4. Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği

Aşağıda anne ve babanızla ilgili çeşitli ifadeler yer almaktadır. Her bir ifade anneniz ve babanızın size nasıl davrandığıyla ilgilidir. Her bir ifadeyi dikkatlice okuyarak anne ve babanızın size yönelik davranışlarını 6 dereceli ölçek üzerinden değerlendiriniz. Bu ölçekte doğru-yanlış ya da verilmesi gereken bir yanıt söz konusu değildir. Bu nedenle, her bir ifadeyi lütfen kendi değerlendirmenize göre işaretleyiniz. Hem anneniz hem de babanız için işaretleme yapınız.

(Nadiren) (Sık sık) (Her zaman)

1----------2----------3----------4----------5----------6

(Hiçbir zaman) (Bazen) (Çok sık)

	Annem	**Babam**
Bana destek olur.		
1. Üzgün olduğumda beni teselli eder (örneğin, mutsuz olduğumda kendimi daha iyi hissetmemi sağlar).	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6
2. Beni önemsediğini gösterir.	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6
3. Benimle içten bir şekilde ilgilendiğini gösterir (örneğin, bana değer verir ve benim için endişelenir).	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6
4. Benim için önemli olan şeyleri hatırlar.	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6
5. Onunla ne zaman konuşmak istesem uygundur.	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6
6. Bana ilgisini gösterecek şekilde sorular sorar.	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6
7. Benimle, gerçekten istediği için vakit geçirir.	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6
8. Sorunlarım, sıkıntılarım konusunda benimle konuşmaya isteklidir.	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6
9. Sevdiğim şeylerle ilgili benimle konuşur.	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6
10. Düşüncelerimi önemser	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6
11. Duygusal olarak erişilebilirdir (Varlığını duygusal olarak hissederim)	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6
12. İstenen biri olduğumu hissettirir.	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6
13. Beni takdir eder, över (örneğin, benimle ilgili olumlu şeyler söyler)	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6
14. Anlayışlıdır.	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6

EK 5. İzin Belgesi

T.C.
ADANA VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 98258552-20-E.6203316
Konu : Ahmet Çağlar ÖZDOĞAN'ın Tez Çalışması

06.06.2016

MÜDÜRLÜK MAKAMINA

İlgi : Çukurova Üniversitesi'nin 16/05/2016 tarihli ve 96820157-044/-18860 sayılı yazısı.

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Ahmet Çağlar ÖZDOĞAN'ın *"Ergenlerde Ebeveynin Duygusal Erişilebilirliği ve Tepkisel ve Amaçlı Saldırganlık Arasındaki İlişkide Duygu Düzenlemenin Rolü"* başlıklı tez çalışması kapsamında Müdürlüğümüze Merkez ilçelerde bulunan ekli listedeki liselerde eğitim gören öğrencilere ATS Testi, Duygu Düzenlemede Güçlükler Ölçeği, LEAP Testi ve Öğrenci Kişisel Bilgi Formu'nu uygulamak isteği ile ilgili ilgi yazı ekte sunulmuştur.

İlimiz "İl Araştırma Değerlendirme Komisyonu'nun 02/06/2016 tarihli "Uygundur" raporu doğrultusunda, Müdürlüğümüze bağlı Merkez ilçelerde bulunan ekli listedeki liselerde eğitim gören öğrencilere söz konusu tez çalışmasının 2015/2016 eğitim-öğretim yılında, eğitim-öğretimin aksatılmasına mahal vermeden yapılması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Mehmet ÇALIŞKAN
Müdür Yardımcısı

OLUR
06.06.2016

Turan AKPINAR
Milli Eğitim Müdürü

Elektronik Ağ : http:adana.meb.gov.tr
E-posta: arge01@meb.gov.tr
Adres : Döşeme Mahallesi Mücahitler Caddesi Yeni Valilik Binası 01130 Seyhan / Adana
Tel: (0 322) 458 83 71 - 1505
Faks: (0 322) 458 83 92

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. http://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden 49a7-5b8a-3ac9-9374-aa90 kodu ile teyit edilebilir.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı **:** Ahmet Çağlar ÖZDOĞAN

Doğum Yeri ve Tarihi : Kadirli/1986

İş Adresi **:** Bozok Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı, Merkez/Yozgat

e-mail **:** caglar.ozdogan@bozok.edu.tr

ÖĞRENİM DURUMU

2013-2016 :Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı, Adana.

2005-2009 **:** Lisans, Çukurova Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı, Adana.

2000-2004 **:** Lise, Seyhan ÇEAŞ Anadolu Lisesi, Adana.

1997-2000 **:** Ortaokul, Kadirli Merkez Ortaokulu, Kadirli.

1992-1997 **:** İlkokul, Fatih Mehmet İlköğretim Okulu, Kadirli.

İŞ DENEYİMİ

2015- **:** Bozok Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı, Yozgat

2013-2015 **:** Çukurova Üniversitesi Devlet Konservatuarı, Adana.

2011-2013 **:** İkitelli Ortaokulu, İstanbul.

2010-2011 **:** Özgür Kaya Taşdelen İlköğretim Okulu, Bitlis.

2009-2010 **:** Amir Akdağ Özel Eğitim Merkezi, Adana.